

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ABDÜLHAMİT'E YILDIZ SUİKASTI

Hazırlayan

Yasin DÖNDER

Tarih Ana Bilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd.Doç.Dr. Mehmet MERCAN

TOKAT – 2007

II. ABDÜLHAMİT'E YILDIZ SUİKASTI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: / /

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan: Doç. Dr. Mehmet BEŞİRLİ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet MERCAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Mühür

İmza

ETİK SÖZLEŞEME

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

(20/09/2007)

Tezi Hazırlayan

Öğrencinin Adı ve Soyadı

Yasin DÖNDER

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinde, yazım aşamasında gerek gösterdiği yakın ilgi ve gerekse yol gösterici olarak sunduğu fikirler ile tez danışmanlığı görevini fazlasıyla yerine getiren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet MERCAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Öğretmenlik görevim içerisinde akademik eğitimime zaman ayırmamı sağlayan ve bu yolda beni sürekli teşvik eden değerli müdürüm Ali BENLİ'ye ve bana her zaman iyi bir çalışma ortamı hazırlayan eşim Nuran DÖNDER'e teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖZET

Tezimizin konusu, 21 Temmuz 1905 tarihinde Yıldız Camii çıkışında Sultan Abdülhamit'e yapılan bombalı suikast girişimidir. Yıldız suikastı sebepleri ve sonuçları itibariyle derli toplu bir şekilde ele alınması gerekli bir konudur. Ayrıca konunun incelenmesi, Ermeni meselesinin anlamlandırılması, İngiltere, Rusya, Fransa ve Amerika gibi güçlerin Osmanlı devleti üzerindeki çıkar ilişkileri ve Ermeniler üzerinden yaptıkları yıkıcı faaliyetleri göstermek açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Çalışmamızda, Ermenilerin Osmanlı idaresi altındaki durumları ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan milliyetçilik hareketleriyle, Batılı devletler ve misyonerler eliyle şekillenen Ermeni sorunu üzerinde durulmuştur. Ermenileri isyana teşvik eden faktörler üzerinde durularak, önemli Ermeni örgütleri ve çıkarılan isyanlardan söz edilmiştir.

Tez konumuzda açıkça göze çarpan bir konu da, Sultan Abdülhamit'e yapılan suikastın tek başına Ermenilere mal edilemeyeceğidir. Suikastçıları destekleyen devletler ve siyasi oluşumlar, suikastçıların milliyeti, parasal kaynakları ve dünya kamuoyunun suikasta verdiği tepkiler ayrıntılı olarak tezimizde yer almaktadır.

Tezimizi hazırlarken izlediğimiz yöntem, öncelikle ayrıntılı bir literatür taraması ve ardından da konu ile ilgili arşiv belgelerine ulaşılması şeklinde özetlenebilir. Elde ettiğimiz materyaller incelenmiş, konu başlıklarına göre tasnif edilerek, konumuz üzerine hazırlanmış özel çalışmalara atıflar yapılmıştır. Tez metnini daha anlaşılır kılmak amacıyla arşiv belgeleri günümüz Türkçesine çevirilip yorumlanarak verilmiştir. Tezimizin konusu ile ilgili resimler ve bazı belgelerin orijinaleri eklenerek çalışmamız desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Yıldız suikastı, Ermeniler, Belçika, Jön Türkler, Cehennem Makinesi.

ABSTRACT

The subject of our thesis is attempt of assassination to Sultan Abdülhamit at the exit of Yıldız Mosque on 21st of July 1905. The reasons and consequences of Yıldız assassination should be taken into consideration seriously. By studying on this topic, we can also get clear information about the interest relations on the Ottoman State of countries such as England, France, Russian and USA, and about their destructive activities on Armenian people.

In our study, we dwell on conditions of Armenians under the Ottoman administration and Armenian question, which was shaped by Western States and missionaries by the effects of nationalistic movements which spread at the beginning of the XIXth century. We talked about important Armenian organizations and rebellions by dealing with the factors which encouraged Armenians to the rebellion.

In our thesis another important topic is that the assassination made to Sultan Abdülhamit shouldn't be attributed only to Armenians. States supporting the assassins and political formations, nationalities of assassins, their monetary sources and the reactions of the world public opinion to the assassination take part in detail in our thesis.

While we are preparing our thesis, our method can be summarized like that, first, we had detailed literature surveillance, and then we reached the archival documents about the topic. Obtained materials have been examined, by classifying in subject titles, and references have been made to particular prepared studies on our topic. The archival documents have been translated into current Turkish and evaluated for making the thesis text more intelligible. Our study has been supported by adding pictures related to our thesis topic and original forms of some documents.

Key Words: II. Abdülhamit, Yıldız Assassination, Armenians, Belgium, Young Turks, Machine Hell.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞEME.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1
2 LİTERATÜR TARAMASI.....	2
3 MATERYAL VE YÖNTEM.....	3
4-ERMENLERİN OSMANLI İDARESİ ALTINDAKİ DURUMU.....	4
5-ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	8
5.1 Ermeni Meselesini Ortaya Çıkaran Sebepler.....	8
5.2 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ermeniler.....	12
5.3-Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında Ermeni Sorunu.....	14
5.4-Berlin Antlaşması Sonrası Anadolu Islahatı.....	19
6-ERMENİ TERÖR ÖRGÜTLERİ.....	22
6.1-Hınçak (Çan Sesi) Komitesi.....	24
6.2-Taşnaksutyun Komitesi (Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği).....	27
7-ERMENİ TERÖR HAREKETLERİ.....	30
8- SULTAN II. ABDÜLHAMİT’E SUİKAST.....	38
8.1- II. Abdülhamit’in Ermeni Milletine Bakışı.....	38
8.3-Suikast Hazırlıkları.....	47
8-3-1 Suikastta kullanılan Arabanın Temini ve İstanbul’a Getirilmesi.....	51
8-3-2 Bombanın İstanbul’a Getirilmesi.....	53
8-3-3 Bomba Düzeneginin Hazırlanması.....	54
8-4 Suikast Hakkında Gelen İhbarlar.....	56
8-5 Suikastın Yapılması.....	59
9-SUİKASTIN FAİLLERİ VE SORUŞTURMA SAFHASI.....	63
9-1 İstanbul’dan Kaçan Suikastçılar.....	70
9-2 Tutuklu Sanıklar.....	71
9-2-1 Edward Jorris’in Yazılı İtirafı.....	72
9-2-2 Suikastın Parasal Kaynakları.....	76
9-2-3 Diğer Sanıkların İfadeleri.....	80
9-3 Olayda İhmali Görülen Memurlar.....	87
10-FAİLLERİN YARGILANMASI VE BELÇİKA İLE YAŞANAN KRİZ.....	90
10-1 Yargılama.....	90
10-2 Belçika İle Kriz.....	91
11-SUİKASTA TEPKİLER.....	94
11-1 Olumlu Tepkiler.....	94
11-2 Olumsuz tepkiler.....	97
12- BULGULAR.....	102
13-SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
KAYNAKLAR.....	107
EKLER.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	136

KISALTMALAR LİSTESİ

BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İ. Hus.:	İrade-i Hususi
Y.A.Hus:	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat
T.T.K:	Türk Tarih Kurumu
vd.:	ve diğerleri
K:	Kısım

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte XIX. yüzyıl da, milliyetçilik akımının etkisiyle, İmparatorluk bünyesindeki azınlıklar, bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok biriminde görev almaları ve devlete sadakatle hizmet etmeleri hasebiyle "Millet-i Sadıka" namıyla anılan Ermenilerin de diğer azınlıklara paralel olarak Doğu Anadolu bölgesinde bağımsız bir devlet kurmak için faaliyete geçtikleri görülmektedir.

Kiliseler, misyonerler ve devrin önemli güçleri Fransa, İngiltere, Rusya ve Amerika tarafından desteklenen Ermeniler, amaçlarına ulaşabilmek için, çeşitli terör örgütleri kurmuşlardır. Bu terör örgütleri, İmparatorluğun birçok bölgesinde çeşitli isyanlar çıkarmış ve terör olaylarına girilerek Müslüman ve Ermeni halkın kanının dökülmesine ve toplum içerisinde çeşitli karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Araştırmamızın konusu ise Ermeni teröristler tarafından 21 Temmuz 1905 tarihinde Sultan II. Abdülhamit'e düzenlenen suikasttır

Çalışmamız, Ermenilerin XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı idaresi altındaki durumları ile Berlin Antlaşması'ndan 1905'e kadar Osmanlı Devleti içerisindeki yeri ve ayrılıkçı faaliyetleri, Ermenilerin Sultan II. Abdülhamit'e bakışları, II. Abdülhamit'in Ermeniler hakkında düşünceleri ve uygulamaları, suikastın hazırlıkları ve suikasta katılanların amaçları, suikast hadisesinin gelişimi ve sonuçları, suikasta karışanların akıbeti, olay akabinde Türk ve dünya kamuoyunun tepkilerini içermektedir.

Çalışma, bu dönem içerisinde Ermeni meselesini ortaya çıkaran sebepler, Abdülhamit'e karşı iç ve dış muhalefet ve Osmanlı idaresinin bu çıkar çatışmaları içerisinde izlediği hassas politikaları ihtiva edecektir.

2 LİTERATÜR TARAMASI

Tezimizin konusunu oluşturan II. Abdülhamit'e Yıldız Suikastı hakkında Türk bilim dünyasında müstakil olarak yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Konu ile ilgili kaleme alınan tek çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden istifade ile Vahdettin Engin tarafından Belleten dergisinde (Belleten, Cilt:LIX, Sayı:225) 1995 yılda yayınlanan makaledir. Vahdettin Engin "Sultan Abdülhamit'e Düzenlenen Ermeni Suikastı ve Bu Sebep Belçika Devleti ile Yaşanan Diplomatik Kriz" adlı makalesinde öncelikle Ermeni meselesinin ortaya çıkışından bahsettikten sonra suikast hadisesini ana hatlarıyla ele almış ve daha sonra da yargılama sürecinde Belçika Devleti ile yaşanan krizi incelemiştir.

Bu çalışmanın dışında hatırat özelliğinde kaleme alınmış olan Tahsin Paşa'nın "Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit" adlı eserinde konudan geniş olarak bahsedilmiştir.

Yukarda ki eserlerin dışında Sultan II. Abdülhamit'e suikast düzenlendikten sonra olayı soruşturmak için oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan ve o dönemde basılan, *Temmuz'un Sekizinci Cuma Günü Selamlık Mevki'-i Âl'sinde İcra kılınan Bombalı İшти 'âl-i Cinâ'î Hakkında Bâ-İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî Teşekkül eden Komisyon-ı Mahsus tarafından İcra Kılınan Tahkîkâtın Fezlekesi* isimli eserden de önemli ölçüde istifade ettik.

Adı geçen eser, Murat Çulcu, "Ermeni Terörü'nün 100. Yıldönümü Cehennem Makinesi" ve Raşit Gündoğdu "Sultan Abdülhamit'e Yapılan Suikastın Tahkikat Raporu" adları ile yayınlanmıştır.

3 MATERYAL VE YÖNTEM

Tezimizin hazırlanması ve yazılması aşamasında önce konumuzla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yaptık. Yaptığımız tarama sonucunda öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden belgeler tespit ettik. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Yıldız tasnifinden temin ettiğimiz, suikastın failleri, suikasta gösterilen tepkiler, Belçika devleti ile resmi yazışmalar, suikastta ihmali görülen devlet görevlileri hakkında önemli bilgilerin yer aldığı arşiv belgelerine ulaştık. Bu belgeler içerisinde Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa'nın padişaha olay hakkında sunduğu arıza çarpıcı bilgileri içermektedir. Elde ettiğimiz arşiv belgeleri konu başlıklarına göre tasnif edilerek, günümüz Türkçesine aktarılmış ve ilgili bölümlerde, tarih metoduna uygun olarak çalışmamızda kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamız için en önemli kaynaklardan birini ise suikastın gerçekleştiği dönemde adli makamlarca hazırlanan resmi fezleke oluşturmuştur. Orijinal Osmanlıca metninden yararlandığımız bu raporda, suikasta karışan failler, üstlendikleri görevler ve suikast hazırlıkları hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Bu eserden de tezimizi hazırlarken geniş ölçüde istifade ettik.

Ayrıca çalışmamızda konumuzla ilgili araştırma eserlere de başvurduk. Özellikle tezimizin ilk kısımlarını hazırlarken araştırma eserlerden geniş ölçüde faydalandık. Bu eserleri Ankara Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ile Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi'nden temin ettik. Temin ettiğimiz kitap ve makaleleri fişleyerek tezimizin ilgili bölümlerinde gerekli atıfları yaparak kullandık.

4-ERMENLERİN OSMANLI İDARESİ ALTINDAKİ DURUMU

Osmanlı toplumu, çok geniş bir coğrafyada, çeşitli ırk ve dinlerden meydana gelmekte idi. Osmanlı toplumunun iki ana unsurunu Müslümanlar (Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Boşnak vs.) ve gayrimüslimler (Museviler, Hıristiyanlar) teşkil etmekte idi. Bireylerin toplumdaki statüsünü belirleyen ana faktör dindi. Toplum inanç temeline göre çeşitli milletlere (cemaat) ayrılmıştı.

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altındaki toplulukları millet sistemine uygun olarak idare etmiştir. Millet sistemi ise, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki toplulukları din ya da mezhep esasına göre yönetmesidir. Millet sisteminin temeli İslam Hukuku'na dayanmaktadır. İslam Hukuku'nda millet kavramı herhangi bir din veya mezhebe bağlı topluluk anlamında kullanılmıştır (Eryılmaz, 1990: 17). Bu manada Osmanlı egemenliği altında yaşayan topluluklar inandıkları dine veya bağlı buldukları mezhebe göre Katolik Milleti, Musevi Milleti, Ortodoks Milleti gibi isimlerle anılmışlar ve buna göre hukuki muamele görmüşlerdir. Bu sistem sayesinde Osmanlı toplumunu oluşturan topluluklar etnik ve dini kimliklerini koruyabilmişlerdir.

Osmanlı Devleti, milletlerin dinî hukukları çerçevesinde cemaat içindeki uygulamalarına karışmazdı. Yani Müslüman olmayanlar özel hukuk alanında, kendi aralarında, ait oldukları din ve toplumun kurallarına tabi idiler. Toplumun tümünü ilgilendiren konularda Osmanlı hukukunun gayrimüslimlere yönelik kuralları geçerli oluyordu (Bozkurt, 1989: 1). Ancak dinî liderlerin aynı zamanda idari görevleri de olduğu için devlet bunların seçimine müdahale ederdi. Cemaatlerin seçtiği dini lider ve ruhani meclis, padişah tarafından onaylandığı takdirde bu kişiler göreve başlayabilirdi. Patrik olarak seçilecek kişide her şeyden önce güvenilir ve devletine sadık biri olması şartı aranırdı. Bu şartları taşıyan kişiye padişah tarafından berat verilir ve böylece

görevine başlardı (Kenanoğlu, 2004: 164). Patriklerin dini yetkileri dışında idarî, adlî, malî, cezaî ve şahıs hukuku alanlarında da yetkileri vardı.

Bu şartlar içerisinde Ermeni toplumunun millet sistemine girmesi Fatih Sultan Mehmet döneminde, 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Piskoposu Ovakim'in Samatya semtinde bulunan Sulu Manastır (İlter, 2001: 857; Y.G.Çark, 1953: 8)' da kurulan Ermeni Patrikhanesi'nin başına getirilmesiyle başlamıştır. Ayrıca Ermeni Patrikliğine Süryani, Yakubî ve Nasturiler gibi küçük topluluklarda bağlanmıştır. Böylece Ermeni Patrikliği daha etkin hale getirilmiştir (İpek, 2007: 422).

Ermenilerin İstanbul patrikhanesi dışında Eçmiyazin, Sis, Akdamar ve Kudüs'te önemli dini merkezleri bulunuyordu. İstanbul Patrikliği dini açıdan Akdamar ve Sis Katolikosluklarından gerideydi. Ancak Osmanlı idaresi altındaki Ermenilerin lideri olması sebebiyle İstanbul Patrikliği siyasi olarak diğer tüm merkezlerden üst seviyedeydi. İstanbul Ermeni Patrikhanesi bu siyasi üstünlüğünü XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Eçmiyazin Katolikosluğu'nun etkisine girerek kaybetmeye başlamıştır (Ercan, 2001: 110).

İstanbul'un fethinden sonra, buraya ülkenin değişik yerlerinden ve yeni fethedilen bölgelerden Ermeniler getirilip yerleştirilmiştir. Ermeniler İstanbul'da daha çok Samatya, Yenikapı, Kumkapı, Balat, Tophane, Hasköy, Haliç ve Beşiktaş'ta oturlardı (Özkaya, 1984: 150). İstanbul dışında, Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde Ermeniler yaşıyordu. Ermeni nüfus daha çok Anadolu'nun doğusunda ve güney doğusunda yoğunlaşıyordu. Fakat Anadolu'nun hiçbir şehrinde Ermeni nüfusu Türk nüfusundan fazla değildi. Erzurum, Bitlis, Sivas, Diyarbakır, Van, Erzincan ve Harran bölgesi ve çevresinde yoğunlaşan Ermeni nüfusu çoğunluğa sahip değildi (Karal, 1983: 126).

Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Ermeniler çeşitli meslek dallarıyla iştiğal ediyorlardı. Ermeniler Sivas ve Tokat'ta tarımla, Ankara'da koyun, keçi yünü, Bursa'da ipek ve tütün, Kayseri'de pastırma ve tütün ticareti ile meşguldüler (Özkaya, 1984: 150). Ermeniler taşrada tarım ve buna bağlı olarak ticaretle uğraşırken, şehir merkezlerinde ticaret, sarraflık, kuyumculuk, bankerlik, inşaat işçiliği, mimarlık, basmacılık, terzilik, otelcilik, kumaş tüccarlığı, müteahhitlik, mültezimlik gibi etkin meslek ve iş kollarıyla uğraşıyorlardı (Çark, 1953: 40 vd.). Ermeniler “zımmî” statüsünde oldukları için askerlik yapmazlar ve bunun karşılığı olarak devlete cizye adı verilen vergiyi öderlerdi (Oğuzoğlu, 1984: 265). Askerlikten muaf olmaları sebebiyle Ermeniler ekonomik sahada daha rahat çalışmışlar ve refah seviyelerini yükseltmişlerdir.

Türkler ve Ermeniler yüzyıllarca iyi komşuluk ilişkileri içerisinde yaşamışlardır. Özellikle dil ve kültür alanında Ermeni ve Türk toplumu birbirlerini etkilemişlerdir. Ermeni dili içerisinde birçok Türkçe kelime mevcuttur (Karaağaç, 2001: 967). Türk Halk Edebiyatı da Ermeni kültürünü etkilemiş, Ermeni âşıklar eserlerini Türkçe kaleme almışlardır. Yine bu iki toplumun birbirlerine olan yakınlığını ve kültürel etkileşimini, pek çok Ermeninin Türkçe isim kullanmış olmaları, açıkça ortaya koymaktadır (Türkmen, 2001: 987).

Ermeniler toplumsal ve ekonomik statüleri itibariyle millet sistemi içerisinde önemli bir yer edinmişlerdir. Devlet yöneticileri ile olan olumlu ilişkileri onları devlet bürokrasisinde önemli mevkilere getirmiştir. Ermeniler Osmanlı sarayında aldıkları görevler arasında Bezirgânbaşılık, Saray Sarraflığı, Darphane nazırlığı, baruthane yönetimi, Padişahın şahsi hazinesinin yönetimi, Tophanenin yönetimi, Harem-i Hümayun'un bütün alışveriş işleri, Kilercibaşılık, Elbise odasının sorumluluğu, Saray

terziliği, Saray inşaat memurluğu, Hassa mimarlığı, doktorluk ve bütün bu görevlerin yardımcılıkları sayılabilir. Tanzimat'tan sonra ise özellikle Rum isyanları ile gözden düşen Rum asıllı devlet memurlarının yerini Ermeniler almıştır. Bu dönemde Ermeniler bakanlık, elçilik ve valilik gibi üst düzey görevlerde bulunmuşlardır (ark, 1953: 40 vd.; özgül, 2001: 53; elik, 2007: 27-53).

Osmanlı Devleti idaresi altında Ermenilerin, XIX. yüzyılın ortalarına kadar herhangi bir problem çıkarmadan, dinlerini ve kültürlerini koruyarak devletine sadık bir vatandaş olarak kaldıkları, devlet hizmetlerinden geniş ölçüde yararlandıkları görülmektedir. Aldıkları idari görevlerinde verdikleri güven ve diğer azınlıklar gibi ayrılıkçı hareketlere girişmemeleri nedeniyle "Millet-i Sadıka" olarak vasıflandırılmışlardır. Ermeniler de devlet içindeki statülerinden memnundurlar. Öyle ki, 1853–1856 Kırım Savaşı'nda, gönüllü olarak askerlik dahi yapmak istemişlerdir (Gülsoy, 2000: 55). XIX. yüzyılda durum artık tersine dönmüş ve azınlıkların çeşitli fikirler ve kışkırtmalarla İmparatorluktan ayrılma süreci başlamıştır.

5-ERMENİ MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

5.1 Ermeni Meselesini Ortaya Çıkaran Sebepler

XIX. yüzyılda, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki durumları değişikliğe uğramaya başlamıştır. Bu değişim Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dinamiklerinden çok dış etkilerle meydana gelmiştir. Bu yüzyılda Ermenilerin durumunu etkileyen üç ana faktörden söz edilebilir. Bunlar:

1-Fransız İhtilali neticesinde özellikle çok uluslu yapıya sahip imparatorlukları etkileyen milliyetçilik fikri,

2-Osmanlı İmparatorluğu içerisinde misyonerlik hareketi ve Ermeniler özelinde Amerikan misyoner hareketi,

3-Rusya'nın Kafkasya'yı ele geçirerek Ermenilerin büyük kısmını hâkimiyeti altına almasıdır.

1789 Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik fikri, başta Avrupa devletlerini olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu da idari ve toplumsal olarak etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu Türk, Arap, Arnavut, Rum, Sırp, Bulgar, Ermeni vs. birçok ulustan meydana geliyordu. Bu uluslar milliyetçilik fikri doğrultusunda XIX. yüzyılın başlarından itibaren, önce Balkanlarda olmak üzere Osmanlı idaresine karşı isyan hareketlerine girişmişlerdir. 1804 yılında Sırp isyanıyla başlayan süreç Avrupalı devletlerin desteği ve kışkırtmasıyla yayılmış ve ilk meyvesini 1821 yılında Mora Yarımadası'nda isyan eden Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla vermiştir. Yunanistan, 1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Edirne Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan ilk ulus olmuştur (Hatipoğlu, 1988: 17–26). Sırlar ve Eflak-Boğdan voyvodalıkları da çeşitli imtiyazlar elde etmişlerdir (Erim, 1953: 281–82; Gülsoy, 1993: 17–18).

Bu tarihten sonra özellikle Balkan ulusları Rusya'nın kışkırtmaları sonucu Osmanlı Devleti'ne isyan etmeye başlamışlardır. Ruslar politik hedeflerini gerçekleştirmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Sonuçta 1877–78 Osmanlı Rus Savaşı ile Karadağ, Sırbistan ve Romanya da bağımsızlığını kazanmış, Bulgarlar ise özerk bir prenslik kurmuşlardır. Artık Batılı güçler için Osmanlı topraklarında milliyetçi fikirlerle kışkırtabilecekleri yegâne Hıristiyan ulus Ermeniler kalmıştır.

Ermenilerin Osmanlı idaresi altındaki durumunu etkileyen bir diğer etken ise misyoner hareketidir. Yabancı devletlere tanınan ticari kapitülasyonlar yanında din ve ayin serbestisi, misyonerlerin Osmanlı topraklarına gelmesine yol açmıştır (Haydaroğlu, 1990: 12). Misyonerlerin temel amacı insanları, ülkeleri ve giderek tüm dünyayı Hıristiyanlaştırmaktır. Özelde ise amaçları ait oldukları devletin çıkarlarını korumak ve yeni çıkar alanları oluşturmaktır (Tozlu, 1991: 13).

Misyonerler amaçlarını gerçekleştirmek için kapitülasyonları kullanmıştır. Başlangıçta ticari nitelikte ayrıcalıkları ifade eden kapitülasyonlar, amacından ve anlamından saptırılarak eğitim alanını da kapsayan bir hak durumuna getirilmiştir. Yabancı devletler işlevini genişlettikleri kapitülasyonlara dayanarak misyonerler eliyle İmparatorluğun her yerinde yabancı okulları açmışlardır. Misyonerlik hareketinin Osmanlı topraklarındaki kolları işte bu “Yabancı Okullar” olmuştur. Yabancı devletler bu okulları açmakla kendi dilini, dinini, kültürünü yaymak, siyasi etkinlik kurup, çıkarlarına uygun şartlar ve alanlar ortaya koymayı amaçlamışlardır (Haydaroğlu, 1990: 11).

Misyonerlik faaliyetleri içerisinde Ermenilere özel bir önem veren ve Ermeni terör olaylarının çıkmasında Amerikan misyonerlerinin özel bir yeri vardır. 1820 yılından itibaren Osmanlı ülkesine gelen Amerikan misyonerleri; ilk önce Rumlar,

Museviler ve Müslümanlar üzerinde çalışmalarda bulunmuş, ancak başarılı olamayınca 1840'lı yıllardan itibaren ağırlığı Ermenilere vermişlerdir. Anadolu'nun hemen her tarafında çok sayıda Amerikan misyoner okulu açılmıştır. Öyleki 1900'lü yıllara gelindiğinde Anadolu'da açılan 400 okulda 17.500 öğrencinin eğitim gördüğü görülmektedir. Bu okullar, ilkokul, orta dereceli ve yüksek okul seviyesinde okullardı. Okulların eğitim seviyesi çok yüksek olup yüksek okulların matbaası, hastanesi, değirmeni dahi vardı (Kocabaşoğlu, 1991: 75–76).

Amerikan misyoner okullarında eğitim gören Ermeniler içerisinde mezhep değiştirenler ve Amerikan vatandaşlığına geçenler olmuştur. Bu okullar vasıtasıyla Amerikan kültürü, dili ve siyaseti Ermeniler tarafından kabullenilmiştir. Amerika, Ermenileri her alanda desteklemiş ve Ermeni sorununun olgunlaşmasında ve terör hareketlerinin başlamasında büyük pay sahibi olmuştur. Bu okullarda görev yapan öğretmenler, Ermenilerin teşkilatlanmasını sağlamışlar ve okulları cephanelik ve propaganda merkezleri olarak kullanmışlardır. Böylelikle Amerika- Ermeni işbirliği Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde önemli yer tutmuştur (Haydaroğlu, 1990: 127–128; Uras, 1976: 464-465).

Avrupa devletleri de bu tür misyonerlik faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Nitekim her devlet misyonerler eliyle çeşitli menfaatler vaat ederek, Gregoryen Ermenileri kendi saflarına çekmiştir. Böylece Ermenileri, Katolik Ermeniler, Ortodoks Ermeniler, Protestan Ermeniler ve Gregoryen Ermeniler olmak üzere dörde bölmüşler ve Ermeni milleti arasına derin ayrılıklar sokmuşlardır. Bunun sonucunda her devlet, Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmiştir(Kodaman, 2001: 204).

Ermeniler milliyetçilik fikri ile kışkırtılıp misyonerler eliyle eğitilirken, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Ruslar Akdeniz'e ve

Basra Körfezi'ne inme politikaları doğrultusunda Kafkaslarda harekete geçerek İran'dan Erivan ve Nahcivan Hanlıklarını aldı. Neticede, 1828'de imzalanan Türkmençayı Antlaşması'yla İran, Erivan ve Nahcivan bölgesini Rusya'ya bıraktı (Aslan, 2001: 1019; Henze, 1984: 179). Rus Çarlığı bundan sonra Nahcivan ve Revan'ı birleştirerek "Ermenistan Vilayeti" ni kurmuştur. Buraya İran'da bulunan Ermenileri göç ettirerek yerleştirmiştir. Diğer yandan 1828–1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda önemli sayıda Ermeni, Rus ordusunda askerlik yapmış, Kars ve Erzurum'un Rusların eline geçmesinde büyük katkıları olmuştur. Savaş sonucunda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ve 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Ruslar, işgal ettikleri Kars, Ardahan, Bayezid, Erzurum ve diğer bölgelerden çekilmiştir. Rusların bu bölgeyi terk etmesi, savaşta Ruslara yardım ve yataklık eden Ermenileri zor durumda bırakmıştır. Ruslar bu duruma da bir çözüm bularak, bölgede yaşayan ve kendileriyle işbirliği yapan yüz bin kadar Ermeni'yi, Edirne Antlaşması'na dayanarak Kafkasya'nın değişik bölgelerine göç ettirerek yerleşmelerini sağlamıştır (Beydilli, 1988: 368 vd.; Aslan, 2001: 1020-1021).

Rusların bu göç siyaseti, Orta Asya'daki Müslümanlarla Osmanlı Devleti'nin ilişkisini koparmıştır. Bölgeye göçürülen Ermenilerle Kafkasya'daki nüfus dengesi Hıristiyanlar lehine değişmiştir. Ayrıca Eçmiyazin Katagigosluğu, Rusların etkisi altına girerek bu devletin çıkarlarına uygun hareket etmeye başlamıştır. Bölgede yaşayan birçok Ermeni, Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı hareketlerin planlayıcısı ve uygulayıcısı olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, azınlıklar üzerinden yapılan baskıları kırabilmek amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır. 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı ile tüm Osmanlı tebaası için ırk, din ve mezhep farkı olmaksızın kanun önünde eşitlik, can

ve mal emniyeti sağlanacağı taahhüt edilmiştir. 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı ile gayrimüslimler lehine daha geniş düzenlemeler yapılmıştır. Bu fermanla dini önderlerin cemaat üzerindeki siyasal otoritesi zayıflamıştır. Ancak Ermeniler din farkı gözetilmeksizin tüm vatandaşlara verilen memur olma hakkından en fazla yararlanan azınlık olmuştur. Böylece Osmanlı siyasetinde ve yönetiminde Ermeniler daha etkin bir konuma yükselmişlerdir. 1858 yılında yapılan mülki düzenlemelerde Ermeniler yaşadıkları bölgelerde yerel yönetimlere girerek idari alanda güçlerini artırmışlardır (Eryılmaz, 1990: 111–114).

Tüm Osmanlı toplumunu ilgilendiren bu düzenlemelerin yanında 1863 yılında hükümetin oluşturduğu özel bir komisyon tarafından hazırlanan 99 maddeden oluşan “Ermeni Millet Nizamnamesi” yürürlüğe girmiştir (Bebiroğlu, 2003: 77–109). Bu nizamnameyle Ermenilere hükümet içinde hükümet denilecek kadar önemli ayrıcalıklar getirilmiştir (Y.G.Çark, 1953: 255). Nizamname ile Ermeni milleti bağımsız bir millet gibi yüz kırk üyeden oluşan bir meclis kurma hakkını elde etmiştir (Gürün, 1983: 61). Böylelikle Ermeniler, din işlerinin yanında eğitim, sağlık, vakıf, vergi ve kısmen adalet işlerini de kendilerinin oluşturduğu komisyonlarca yürütecekleri bir nevi anayasaya sahip olmuşlardır (Kuran, 1985: 19).

Ermeni toplumu üzerinde yapılan tüm bu düzenlemeler Ermenilerin siyasal, hukuksal ve toplumsal olarak gelişimini hızlandırmıştır. Ermeni milletinde kazanılan bu haklarla belli bir milli bilinç doğmuş ve Ermeniler yabancı devletlerin kışkırtmalarına ve yönlendirmelerine açık hale gelmişlerdir.

5.2 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ermeniler

1875 yılında Hersek’te vergi sorunu yüzünden çıkan ayaklanma sonucu Rusya Avusturya ve Almanya Osmanlı Devleti’nden bölgede ıslahat yapılmasını istediler

(Sander, 1999: 279). Bulgar isyanlarıyla büyüyen sorunu çözümlmek amacıyla ilgili devletler ile Osmanlı Devleti arasında Tersane Konferansı toplandı. Bu konferansta Ermenilerin isteklerini bildiren Patrik Nerses ve İzmirliyan'ın hazırlamış bulunduğu bir muhtıra tüm büyük devletlere gönderildi (Karacakaya, 2002: 380).

Eçmiyazin Kilisesi'de bu girişimi Rus Çarı nezdinde desteklemiştir. Şikâyetçi olunan konular aslında Osmanlı Hükümeti'nin de düzenleme yapmaya çalıştığı konulardı. Patrik Nerses diğer yandan İstanbul'daki büyükelçilikleri baskı altına alarak Ermeni sorunu üzerine dikkat çekmeye çalışmıştır. Ancak, tüm bu girişimlere rağmen Tersane Konferansı'nda Ermeni sorunu ele alınmamıştır (Gürün, 1985: 83–84).

Osmanlı Devleti, tüm baskılara rağmen Balkanlar'da isyan çıkan bölgelerde ıslahat yapma fikrini kabul etmemiştir (Sander, 1999: 279). Rusya'nın Osmanlı devleti'ne savaş açması üzerine de Tersane Konferansı sonuçsuz kalmıştır (Uras, 1976: 199).

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ermenilerin milli ve dini liderleri Osmanlı Devleti'nin savaştaki seyrine göre siyaset izlemişlerdir. Ermeniler Meşrutiyet Meclisi'nde Rusya'ya savaş ilan edilmesini alkışlarla karşılamışlardır. Hatta 7 Aralık 1877'de Ermeni Milleti Meclisi, Ermeni halkının askere yazılarak savaşa katılması için karar vermiştir. Ancak 10 Aralık'ta Plevne'nin düşmesi üzerine Ermeni Millet Meclisi, 18 Aralık'ta yeniden toplanarak bu defa askere yazılma kararını iptal etmiştir. Savaşı Rusların kazanacağını anlayınca da Rusya'ya yönelmişlerdir (Gürün, 1983: 84).

Savaşın son bulacağı sıralarda Patrik Nerses ve İzmirliyan başkanlığındaki Ermeniler Rusya nezdinde girişimlerini yoğunlaştırmışlardır. Patrik Nerses Varjebeyan ve Mateos İzmirliyan önderliğinde toplanan Ermeni Milleti Meclisi, Rus Çarı'na gönderilmek üzere bir muhtıra hazırlamıştır. Bu muhtırada;

1-Fırat'a kadar olan bölgenin Ağrı ili ile birleştirilmesi Türklere geri verilmeyerek, buraların Rusya topraklarına katılması

2- Arazi ilhakı olmayacaksa Balkanlarda Bulgaristan'a bırakılan topraklar gibi bu bölgenin de Ermenilere verilmesi

3- İşgal olunan topraklar boşaltıldığı takdirde, Osmanlı hükümetinden ıslahat için maddi teminat alınması ve ıslahatın uygulama ve tamamlanmasına kadar, Rus askerlerinin işgali sürdürmesi gibi şartlar ileri sürülmüştür (Uras, 1976: 200).

5.3-Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarında Ermeni Sorunu

Antlaşma görüşmelerinin Edirne'de başlamasıyla Ermeniler buraya da bir heyet göndermiştir. Ermeni heyeti ilk önce Rus heyetinde bulunan eski İstanbul Elçisi İgnatief ile temas kurmuştur. Ancak olumlu bir netice elde edememişlerdir. Daha sonra Ayestefanos'ta Rus heyeti başkanı Grandük Nikola ile temasa geçmişler ve anlaşmaya Ermenilerle ilgili bir madde koydurmayı başarmışlardır (Küçük, 1984: 3).

3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayestefanos Antlaşması'nda Ermeniler lehine ıslahat yapılmasını içine alan bir madde yer almıştır. Antlaşmanın 16. maddesini teşkil eden bu madde şu şekildedir:

Ermenistan'da Rusya askerinin taht-ı istilâsında bulunup Devlet-i Aliyye'ye iadesi lazım gelen mahallenin tahliyesi oralarca devleteynin münâsebât-ı hasenesine muzır karışıklıklara mahal verebileceğinden Devlet-i Aliyye Ermenilerin mütemekkin olduğu eyaletlerde menafî-i mahalliyenin icâb ettiği ıslahat ve tensikatı bilâ ifade-i vakt icra etmeliği ve Ermenilerin, Kürdler ve Çerkeslere karşı emniyetlerini istihsâl etmeliği teahhüd ider (Erim, 1953: 395).

Bu madde ile Ermeniler bağımsızlıklarını elde edememişler ancak, bu yolda büyük bir adım atmışlardır. Artık dünya siyasetinde Ermeni meselesi resmi bir antlaşmaya konu olmuştur. Bu maddeyle Ermeni meselesi Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkıp, uluslararası platforma taşınması yolundaki ilk adım atılmıştır.

Antlaşmanın Rusya açısından önemi Ermeni idealleriyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Ruslar Doğu Anadolu'da birçok şehri savaş tazminatı olarak almıştır. Buna ek olarak Ermenilerin yaşadıkları yerlerde, Osmanlı Devleti söz verdiği ıslahatları yapmazsa Rus işgali sürecekti. Rusya'nın politik amaçları düşünüldüğünde, ıslahatlar yapılırsa dahi bölgeden çıkmayacakları hatta Basra Körfezi'ne kadar olan bölgeyi de ele geçirmeye çalışacakları açıktır.

Rusların Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği kazanımlar Avusturya ve İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Avusturya Rusya'yı yapılan ikili antlaşmalara uymamakla suçlayarak Ayestefanos Antlaşması'na karşı çıkmıştır (Sander, 1999: 280). İngiltere ise Rusya'nın bu genişlemesini kabul etmemiştir. Çünkü; İngiltere'nin sömürgeleri ve ticaret yolları Rusya'nın Doğu Anadolu'daki stratejik noktaları ele geçirmesi ve Ermeniler üzerinden bölgeye hâkim olmasıyla büyük tehdit altına girmiştir (Kurat, 1968: 73).

İngiltere bu durumu önlemek amacıyla Ayestefanos Antlaşması'nın maddelerinin görüşülmesi için yeni bir konferans toplanmasını istemiştir. Bir yandan da Osmanlı Hükümetini baskı altına almıştır. Berlin Konferansı'na gidilen diplomatik yolda İngiltere, Rus tehlikesine karşı ittifak şartıyla Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs adasını ve "Anadolu'da Islahat" vaadini koparmıştır (Küçük, 1984: 11-12).

Yeni bir konferans toplanacağını haber alan Ermeniler bu durumdan hiç hoşlanmamıştır. Patrik Nerses Varjebeyan Ayestefanos Antlaşması'ndaki Ermeniler

lehine olan 16. maddede bir değişiklik yapılmaması için harekete geçmiştir. Ancak Patrik Nerses rahatsızlığı sebebiyle Berlin'e gidememiş yerine özel bir heyeti göndermiştir. Heyette eski patrik Başpiskopos Mıgırdıç Hırimyan, Başpiskopos Horen Narbey, Kâtip İstepan Papazyan ve Tercüman Minas Çerez gibi Ermeni ileri gelenleri bulunuyordu (Dabağyan, 2001: 110–111). Bu heyet Avrupa başkentlerini dolaşarak gittikleri ülkelerden Ermeni meselesine destek istemişlerdir. Ermeni heyetinin elinde isteklerini belirten ve Osmanlı topraklarında Ermenistan kurulması için hazırladıkları bir rapor vardı. Bu rapor yedi maddeden oluşmakta ve özetle şu konuları ihtiva etmektedir.

1- “Büyük Ermenistan” olarak gösterilen (Erzurum, Rize, Erzincan, Artvin, Ağrı, Tunceli, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Bitlis, Van, Gümüşhane ve Hakkâri) sınırlar içindeki yerlerin, Babıâli tarafından belirlenmiş ve büyük devletler tarafında onaylanmış bir Ermeni genel valinin yönetimine verilmesi, valinin Erzurum'da oturması, büyük icra kuvvetlerinin başı olması, beş yıldan önce Babıâli tarafından değiştirilmemesi;

2- Genel valinin, gelirlerin yüzde 20'sini devlet hazinesine verdikten sonra geri kalanını yollar ve okullar gibi sosyal işlere harcaması;

3- Dini mahkemelerin ancak Müslümanlar arasındaki davalara bakabilmesi ve buna müfettiş tayin etmesi, diğer davaların davacı veya davalıları ister Müslüman olsun, ister Hıristiyan olsun, diğer mahkemelerde görülmesi ve bu mahkemelere tayinlerin genel vali tarafından yapılması;

4- Dinlere ve mezheplere geniş özgürlük verilmesi;

5- Asayişin jandarma ve milis kuvvetine dayanması, bunların genel valinin emrinde olması ve Osmanlı Hükümeti'nin bunları istediği gibi kullanamaması;

6- Vilayette bir genel meclisin bulunması, bu mecliste iki Ermeni ve iki İslam üye bulunması, meclisin her yıl toplanması, bütçeyi onaylaması ile vergilerin alınma biçiminin kararlaştırma yetkisinin bu mecliste bulunması, her beş yılda bir kez devlet hazinesine verilecek paranın bu meclis tarafından kararlaştırılması;

7- Protokolün imzasından üç ay sonra uygulanmaya konulacak düzenlemenin uluslararası bir komisyon tarafından denetlenmesi, şartları öne sürülmüştür (Lee, 1998: 78).

Tüm bu öneriler gösteriyordu ki, Ermeniler buldukları bölgelerde bir ıslahat yapılmasını değil bağımsızlığı amaçlıyorlardı. Ancak Ermenilerin bu aşırı istekleri amaçladıkları ölçüde Rusya ve İngiltere nezdinde gereken desteği bulamamıştır (Dabağyan, 2001: 114-115).

Berlin Kongresi'nde Ermeni konusu ilk kez kongrenin 4 Temmuz 1878 tarihli oturumunda, İngiltere dışişleri bakanı Lord Salisbury tarafından ortaya atılarak ele alınmıştı. Fakat müzakere Ermeni bağımsızlığından çok Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesinin değiştirilmesi ve Rusya'nın işgal ettiği yerleri boşaltmasının, yapılacak ıslahatlara bağlanması şartının kaldırılması, önerisiyle başladı (Küçük, 1984: 14). Müzakereler sonucunda Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesi fazla bir değişikliğe uğramadan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak kabul edildi. Bu madde şu şekildedir:

Bab-1 Ali ehâlisi Ermeni bulunan eyelâtta ihtiyâcât-ı mahalliyeenin icap ettiği ıslahatı bilâtehir icra ve Ermenilerin Çerkes ve Kürtlere karşı huzur ve emniyetlerini temin etmeği teahhüd eder ve ara sıra bu babda ittihâz olunacak tedabiri devletlere tebliğ edeceğinden düvel-i müşârünileyhin tedabir-i mezkurenin icrasına nezaret edeceklerdir (Erim, 1953: 423).

Böylece XIX. yüzyılın ortalarından itibaren batılı devletlerin Osmanlı Ermenileri üzerindeki emelleri, rekabetleri ve tahrikleri Ermeni sorununu büyütüştür. Ermeni patrikhanesi, misyonerler, kiliseler ve komitelerin de yoğun faaliyetleri sonucu Ayestefanos ve Berlin Antlaşması'yla Ermeni sorunu uluslar arası bir niteliğe bürünmüş ve "Anadolu Islahatı" adı verilen bir siyasi programa dönüştürülmüştür (Süslü, 1995: 120).

Berlin Antlaşması'nda kabul edilen 61. madde büyük devletlerin Ermenileri kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesine dayanak teşkil etmiştir. Özellikle Rusya ve İngiltere bu maddeye dayanarak bu soruna müdahil olmuşlardır.

Ermeniler Berlin Antlaşması'nda bağımsızlıklarını kazanamamış olsalar da Rusya'nın himayesi yerine Avrupa'nın himayesini elde etmişlerdir. Ermeniler bu maddenin kendileri açısından önemini şu şekilde ortaya koyarlar:

Berlin Kongresi, Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesi yerine 61. maddeyi koymakla kalmadı, yani maddenin sıra numarasını değiştirmekle yetindi. İlerde kuracağımız ulusal binanın (Ermeni Devleti) temellerini de attı... Gerçi Avrupa bize bir özerklik vermedi, ama bize öyle bir madde bağışladı ki, bu bizi, erişmek için yanıp tutuştuğumuz amacımıza ulaştıracaktır.

Babiâli, Ermenilerin yaşadığı yerlerde gereken reformları yapmaya söz verdi. Bu reformlar bir gün idari özerkliğe dönüşecektir. Cesaretimizi yitirmeyelim; bize bahşedilen nimetlerden en büyük yararı sağlamaya çalışalım. Avrupa elimize silah verdi; paslanmadan bu silahı kullanalım. Babiâli, Ermenistan'da reform yapmaya söz verdi; bu reformlar gerçekleşmezse eyleme geçmek (kan dökmek) gerekir (Şimşir, 1983: 6).

5.4-Berlin Antlaşması Sonrası Anadolu Islahatı

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin doğu politikasında büyük değişiklikler olmuştur. İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikasını terk ederek farklı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Doğudaki rakibi Rusya'nın İngiliz sömürgelerine doğru yayılmacılığını önlemek için İngiltere'nin güdümünden çıkmayacak tampon devletler kurmayı amaçlamıştır. Bu politika doğrultusunda Doğu Anadolu'da "Bağımsız Ermeni Devleti" kurma projesini de gündeme getirmiştir. İngiltere bu politikasını işler hale getirmek için Berlin Antlaşması'nda Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinde "ıslahat"ı esas alan 61. maddeyi koydurmuştur. Böylece İngiltere bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı amaçlayan Ermenilerin en büyük destekçisi olmuştur. Yeni kurulacak Ermeni devleti de 61. madde etrafında oluşturulmaya çalışılmıştır (İlter, 1995: 155-171).

Ermeni meselesinde ve Doğu Anadolu ıslahatı konusunda, İngiltere, hareket üstünlüğünü Rusya'ya kaptırmamak için diplomatik yönden birçok kararlar almış ve Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmaya başlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin doğu politikasındaki etkili ismi Lord Salisbury bu konuda bir ıslahat raporu hazırlamıştır.

Hazırlanan bu rapor Osmanlı devletine teklif edilmiştir. Buna göre:

1-Anadolu'daki kurulacak olan jandarma kuvvetlerinin başında Avrupalı subaylar bulunacak,

2-Buradaki büyük şehirlerde kurulacak olan mahkemelerin verdiği hükümler hakkında İngiltere Hükümeti'ne bilgi verilecek ve fikirleri alınacak,

3-Her vilayete üçte bir tahsildar tayini yapılacak ve vergiler bunun tarafından

toplanacak

4-10 yıl sonunda aşar vergisi kaldırılacak (Kurat, 1968: 172)

Teklif edilen bu maddeler İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni sömürgelerinden bir parça olarak gördüğünü göstermektedir. Bu şartların bağımsız bir devlet tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Bunların kabul edilmesi demek gönüllü olarak ülkenin parçalanmasını ve büyük bir devlet geleneğinin yok sayılmasını da peşinen kabul etmek demektir. Osmanlı Hükümeti bu şartlar altında yatan gizli emelleri görerek İngiltere'nin tekliflerini reddetmiştir.

İngiltere, bu tekliflerin kabul edilmesi için 19 Ağustos 1878 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiştir. Babıâli, bu notaya, devletin buralarda zaten ıslahata başladığı, savaştan sonra çıkan mali güçlükler dolayısıyla ıslahatın süratle yapılamadığını bildiren bir cevap vermiştir. Daha sonraki yıllarda İngiltere, tek başına teşebbüslerinden bir sonuç alamayınca, diğer Avrupa devletlerini de kendi safına çekmiş ve bu devletler 7 Eylül 1880 tarihinde, Anadolu ıslahatı için, müşterek bir nota vermişlerdir. Ancak Babıâli, çeşitli müzakerelerden sonra bu müşterek notayı da geri çevirmiştir (Çabuk, 2003: 141–142).

Osmanlı Devleti “Anadolu Islahatı” adı altında kendisine dayatılan programı

uygulamamıştır. Ancak, Doğu Anadolu bölgesine müfettişler göndererek halkın durumu ile ilgili raporlar hazırlatmıştır. Zaten, Ermenilerin azınlıkta bulunduğu bu bölgede onların yararına, Müslüman halkın ise zararına olacak düzenlemeleri yapmaya imkân yoktur (Selvi, 2006: 9). Mali açıdan dış borcunun taksitlerini dahi ödeyemeyen Osmanlı Devleti'nin, bölgede arzulan ıslahatı yapması da olanaksızdır. Bu siyasi ve mali çıkmazı aşabilmek amacıyla Osmanlı Devleti Almanya ile yakınlaşmıştır. Büyük devletlerin karşısına bir denge unsuru olarak Almanya çıkarılmıştır. Bu denge siyasetiyle meydana gelen uluslar arası rekabet “Anadolu Islahatı” adı altında işlenen Ermeni sorununu geri plana atmış ve büyük devletlerin istekleri doğrultusunda oluşturulmak istenen bağımsız Ermenistan projesini, sürüncemede bırakmıştır (Küçük, 1984: 178).

Ermeniler Berlin Antlaşması'ndan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'ne uygulanan tüm siyasi baskılara rağmen istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Büyük devletlerin de bu sorunu ikinci plana itmeleriyle Ermeniler taktik değiştirerek, Avrupa'nın fiili müdahalesini sağlamak amacıyla örgütlü terör hareketlerine yönelmişlerdir.

6-ERMENİ TERÖR ÖRGÜTLERİ

Ermeni terör örgütlerinin Ermeni Meselesinin büyümesinde ve siyasi bir çıkmaza sürüklenmesinde etkileri büyüktür. Bu örgütlerin temel amacı Osmanlı topraklarında terörist eylemler yoluyla karışıklıklar çıkararak dünya kamuoyunu yanlarına çekmek ve bu yolla bağımsızlıklarını elde etmektir. Ermenileri ayrılıkçı örgütlenmelere iten sebepler arasında Rusya ve İngiltere'nin Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinden yürüttükleri politikalar ve çıkar çatışmaları, Fransa ve Amerika'nın Osmanlı toprakları üzerinde etkin olma çabaları, misyonerlerin kışkırtmaları ve bütün bu dış etkenlerin bayraktarlığını yapan Ermeni Kilisesi'nin yıkıcı faaliyetleri sayılabilir (Saray, 2003: 383).

Ermeni terör örgütlerinin kuruluşlarında ve teşkilatlanmalarında Batılı güçlerin etkisi büyüktür. Adı geçen tüm devletler Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada söz sahibi olabilmek ve menfaatlerini korumak amacıyla Ermenileri kullanmışlardır. Ermenilere mali desteklerinin yanında, hukuki bir koruma sağlayarak onlara geniş faaliyet alanları yaratmışlardır. Ermeniler de bu destekle rahat bir şekilde teşkilatlanmışlardır. Dış destek noktasında misyonerler de önemli rol oynamışlardır. Misyonerlerin elindeki yabancı okullarda yetiştirilen ihtilalci gençler teröre insan kaynağı sağlamıştır. Misyoner kuruluşlar hem yürüttükleri propaganda faaliyetleri hem de sağladıkları mali destekle Ermeni komitelerini desteklemişlerdir.

Ermeni terör örgütlerine ülke içinde en büyük desteği veren ve isyan hareketlerini bizzat kışkırtan şüphesiz Ermeni Kilisesi olmuştur. Ermeni Kilisesi mensupları yetkileri itibarıyla başında buldukları millet üzerinde büyük etkiye sahiptiler. Yüzyıllardır kendilerine sağlanan idari ayrıcalıkları Ermenileri örgütlemek ve isyana teşvik için kullanmışlardır. Bu dini önderler içerisinde şüphesiz en

önemlileri, Mıgırdıç Hırimyan, Nerses Varjebeyan ve Mateos İzmirliyan'dır. Bu üçlünün yürüttüğü uluslararası siyaset, Osmanlı idaresini çok zor durumlarda bırakmıştır. İçerdeki faaliyetleri ise Ermenilerin teşkilatlanmaları ve isyan etmeleri sonucunu doğurmuştur (İlter, 2001: 862–869). Bu üç patrik içerisinde Ermeni terör örgütlerini açıktan destekleyen ve işbirliği yapan Mateos İzmirliyan'dır. İzmirliyan'ın görev yaptığı süre içerisinde Ermeni isyanları büyük artış göstermiştir. Ayrıca yürüttüğü propaganda faaliyetleriyle dünya kamuoyunu Ermeniler lehine çekmeye gayret göstermiştir (Karacakaya, 2003: 379–394; Basgün, 1973: 42). Bu ruhani reislerin dışında Rusya'daki Ermeni gönüllüleri ve propagandacıları sınırı geçerek Anadolu'daki Ermeniler arasında isyanlar çıkartmışlar, Osmanlı Ermenileri de bu faaliyetlere katılmak için Kafkasya'ya iltica etmişlerdir (Basgün, 1973: 42–43).

Ermeniler üzerinde yürütülen yıkıcı faaliyetler sonucunda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler tarafında bir takım cemiyetler kurulmuştur. İlk Ermeni örgütleri 1860 yılında sosyal amaçlarla kurulan cemiyetlerdir. Daha sonra bu cemiyetler dış destek ve yönlendirmeler neticesinde Ermeni milletini Osmanlı idaresine karşı ayaklandıran örgütlerin çekirdeğini oluşturmuştur. Kurulan bu örgütler Ermeni sorununun terör boyutunu teşkil etmişlerdir.

Örgütlenme konusunda ilk girişim 1860 yılında Çukurova'yı kalkındırmak amacıyla kurulan "Hayırsever Cemiyeti" ile olmuştur. Bunu "Fedakârlar Cemiyeti" takip etmiştir. 1872 yılında Van'da kurulan "İttihat ve Halas Cemiyeti" Rusya'ya dayanarak onun himaye ve müdahalesi altında kuvvetlenmeyi amaçlamıştır. 1870–1880 yılları arasında Van'da "Araratlı", Muş'ta "Mektep Sevenler", "Şarklı" ve "Kilikya Cemiyeti" kurulmuş, 1880 yılında bu dört cemiyet birleşerek "Ermenilerin Müttehit Cemiyeti" adını almıştır. Aynı tarihlerde Erzurum'da "Silahlılar Cemiyeti",

“Milliyetperver Kadınlar Cemiyeti”, “Ermenistan’a Doğru Cemiyeti”, Kafkasya’da “Genç Ermenistan Cemiyeti”, 1882’de Van’da “KaraHaç Cemiyeti”, İstanbul’da “Ermeni Vatanperverler İttihadı”, 1881’de Erzurum’da daha sonra adını “Müdafaa-i Vatandaşlar Cemiyeti” olarak değiştiren “Şura-yı Ali Cemiyeti” kurulmuştu (Hocaoğlu, 1976: 159; Süslü, 1990: 54). 1890’da İstanbul’da “Sant (Yıldırım)” adında ihtilalci bir dernek ile “Kurban “ isminde daha küçük bir teşkilat kurulmuştur (Basgün, 1973: 43).

Bu cemiyetlerin Ermeni Milliyetçiliğinin yayılmasında etkili olduğu şüphesizdir. Ancak Ermeni terör olaylarının çıkışında asıl üzerinde durulması gereken ihtilalci kuruluşlar “Hınçak Komitesi” ve “Taşnaksutyun Komitesi” adlı örgütlerdir (Küçük, 1984: 101).

6.1-Hınçak (Çan Sesi) Komitesi

Ermenice çan manasına gelen Hınçak Partisi’ni kuranlar Osmanlı Ermenisi değillerdir. Bu cemiyeti kuranlar hayatlarında Osmanlı topraklarına hiç ayak basmamış, tahsil için Paris’e gönderilmiş, zengin ailelerin, kendilerini tamamen Marksist ideolojiye kaptırılmış çocuklarıdır. 1887’de Cenevre’de Avetis Nazerbekian, Marian Vardanian, Gabriel Kafian, Ruben Hanazad, Nicoli Martinian ve aralarına sonradan katılan Gevorg Haraciyen tarafından Hınçak Partisi fiilen kurulmuştur. Komite Karl Marx’ın prensipleri doğrultusunda faaliyet göstermiş ve idarecileriyle üyelerinin büyük kısmı Rusyalı Ermenilerdir (Anadol, 1982: 94-95). Aynı yıl Londra’da Ermenice olarak hazırlanan Hınçak programına göre:

1-Bugünkü düzen bir ihtilalle ortadan kaldırılmalı ve onun yerine ekonomik gerçeklerle ve adalete dayanan yeni bir toplum oluşturulmalıdır.

2-Partinin ilk ve yakın hedefi Türkiye Ermenistan’ının siyasi ve milli bağımsızlığını sağlamaktır. Bu hedef gerçekleştirildikten sonra siyasi ve ekonomik

amaçlara varılmasına çalışılacaktır.

3-Ekonomik amaçlar, halkın gereksinim ve istekleri dikkatle incelendikten sonra belirlenecektir. Belirli bir gelir düzeyi üzerindeki vergi uygulanacaktır.

4-Türkiye’de ihtilal yoluyla gerçekleştirilecek hedeflere varılmak için kullanılacak yöntemler, propaganda, kışkırtma, tedhiş, örgütlenme ile köylü ve işçi hareketidir.

5-Bu tedhiş hareketlerini yürütmek için özel bir kol kurulacaktır.

6-Partide bir merkez komitesi olacaktır. İşçilerden ve köylülerden oluşacak iki geniş ihtilal grubu kurulacaktır. Bunlardan ayrı olarak gerilla çeteleri oluşturulacaktır.

7-İhtilali gerçekleştirmek için en uygun zaman Osmanlı Devleti’nin savaşa girdiği dönem olacaktır.

8-Süryaniler, Kürtler ve Türklere karşı mücadele kazanılmalıdır.

9-Anadolu Ermenistanı bağımsızlığını elde ettikten sonra, ihtilal Rusya ve İran Ermenistanı’nı da içine alacak ve federatif bir Ermenistan kurulacaktır (Gürün, 1983: 131).

Görüldüğü gibi Hınçakların parti programı Osmanlı idaresi altındaki Ermeni toplumunun mevcut düzeni ile paralellik kurulamayacak derecede hayalidir. Programlarında yapıcı hiçbir teklifleri bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti’nin siyasi ve ekonomik alandaki yapısı ve bu yapı içerisindeki Ermeniler; ne sanayi devrimini yaşamışlardı ne de Avrupa tarzı bir sınıfsal yapıya sahiptiler. Bu nedenle de Hınçakların ekonomik ve sosyal görüşleri, hem Rusya’da hem Türkiye’de orta ve üst tabaka Ermeniler arasında itibar görmedi. Programda belirledikleri bir düşman vardı ve bunu yok etmek için her yol mubahtı. Bu doğrultuda öncelikli amaçları olan; Osmanlı’nın doğu illerinde kargaşalık çıkarmak için terör eylemleri düzenlemek noktasında;

kendilerine taraftar toplamayı başarmışlardır. Doğal olarak misyonerler ve ruhani reisler tarafından kışkırtılan gençler arasında, daha fazla taraftar bulmuşlardır (Aydoğan, 2003: 33-48; Gürün, 1983: 132).

Hınçak Komitesi, ilk önce Avrupa'da kurulmuş, daha sonra 1890'lardan itibaren başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerinde teşkilatlanmıştır (Kocaş, 1967: 126–127). Hınçak'ın İstanbul merkezini kurmak için Cenevre'den Tiflisli Şimavon, İran'dan S. Danielyan, Trabzon'dan Rus uyruklu Rupen Hanazad gelmiş ve bu merkeze İstanbul'da kurulmuş olan diğer ihtilal komitelerinden de katılanlar olmuştur (Güler, Akgül, 2003: 181). Anadolu'daki teşkilatlanma faaliyetleri sonucunda Bafra, Merzifon, Amasya, Tokat, Yozgat, Arapkir ve Trabzon'da şubeler açmışlardır. Böylece Anadolu'nun hemen her bölgesinde kanlı isyanların başlatılmasına zemin hazırlanmıştır (Akçora, 1994: 16–18; Basgün, 1973: 45; Gürün, 1983: 130–132).

Hınçak Komitesinin Anadolu'da kısa sürede, bir başka ülkenin vatandaşları tarafından teşkilatlanması ve yaygınlaşması dikkat çekicidir. Programlarından haberdar olunan böyle bir örgütün, devletin dikkatinden kaçması mümkün değildir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ülkeyi yönetmekte bağımsız olamadığının delilidir. Açıkçası ortada cinayet işleyeceğini ilan eden katiller grubuna birilerini fiilen katletmeden müdahale edemeyecek durumda bir işleyiş vardır. Kısacası Avrupa tarafından devletin eli kolu büyük ölçüde bağlanmıştır.

Hınçak Komitesi üyeleri Osmanlı topraklarında çıkarılan isyanları dışarıdan idare etmişlerdir. Amaçları Müslüman halkı öldürmek, bunun yanı sıra Müslümanları Ermeniler üzerine kışkırtarak kanlı olaylar çıkartmak ve neticede Batılı güçlerin müdahalesini sağlamaktı. Bu amaçları doğrultusunda Hınçak Komitesi Anadolu'nun birçok şehrinde terör hareketlerine girişmiştir. Kendilerini desteklemeyen Ermeni ileri

gelenlerini de öldürmüşlerdir. Bu baskılar sonucu, Osmanlı Ermeni toplumu da isyanlar içerisinde yer almış ve birçok Müslüman ve Ermeni'nin ölümüne sebep olmuşlardır (Akçora, 1994: 18).

Hınçak Komitesi, Osmanlı topraklarında giriştikleri eylemlerden istedikleri sonucu alamayınca ve Ermeni toplumundan da gereken desteği bulamadıkları için aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonucu ikiye ayrılmıştır. Daha sonra komite üyeleri birbirlerini sokak ortasında öldürmeye başlamışlar ve 1902 yılından sonra komite etkinliğini yitirmiştir (Aydoğan, 2003: 36; Akçora, 2001: 758).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile devlete sadık olduklarını açıklayan Hınçak komitesi 1913'te Köstence'de yapılan Yedinci Hınçak Kongresi'nde Osmanlı Devleti aleyhinde yıkıcı faaliyetlere devam etme kararı almıştır. Bu doğrultuda Taşnak komitesi ile birlikte I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı İtilaf devletleri safında savaşa dâhil olmuşlardır (Güler, Akgül, 2003: 182).

6.2-Taşnaksutyun Komitesi (Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği)

Ermeni terör örgütleri içerisinde en uzun ömürlü ve faaliyetleri itibariyle de en önemlisidir. Taşnaksutyun kelimesi Ermenice federasyon manasına gelmektedir. Özellikle Rusya'nın baskıları sonucu dağılan Marksist ve sosyal demokrat Ermeni komitelerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu için bu partiye federasyon ismi verilmiştir. Sözcük Türkçe'de kullanılırken kısaltılmış ve değiştirilmiş, kısaca Taşnak denilmiştir (Akçora, 2001: 758).

Hınçak Komitesi içerisindeki mücadeleden memnun olmayan bir kısım Ermeniler 1890 yılında Kafkasya'da önce Truşak (Bayrak) adında bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. Daha sonra Kristafor Mikaelyan ve arkadaşları, milliyetçi Ermeniler tarafından kurulan cemiyetleri birleştirerek Tiflis'te aynı isimde bir cemiyet

kurmuşlardır. Bu cemiyet Taşnaksutyun Komitesi'nin çekirdeği olmuştur (İlter, 2000: 86). Başlangıçta cemiyet Rus taraftarı olup, ilk önceleri Tiflis'te kurulan Genç Ermenistan, merkezi Van'da olan Ermeni Cemiyeti-Armenaganlar ve Hınçakları birleştirip, Türkiye'ye geçen çetelere yardımı amaçlamıştır (Basgün, 1973: 46–47). İlk aşamada, solcu gruplar ve Hınçaklar da buna katılmışlar ama çok geçmeden ayrılmışlardır (Şimşir, 2005: 82).

Komite 1892 yılında Rusların Narotno Volets Teşkilatı'ndan kopya ettikleri programı kendi programlarıymış gibi ilan etmişlerdir. Teşkilat yönetmeliği ise ancak 1907 yılında neşredilmiştir (Basgün, 1973: 48). Programda, isyan yoluyla amacına erişmek için ihtilalci gruplar kurulacağı belirtilmiştir. Kullanılacak metotlar ise şu şekildedir:

*Çeteler kurmak ve onları eyleme hazırlamak,

* Her yola başvurarak halkın maneviyatını güçlendirmek ve ihtilalci faaliyetini artırmak,

* Halkı silahlandırmak için her yola başvurmak,

*İhtilal komiteleri oluşturmak ve bunlar arasında sıkı bağlantı kurmak,

*Hükümet yetkililerini, muhbirleri, hainleri, soyguncuları yıldırma,

* İnsan ve silah nakliyatı için ulaştırmayı sağlamak,

* Hükümet kurumlarını yağmalamak ve harap etmek... (Şimşir, 2005: 82).

Taşnaksutyun Örgütü'nün programının da Hınçak programından pek farkı yoktur. Amaçlarına ulaşmak için terörü araç olarak benimsedikleri görülmektedir. Komitenin yandaşlarına verdiği ilk emir ise “Türkü, Kürdü her yerde, her türlü şart altında vur. Mültecileri, sözünden dönenleri, Ermeni muhbirleri, hainleri öldür. İntikam al” olmuştur (Uras, 1975: 445).

Taşnak Komitesi, Osmanlı topraklarında teşkilatlanmasını İstanbul, Trabzon, Van şehirlerinde şubeler açarak yapmıştır. Önemli yerlere Kafkasyalı ve Rusyalı Ermenileri yerleştirmişler ve bunlar da isyanları bizzat organize etmişlerdir (Gürün, 1983: 140–142; Akçora, 1994: 19–22; Uras, 1975: 450).

Taşnak Komitesinin asıl önem verdiği yer Doğu Anadolu bölgesi olmuştur. Örneğin Bitlis'te 17.000 üyesi kayıtlıdır. Örgüt, söz konusu bölgede pek çok yerde silah dağıtım merkezleri kurmuş, halktan zorla para toplayıp silah alımına harcamış ve bunlara silah eğitimi vermişlerdir (Yaman, 1973: 125).

Taşnak Komitesi, bölgede yaşayan Müslüman halkın can güvenliğini tehdit ederken, kendi soydaşlarını da çeşitli baskı ve kışkırtmalarla yanlarına çekmeye çalışmıştır. Öyleki ihtilalden başka kutsal tanımayan örgüt elemanları kendilerine destek olmadıkları gerekçesiyle, Van Ermeni Piskoposu Bogos ve Akdamar Kilisesi Rahibi Arsen'i öldürmüş, İstanbul Ermeni Patriği Malakya Ormanyan'ı öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Kilise mensupları dışında bölgede belediye başkanlığı, kaymakamlık, polis memurluğu gibi idari görevlerde bulunan Ermeniler katledilmişlerdir. Bundan başka, başta tüccarlar olmak üzere sıradan köylüye kadar tüm Ermeniler haraca bağlanmıştır (Mccarthy, 2004: 87–91). Anlaşılacağı üzere Ermeni komitecileri amaçları uğruna kendi milletine mensup insanları dahi öldürmekten ve yoksul bırakmaktan çekinmemişlerdir.

Taşnaksutyun'un ilk hareketleri, Anadolu'ya çeteler sokmak, Osmanlı Ermenilerini silahlandırmak, köylülere silah kullanmasını öğretmek, çeteler teşkil etmek, çete başları yetiştirmek, savunma teşkilatı kurmak ve bu hazırlıklardan sonra umumi isyanlar çıkartmak olmuştur.

Taşnaklar, 24 Ağustos 1896 Osmanlı Bankası baskını, 1904 İkinci Sasun İsyanını, 21 Temmuz 1905 Sultan Abdulhamid'e bombalı suikast ve 1909'da Adana ve çevresindeki kanlı olayları gerçekleştirmişlerd (Göyünç, 1983: 65).

7-ERMENİ TERÖR HAREKETLERİ

Ermeni terör örgütleri kurulduktan sonra, bağımsız Ermenistan kurmak yolundaki ayrılıkçı terör hareketleri ve isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Düzenlenen bu terör olaylarıyla, Doğu Anadolu Bölgesi'nde karışıklılar çıkarılacak yürütülen propaganda faaliyetleriyle de bağımsızlık yolunda uluslararası bir destek sağlanacaktı.

Hınçak ve Taşnak komiteleri faaliyetlerinde, Bulgar komitecilerini örnek alıyorlardı. Onların Balkanlarda sağladığı özerkliği ve uluslararası desteği tıpkı onlar gibi terörü bir silah olarak kullanarak yapacaklardı. Bu amaç doğrultusunda, Osmanlı topraklarının birçok noktasında Ermeni isyanları çıkarılmıştır.

İlk Ermeni ayaklanması 26 Haziran 1890 tarihinde Erzurum'da meydana gelmiştir. Ayaklanma Taşnak komitesi tarafından çıkarılmıştır. Katolik Ermenilerin ihbarı üzerine, Ermeni kilisesinde ve Sansaryan okulunda silah ve cephane arayan askere ateş edilmiş ve bunun sonucunda, 2 asker şehit edilmiş, 3 asker de yaralanmıştır. Kışkırtılan Ermenilerle Müslümanlar çatışmış, her iki taraftan ölenler ve yaralananlar olmuştur. Bu ayaklanmayı aynı yıl yapılan Kumkapı gösterisi takip etmiştir. Hınçak Komitesi bu eylemi provoke ederek büyütülmüştür ve güvenlik güçleri ile göstericiler arasında çıkan çatışmada iki taraftan da ölen ve yaralananlar olmuştur.

1892 ve 1893 yıllarında da bazı şehirlerde ermeni isyanları görüldü. Aralık 1892'de Hınçak Komitesi Van valisine suikast düzenlemiştir. Olaydan vali yaralanmadan kurtulmuştur. Aynı yıl Hınçak Komitesi üyesi Hamparsum Boyacıyan çetesi Muş'un Avzim köyüne baskın düzenlemiş, Haziran 1893'te ise Boyacıyan çetesi bu defa Hayanlı aşiretine saldırmıştır (Şimşir, 2005: 82-83). 1892-1893 yıllarında Orta Anadolu'nun önemli yerleşim yerleri olan Merzifon, Yozgat ve Kayseri'de de isyanlar çıkarılmıştır. Bu şehirlerde meydana gelen Ermeni olayları, Ermeni sorununun ortaya

çıkışından sonra Ermeni komiteleri tarafından faaliyetleri tabana yaymak amacıyla dış destekli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu olayları organize edenler dönemin İngiltere hükümeti ve dini çevreler tarafından korunmuşlardır. Bu sebeple olaylar yaklaşık sekiz ay uluslararası gündemde yer almıştır (Kolbaşı, 2005: 15). Aynı yıl içerisinde Tokat'ta, Hınçak komitesine bağlı çeteciler, Kömeç köyü yakınlarında posta arabasına saldırmışlar ve posta tatarı Mehmet Efendi'yi şehit etmişlerdir. Olay sonrası yapılan takibatla sorumlular yakalanmış ve Tokat Harp Divanı'nda yargılanarak cezalandırılmışlardır (Aykun, 2003: 512-515; Anadol, 1982: 116).

1894 yılında Birinci Sason ayaklanması gerçekleştirilmiştir. Bu ihtilali özellikle sonradan Kozan Milletvekili olan Murat kod adlı Hamparsum Boyacıyan ile Damatyan isimli Ermeniler idare etmiştir. İki taraftan da birçok ölenler olmuş ve neticede olaylar bastırılmıştır. Patrik İzmirliyan, hükümetin müdahalesiyle durumun aleyhlerine döndüğünü görerek elebaşlarını kurtarmak için takibata son verilmesini istemiştir (Sürmeli, 2003: 317-327).

1894 yılının sonlarına doğru İstanbul Ermeni Patrikliği görevine seçilen Mateos İzmirliyan'ın göreve başlamasıyla birlikte Anadolu'nun birçok yerinde Ermeni isyanları artış göstermiştir. 30 Eylül 1895 tarihinde meydana gelen Babiâli Gösterisi'nde Patrik İzmirliyan'ın rolü büyüktür. Osmanlı hükümetinin tüm uyarılarına rağmen Patrik İzmirliyan bir Hınçak militanı gibi hareket ederek vaaz verdiği Ermeni cemaatini kışkırtmış ve bu kışkırtmalar sonucunda toplanan 2000–3000 kişilik bir Ermeni gösterici topluluğu Babiâli üzerine yürümüş ve olaylar çıkarmıştır. Hükümet güçlerinin gösteriyi kontrol altına almasından sonra İstanbul'un değişik semtlerine dağılan göstericilerle Müslüman halk arasında çatışmalar çıkmış iki taraftan da ölenler ve yaralananlar olmuştur (Karacakaya, 2003: 384–386; Hocoğlu, 1975: 215-230; Şimşir,

2005: 83).

1895 yılında gerçekleşen Ermeni isyan hareketlerinin üzerinde en çok konuşulanlarından biri de Zeytun İsyanı'dır. Zeytun İsyanları, batılı güçlerin belirli bir plan dâhilinde ortaya çıkardıkları, bölgesel olarak özellikle Çukurova ve Suriye üzerindeki siyasi ve ekonomik menfaatlerini korumak için Ermenilerin kullanıldığı uluslar arası bir terör hareketidir (İlter, 1988: 130). Bölge halkı düzmece bir iddia ile vergiden muaf olduklarını söyleyerek hükümet yetkilileri ile sürekli çatışmışlardır. Başlangıçta vergi sorunu olarak ortaya çıkan anlaşmazlığın seyri dış müdahalelerle değişmiş ve ayrılıkçı bir isyan hareketine dönüşmüştür.

İsyan Hınçak komitesine bağlı Aghasi, Abah, Mleh, Ncihan, Hratchia ve Garabet isimli teröristler tarafından başlatılmıştır. Bu Ermeni teröristler Zeytun'a gelerek İskenderun limanında emirlerine hazır bir İngiliz zırhlısı beklediğini ve Avrupa devletlerinin bağımsızlık yolundaki hareketlerini takdir ettiklerini söylemişler ve Ermeni halkını isyana teşvik etmişlerdir. İsyanın amaçları Batılı devletlerin müdahalelerine zemin hazırlayarak, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak ve bağımsız bir Ermeni devletini kurma yolunda ilk adımı atmaktır. 24 Ekim 1895'te başlayan Ermeni isyanı üzerine Türk askeri Zeytun'u kuşatmıştır. Kuşatma sonucu sıkışan Ermeniler, İngilizlerin Halep Konsolosluğu'na başvurarak İngiliz hükümeti'nin olaya müdahale etmesini istediler. Bunun üzerine Halep'teki Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya'yı temsilen İtalya Konsolosları Zeytun'a gelerek araya girmişler ve uzlaşma teklif etmişlerdir. Sonuçta, asilerin silahlarının teslimi, genel af, Ermeni teröristlerin yurt dışına çıkarılması, vergilerin azaltılması şartları ile isyancılar teslim oldu. Böylece isyan sona ermiştir (Akbıyık, 1990: 436). Zeytun'da 1895 yılından sonra, 1914–1915 ve 1919–1921 yılları arasında tekrar isyan çıkarılmış ve 27

Haziran 1921’de Büyük Millet Meclisi bu isyanlara son vermiştir (İlter, 1988: 127).

Üzerinde durduğumuz bu iki olay dışında 1895 yılının ikinci yarısında Anadolu’da birçok Ermeni isyanı daha meydana gelmiştir. Bunların en önemlileri; 29 Eylül 1895 Divriği (Sivas), 2 Ekim 1895 Trabzon, 6 Ekim 1895 Eğin (Elaziz), 7 Ekim 1895 Develi (Kayseri), 9 Ekim 1895: Akhisar (İzmit Mutasarrıflığı), 21 Ekim 1895 Erzincan (Erzurum), 25 Ekim 1895 Bitlis, 25 Ekim 1895 Gümüşhane (Trabzon), 26 Ekim 1895 Bayburt (Erzurum), 27 Ekim 1895 Maraş (Halep), 29 Ekim 1895 Urfa (Halep), 30 Ekim 1895 Erzurum, 2 Kasım 1895 Diyarbakir, 2 Kasım 1895 Siverek (Diyarbakir), 4 Kasım 1895 Malatya (Elaziz), 7 Kasım 1895 Harput (Elaziz), 9 Kasım 1895 Arapkir (Elaziz), 15 Kasım 1895 Sivas, 15 Kasım 1895 Merzifon (Sivas), 16 Kasım 1895 Antep (Halep), 18 Kasım 1895 Maraş (Halep), 22 Kasım 1895 Muş (Bitlis), 3 Aralık 1895 Kayseri (Ankara) ve 3 Aralık 1895’te Yozgat (Ankara)’da çıkarılan isyanlardır (Gürün, 1983: 155; Mayewsky, 2001: 38).

1895 yılında Ermeni komitacılar Anadolu’yu yangın yerine çevirmişlerdir. Ülkenin her köşesinde çıkarılan isyanlarla masum Ermeni ve Müslüman halkın huzuru bozulmuştur. Yapılanlarla amaç topyekûn memnuniyetsizlik olduğunu gösterip, daha fazla kan akıtarak Avrupa’nın ilgisini buraya çekebilmektir. Birçok köy ve kasaba bu işe alet edilerek yakılıp yıkılmış ve halk yoksulluğa itilmiştir. İsyandar 1895 yılıyla sınırlı kalmamış organize bir şekilde daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.

1896 yılı Haziran ayında Ermenilerin Van’daki faaliyetleri artmış ve bir isyan hareketine dönüşmüştür. Bölge, coğrafi konumu itibariyle sınırdan rahatlıkla geçişlerin yapılabileceği ve eylem sonrasında kaçılacak bir yerdir. Etkiye bu kadar açık bir yerde Ermenilerin organize olup isyan çıkarmaları da uzun sürmemiştir.

Başlangıçta şehir dışında birkaç Kürt’ün öldürülmesi ve cesetlerinin parçalanması

gibi ufak tefek olaylar işitilmiştir. Bu gibi cinayetlerin takip edilmediğini gören komitacılar günden güne cesaretlenmeye başlamışlardır. Bu olaylar karşısında Müslümanlarında sabır ve tahammülü tükenmeye başlamıştır. Sonunda Haziran'ın 3. günü şehir içinde her iki taraf çatışmaya başlamıştır. Çatışma 3–11 Haziran tarihleri arasında 9 gün sürmüştür (Mayewsky, 2001: 50). Bu ayaklanmalar sonucunda Van 'da 559 kişi ölmüş ve 319 kişide yaralanmıştır. Müslümanlardan 340 kişi şehit olmuş, 260 kişide yaralanmıştır. Ermenilerden ise 219 ölü ve 59 yaralı vardır. Asker ve zaptiyeden bir yüzbaşı, geri kalanlar ise küçük rütbeli subay ve erlerden 16 kişi şehit olmuş, biri kurmay yüzbaşı, üçü teğmen geri kalanları er olmak üzere 21 kişide yaralanmıştır. Ayaklanma sırasında Van'da 112 ev yanmış, bunlardan 80 tanesi Ermeniler tarafından yakılmıştır (Demiroğlu, 1985: 33).

26 Ağustos 1896'da Ermeniler Osmanlı Bankası'nı basmışlardır. Osmanlı Bankası Avrupa'nın Osmanlı maliyesi üzerindeki elidir. Teröristlerin Osmanlı Bankası'nı seçmelerinin sebebi o tarihte Ermeni sorununu dünyaya duyurmak için en uygun yerin burası olduğunu düşünmeleridir. 26 Ağustos 1896 Çarşamba günü saat 13.00'de Rusya vatandaşı 24 Ermeni yanlarında birçok dinamitle Osmanlı Bankası'na saldırarak nöbetçilerden birçoğunu öldürüp kapıları kapatmışlar: “Memurlardan hiçbirine fenalık etmeyeceklerini, paraya da ihtiyaçları olmadığını, fakat verecekleri dilekçeye padişah tarafından ve İstanbul'daki yabancı büyükelçilikler tarafından cevap verilinceye kadar iki üç gün bankada kalacaklarını ve cevap olumlu olduğu takdirde bir şey yapmayacaklarını, aksi halde bankayı mahvedeceklerini” söylemişlerdir.

Bu sırada bankanın önüne Türk askerleri gelmiştir. Osmanlı Bankası'nı basan Ermeniler bankanın pencerelerinden bu askerlere bomba atmışlar ve silahla ateş açmışlardır. Bir bomba içerde patlamış ve içlerinden iki kişi ölmüştür. Ermeni

saldırganlar banka memurlarından ikisini dışarıya göndererek Padişaha ve büyük devletlerin büyükelçilerine aşağıdaki şartları bildirmiştir.

1-Ermeniler Osmanlı Bankası'nın içinde bulunduğu sürece askerler geri çekilmelidir.

2-Diğer Ermenilere askerler saldırmamalıdır.

3-Önceden kabul edilen ıslahat layihesindeki düzenlemeler yabancı devletlerin gözetiminde uygulanmalıdır.

4-Kendileri teslim olduklarında serbest bırakılmalıdır.

Gece yarısına doğru Osmanlı Bankası Müdürü Sir Edgar Vincent, Padişah ve büyük devletlerin büyükelçileri tarafında tayin edilen bazı memurlarla Ermenilerin bu isteklerine olumlu bir cevap getirmiştir. İçerde kalan 17 Ermeni, bankadan çıkarılmıştır. Bunlar köprünün Galata tarafına götürülüp, özel bir kotraya bindirilerek yabancı devletlerin büyükelçiliklerine ait vapurlar tarafından korunarak silahlarını bırakmışlar ve Perşembe akşamı bir Fransız vapuruna bindirilerek Marsilya'ya gönderilmişlerdir (Akant, 1985: 2).

1896 yılından sonra 1904 yılına kadar Ermeniler tarafından önemli bir isyan hareketi gerçekleştirilmemiştir. Ancak 1904 yılında 14 Nisan-17 Temmuz tarihleri arasında İkinci Sasun İsyanı gerçekleşmiştir. Antranik komutasındaki Ermeni çeteleri Sasun dağlarında harekete geçince kendisine Kafkasya ve İran'da bulunan Taşnaklar tarafından insan, silah ve cephane yardımı yapılmıştır. Sasun, Muş ve Van'da çatışmalar olmuştur. Kom, Zosavar, Apagana, Komer, Gurana, Samiram bölgelerinde şiddetli çarpışmalar olmuş ve iki tarafta ağır zaiyat vermiştir. Sonuçta çeteciler sınırı geçerek Kafkasya ve İran'a kaçmışlardır (Kocaş, 1970: 161; Anadol, 1982: 249-250; Şimşir, 2005: 84-85).

Ermeni terör örgütleri İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok bölgesinde düzenledikleri terör saldırılarıyla birçok masum Müslüman halkı katletmişlerdir. Amaçlarına ulaşmak noktasında devletine bağlı Ermeni vatandaşları da öldürmekten çekinmemişlerdir. Düzenledikleri bu eylemlerin birçoğunun Osmanlı devletinin ıslahat yapmaya söz verdiği bölgelerde meydana gelmesi, onların amaçlarının ıslahatın yapılmasını da engellemek olduğunu göstermektedir. Ermeni çetecilerin büyük bir kısmının dışardan gelmiş olması ve isyanlarda kullanılan silahlar bunları yabancı devletlerin desteklediğinin açık bir delilidir. Avrupa başkentlerindeki Ermeni komiteleri ve bunların destekçileri ya silahları sağlamış ya da onların satın alınması için gerekli parayı temin etmişlerdir. Bu silahlar daha sonra türlü yollardan Türkiye'ye sokulmuştur. Silahlar, çoğunlukla yabancı teknelerle taşınmış ve Hıristiyan yolcular tarafından gümrükten geçirilmiştir. Silahların satın alınması için gerekli para dünyanın dört bir köşesinden gönderilmiştir Örneğin, Rus Kafkasyası'nda Eçmiyazin'deki Ermeni kilisesi silahların satın alınması için İngiltere'ye 100,000 ruble yollamıştır. Bazen, Amerika'dan Ermeni ajanları bir Avrupa başkentine, örneğin Atina'ya gelmiş, silah alımı ve transferini böylelikle sağlamışlardır (Ataöv, 1984: 169).

Ermeni terör olaylarının bu tarihten sonrada durmadan devam ettiği görülmektedir. Ermeni terörünü bireyler değil devletler türetmiştir ve tüm dünyada Osmanlı ülkesinde cereyan eden bu vahşete para ve silah yardımı yapmıştır. Bu büyük destek altında uğradıkları tüm başarısızlıklara rağmen Ermeni terör örgütleri dünyaya seslerini duyurabilmek ve Osmanlı devletini kargaşaya sürüklemek için plan kurmaktan vazgeçmemişlerdir. 20. yüzyılın başlarında dönemin en önemli liderlerinden Sultan Abdülhamit'e 21 Temmuz 1905 günü Yıldız suikastı olarak anılan, dünya siyasetinde büyük ses getiren eylemi düzenlemişlerdir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde

Yıldız Suikastı'nın sebepleri, hazırlıkları, failleri ve sonuçları üzerinde duracağız.

8- SULTAN II. ABDÜLHAMİT'E SUİKAST

8.1- II. Abdülhamit'in Ermeni Milletine Bakışı

Ermeni meselesi uluslar arası bir sorun olarak 1877–78 Osmanlı Rus savaşından sonra imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları'yla ortaya çıkmıştı. Bu dönemde Osmanlı tahtında Sultan II. Abdülhamit(1876–1909) bulunuyordu. II. Abdülhamit uzun süren saltanatı boyunca, Ermeni sorununun baş muhatabı olmuştur. Bu sebeple Onun Ermenilere karşı tutumu ve görüşleri hakkında bilgi vermeye çalışacağım

Ermeniler, Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yıllarında sürekli isyan etmişlerdir. Osmanlı idaresinin bu olayları engellemek için aldığı tedbirler dünya kamuoyuna “Ermeniler katlediliyor” şeklinde yansıtılmıştır. Yapılan yoğun propaganda ile olayların tek suçlusu olarak Sultan II. Abdülhamit gösterilmiş ve kendisine “ Kızıl Sultan” damgası vurulmuştur (Gül, 2007: 247). Ancak Sultan Abdülhamit hiçbir zaman iddia edildiği gibi Ermeni düşmanı, onlara yaşam hakkı tanımayan zalim bir hükümdar olmamıştır. Bunu saltanatı süresince yaptığı uygulamalarla açıkça göstermiştir.

Sultan Abdülhamit devlete isyan eden Ermenilerle, devletine bağlı Ermeniler arasında bir ayırım yapmıştır. Onun devletin başında olduğu dönemde çok sayıda Ermeni Osmanlı Devlet teşkilatında değişik kurumlarda görev almışlardır. II. Abdülhamit döneminde Zaptiye Nazırı olarak görev yapan Nazım Paşa'nın Osmanlı Devlet idaresinde görevli Ermeniler hakkında hazırlamış olduğu rapor bu konuda önemli bilgiler ihtiva eder. Buna göre; Osmanlı idaresinde yaşayan Ermeni milletinin nüfusu dokuz yüz bini aşmıştır. Bunlardan merkezi dairelerde ve bağlı kuruluşlarda çalışanların sayısı üç bine yaklaşmıştır. Taşrada, meclis idareleri üyeliğinde, sandık eminliğinde, belediye, aşar, ağnam ve rüsumat işlerinde ve diğer hizmetlerde görevli olan Ermenilerin sayısı ise merkezde çalışanların iki katı tahmin edilmiştir. Sonuçta

Ermenilerin toplam nüfusunun %1'i olan dokuz bin kişi Osmanlı devlet hizmetinde çalışmıştır (Nazım Paşa, 2001: 58–59).

Merkezi idarede çalışan Ermeniler, Sıhhiye Nezareti, Şura-yı Devlet Dairesi, Mekatip-i Askeriye-i Şahane, Defter-i Hakani Nezareti, Dâhiliye Nezaret-i, Maliye Nezaret-i, Hariciye Nezaret-i, Şehremaneti celilesiyle mülhakatı, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaret-i Aliyyesi, Maarif Nezareti, Rüsumat emaneti, Tophane-i Amire dairesi ve mülhakatı, Ticaret ve Nafi'a Nezaret-i ve Ziraat Bankası dairesi, Adliye ve Mezahip Nezareti, Bahriye Nezareti, Hazine-i Hassa-i Şahane Nezareti, Düyun-ı Umumiye dairesi, Reji idaresi, Zaptiye Nezareti, Posta ve Telgraf Nezareti, Daire-i Askeriye ve Jandarma ve Fabrika-i Hümayun daireleri gibi devlet kuruluşlarında görev almışlardır. Bu dairelerde çalışanların toplam sayısı 2413 kişidir (Çelik, 2007: 34).

Sultan II. Abdülhamit, zalim bir idareci olarak yansıtılmasına karşın, onun döneminde Ermeniler çok hassas görevler de bulunmuşlardır. Örneğin Sultanın güvenini ve takdirini kazanmış olan Agop Kazazyan, Ohannes Sakız ve Mikail Paşalar, Abdülhamit'in özel Hazinesine yani Hazine-i Hassa'ya bakanlık yapmışlardır (Gül, 2007: 249).

1895 yılı daha önce de belirttiğimiz üzere Ermeni isyanlarının ülke çapında yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Buna rağmen Ermenilerin devlet teşkilatındaki durumu değişmemiştir. Aksine devlet içerisinde Osmanlı idaresiyle bağdaşan Ermeniler hayatlarına devam etmiş, durumları kuvvetlenmiştir. Abdülhamit'in bu konuda hiçbir zaman Ermenilerin aleyhine döndüğü söylenemez. Liyakatli ve güvenilir Ermeniler maliyede, adliyede, eğitimde olan mevkilerini korumuşlardır. Ayrıca bu dönemde Patriklik yapan Ormanyan'ın Sultan Abdülhamit'le ilişkileri daima olumlu bir düzeyde seyretmiştir (Ortaylı, 2001: 631–632).

Sultan II. Abdülhamit'in Ermeniler hakkındaki görüşlerini yansıtmaları açısından, Vambery ile mülakatı dikkat çekicidir. Vambery, padişahın şahsi dostluğunu kazanmış, bir dönem İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında köprü olmuş çok yönlü bir kişidir. Padişahla yaptığı söyleşilerden birinde Ermeni meselesi açılmış ve bu konuda Sultan kendisine şunları ifade etmiştir.

Eğer Avrupalı politikacılar yönetimindeki yüksek makamların Ermeniler tarafından istihdam edildiğini bu milletin yetenek ve ender hünerlerine delil olarak düşünüyorlarsa aldanıyorlar. Artin ve Agop Paşaların, Vahan Efendilerin konumu Ermeni milletinin kültür seviyesinin göstergesi olamaz. Saydığım bu erkân, Osmanlı Efendi kültürünün birer unsuru oldukları halde, onların Anadolu'daki kardeşlerinin Avrupa politikacıları seviyesine ulaşabilmeleri için çok çalışmaları gerekecektir. Ve yine Ermeniler aslında Şark gelenekleriyle bütünleşmiş, beş yüz seneden beri bizimle barış içinde kaynaşmış, hiç de savaşçı ve saldırgan olmayan bir şark ırkıdır. Eğer, arada bir üzücü hadiselere rastlanabiliyorsa, bunların müsebbibi Ermeni milletinin karakterini bilmeyen yabancı politikacıların kışkırttığı ajanlardır. Siz gayet iyi biliyorsunuz ki ben bir bağınaz değilim; benim için tüm yurttaşlarım, dinleri mezhepleri ve ırkları ne olursa olsun, birdir. Din ayrımı yapan ben değil, Avrupalı güçlerdir (Öke, 1998: 63-64).

Görüldüğü gibi Sultan II. Abdülhamit Ermeniler konusunda topyekûn dışlayıcı bir tutum izlememiştir. Ermeni isyan hareketlerini tüm Ermeni millete mal etmeyerek, Osmanlı kültürünün ve toplumunun unsuru olarak gördüğü Ermenileri devletin yanında tutmaya özen göstermiştir.

8.2- Suikastın Sebepleri

Yıldız suikastının en önemli sebebi Sultan Abdülhamit'in Ermeni meselesi konusunda izlediği tavizsiz politikalarıdır. Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması ile Doğu Anadolu'da bir ıslahat yapılmasını kabul etmişti. Ancak Sultan Abdülhamit Batıların istediği tarzda bir ıslahatın, önce Ermenilere özerklik vereceğini sonrada bunun bağımsız bir Ermenistan'a dönüşeceğini düşünüyordu. Avrupalı güçlerin Bulgaristan'da takip ettikleri parçalama siyasetinin Ermeniler üzerinden tekrar sahneye konulduğunun farkındaydı (Hocaoğlu, 1989: 175–176).

Sultan II. Abdülhamit Anadolu ıslahatı adı altında yapılmak istenenlere izin vermeyeceğini Batılı muhataplarına birçok defa ifade etmiştir. Alman elçisine söylemiş olduğu “Ölürüm de Doğu Anadolu'da Ermeniler'e muhtariyet hakkı tanıyan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesini uygulatmam” sözleri bu konudaki kararlı tutumunu gösterir niteliktedir.(Hocaoğlu, 1989: 176).

Anadolu ıslahatı konusunda, Osmanlı Devleti en fazla baskıyı İngiltere'den görmüştür. Sultan II. Abdülhamit bu konuda İngiltere'nin ön yargılı yaklaşımından şikâyet ederek Vambery'yi aracı kılmış ve İngiliz bürokratlarına düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

Sözüm ona Ermeni meselesi hakkında Times'a yazdığınız mektup elime geçmiştir; gerek bu konuda İngiliz kamuoyuna yaptığınız açıklamalar ve gerek memleketimin selameti için giriştiğim bu çabaları ifade etmenize teşekkür ederim. Fakat yine de makalenizde Ermenilerin hiçbir zaman Bulgarlara benzer bir sorun olamayacaklarını eklemeliydiniz. Ermenistan'ın çok eski zamanlarda coğrafi bir bölge olduğunu, bugün ise tüm siyasi ve etnolojik önemini

yitirdiğini yazabilirdiniz. Bugün Ermenilerin siyasi düşlerinin hedefi Erzurum, Beyazıt, Erzincan, Muş, Van, Bitlis ve Diyarbakır'ın nüfusunun yalnızca üçte biri Katolik, Protestan ve Ortodoks mezheplerine bölünmüş Ermenilerle; çoğunluğu ise Müslüman Türk ve Kürtlerle iskân edilmiştir. Herhalde İngiliz liberalleri benim dindaşlarımın çoğunluğunun kaderini bu medeniyetsiz azınlığın eline bırakmamı ve böylece bu yörede Rusya'nın tezgâhlarına zemin hazırlamamı beklemiyorlardır.

...

Lütfen İngiliz dostlarına ve kendisine büyük hürmetim olan Lord Salisbury'ye aynen şunu aktarınız: Ermenistan'daki şartları düzeltmeye amadeyim; ama bağımsız bir Ermenistan'ın kuruluşuna müsaade edeceğime, şu kellemi keserim daha iyi! Ermenistan'ın kurulması yalnızca dindaşlarımın açısından çok büyük bir adaletsizlik örneği değil, aynı zamanda iktidarımın ve Türkiye'nin varlığının sonu demek olur (Öke, 1998: 63–64).

II. Abdülhamit, Ermeni isyan hareketlerinin arkasında Fransa Rusya ve İngiltere'nin olduğuna inanıyordu. Bunu da çeşitli açıklamalarında dile getirmiştir:

Ruslar, Türkiye'de bağımsız bir Ermenistan kurulmasından yana değildiler. Çünkü kendi sınırları içerisinde de Ermeniler vardı. O zaman bunlarda bu bağımsız Ermenilere katılmak isteyeceklerdi. Rusların hesabı, kendi Ermenilerinin ağızlarına bir parmak bal çalmak, Türkiye'nin başına bir sorun çıkarmaktı. Çok geçmeden buna Fransızlar ve İngilizler de katıldılar. Osmanlı ülkesinden koparılacak yeni parçada,

onlar da söz sahibi olmak istiyorlardı. İlk Ermeni komitesinin Türkiye’de değil de Paris’te okuyanlar tarafından kurulmuş olması, her şeyi ortaya koyar. Fitnenin başı dışarıda idi.

Ben fitneyi bastırmak, bu iyi Osmanlıları, yanlış yollara sapmaktan kurtarmak için elimden geleni yaptım. Bir yandan kendilerine şefkatle davrandım. Bir yandan da Katolik ve Ortodoks Ermeniler arasındaki anlaşmazlığı kullanarak, uzun süre bir fikir etrafında toplanmalarını engelledim.

Fransızlar, Katolikleri himaye ediyorlardı. Ruslar Ortodokslara arka çıkıyordu. Ben bazen birini, bazen ötekini tutarak, ama her ikisinin de Osmanlı reayası olduğunu unutmayarak kışkırtmaları önlemeye çalıştım. Önce birbirlerini kırdılar sonra dönüp Müslümanlara saldırdılar.

...

Papazlar, öğretmenler, ajanlarla sürdürülen kışkırtmalar, önceleri pek itibar görmedi. Birçok Osmanlı Ermenisi, bu kışkırtmaları hoş karşılamadı. Bunun üzerine kurulan çeteler, önce bu namuslu Ermenileri kesip öldürmeye başladılar. Bu namuslu Ermeniler bir taraftan hükümetten, bir taraftan da Ermeni çetelerinden çekiniyorlardı. Sonunda bunlar da çeteleri desteklemeye, beslemeye, saklamaya başladılar.

Birinci safhası böyle biten oyunun ikinci safhasına geçildi. Türk kılığına giren Ermeniler, kendilerine yardım etmek istemeyen Ermenileri öldürüp sonra da “Görmüyor musunuz? Sizi Türkler kesiyor, siz hâlâ bizimle birlik olmuyorsunuz” demeye başladılar. Bir yandan da Türk

köylerine giriyorlar ve Müslüman halkı türlü işkencelerle öldürüyorlardı. Bunların içinde, vücudu bıçakla yarılıp içine barut doldurularak ateşe verilenler de vardı.

...

Anadolu’da yaptıkları hareketlerle istediklerine kavuşamayacaklarını anlayan Ermeniler, çetelerini, komitecilerini İstanbul’a soktular. İstanbul’da çeşitli kargaşalıklar çıkarmaya çalıştılar. Bunda başarılı da oluyorlardı. Fakat Avrupa’nın büyük devletleri de, hiçbir yerde çoğunluk olamayan bu dağınık Ermenilere benim muhtariyet vermeyeceğimi, bunun için her şeyi göze alabileceğimi biliyorlardı. Onlarda kendi aralarındaki rekabet yüzünden savaşa girecek güçte değillerdi. Bu yüzden Ermeni meselesi, Türkiye için huzursuzluk, Avrupa için Türkiye’ye müdahale kozu olarak son yıllara kadar sürüp gitti (Bozdağ, 1975: 56–59).

Sultan II. Abdülhamit bu görüşleri doğrultusunda hareket ederek, Osmanlı Devleti’ne dayatılan tüm ıslahat teşebbüslerini uluslar arası dengeleri iyi kullanarak sonuçsuz bırakmıştır. Anadolu ıslahatı konusunda yetersiz bulduğu, kendilerinden kuşku duyduğu devlet adamlarının görevlerine son vermiştir(Küçük, 1984:8). Ayrıca Doğu Anadolu’da Ermeni komitacılarına karşı, devlet otoritesini sağlamak için bölgede yaşayan Müslüman halk arasından “Hamidiye Alayları” adı verilen askeri kuvvetler oluşturmuştur. Hamidiye Alayları bölgedeki Müslüman halkın korunmasında önemli görevler ifa etmiştir (Kodaman, 1987: 34 vd; Akgündüz, 1996: 12vd). Sultan II. Abdülhamit’in yapmış olduğu siyasi, askeri ve idari hamleler Ermeni örgütleri ve Batılı destekçileri tarafından olumsuz karşılanmıştır.

Suikast olayının Ermeni terör olaylarının kesilişinden 6–7 sene sonra ortaya çıkışı, bazı ihtimalleri de hatırlatmaktadır. Bu ihtimallerin başında Siyonistlerin suikast konusunda Ermenilerle işbirliği yapabileceği gelmektedir. Siyonistlerin amacı Filistin bölgesinde bir Yahudi devleti kurmaktır. Avrupa’da gelişip örgütlenen Siyonist hareketinin liderliğini Teodor Herzl yapmaktaydı. Bu hareket büyük Yahudi sermayedarlarınca da destekleniyordu ve Filistin konusunda Sultan Abdülhamit nezdinde girişimlerde bulunuyordu. Dünya Siyonist Teşkilatı başkanı Teodor Herzl’in Filistin’de bir “Yahudi Milli Yurdu” meydana getirmek için Sultan’dan imtiyazlar istemesi Haziran 1896’da başlamıştır. Bu süreç, Temmuz 1902’ye kadar devam etmiştir. Herzl’in tekliflerini Sultan Abdülhamit her defasında reddetmiştir (Kutluay, 1973: 232 vd.). Sultan Abdülhamit’in bu tutumu Siyonistlerle Ermenileri ortak düşmana karşı birleştirmiştir. Suikastın planları İsviçre’de Ermeniler ve Siyonistler tarafından hazırlanmıştır (Kocabaş, 1995: 197).

Sultan II. Abdülhamit’in politikalarına yalnızca dışardan tepkiler gelmiyordu. Ülke içerisinde Sultan’ın idaresinden memnun olmayan ve şiddetle eleştiren bir zümre bulunuyordu. Bu muhalif hareket, Jön Türkler (Genç Osmanlılar) adı altında teşkilatlanmıştır. Sultan Abdülhamit’in baskısıyla faaliyetleri kısıtlanan muhalif kişiler, Avrupa’ya kaçarak burada örgütlenmişlerdir. Jön Türkler, düşman gördükleri Sultan Abdülhamit’in bir şekilde tahttan uzaklaştırılması için Ermenilerle birlikte hareket etmiştir. Örneğin İttihat Terakki Cemiyeti, üyesi Dr. Abdullah Cevdet’in Ermeniler’in 1895 yılında düzenlemiş oldukları “Babıâli Baskını” adıyla anılan eylemlerinden sonra yazdığı bir bildiri cemiyet üyelerince gizlice dağıtılmıştı. Bildirinin bir bölümünde şunlar yer alıyordu:

... Lakin gerçekte zulüm, baskı ve idaresizlik bu tarz üzücü olaylara sebep olmaktadır. Biz Türkler de diğer Osmanlı milletleri gibi bu baskıcı hükümetten, ıslahat ve hürriyet isteriz. Cemiyetimiz bu amaçla çalışmaktadır. Biz bugün Ermeniler'i terbiye etmeye çalışacağımıza, idaresizlik, zulüm ve baskıdan oluşan Babiâli'yi, Şeyhülislam kapısını, Yıldız'ı basarak, bu daireleri baskıcıların başına yıkalım, el ele verelim, toplanalım, çoğalalım. Bizim de hürriyete, serbestliğe âşık ve hakkımız olduğunu medeni dünyaya gösterelim (Kocabaş, 1995: 201).

Görüldüğü gibi Ermeni olaylarından sorumlu ve suçlu olarak Sultan Abdülhamit gösterilmektedir. Ermenilerin yapmış oldukları yadırganmıyor; yadırganan devletin asli unsuru olan Türklerin de Ermeniler gibi aynı yolu takip etmemesi olarak dile getiriliyor. Jön Türklerin diğer etkin bir ismi Cemal Paşa ise hatıratında II. Abdülhamit ve Ermeni Meselesi hakkında şunları ifade eder:

Jön Türkler 1894–1896 Ermeni olaylarının II. Abdülhamit'in bir siyasi hatası ve kendi baskıcı rejimini devam ettirmek için başvurduğu zalim bir tedbir telakki ettiler. Bunun içindir ki, o zaman Avrupa'da bulunan Ahmet Rıza Bey ve arkadaşları işi bu bakımdan değerlendirerek Ermeni ihtilalcilerine büyük yardımlarda bulundular. Benim gibi memleket içinde bulunan ihtilalciler de aynı görüşü kabul ederek Türklük ve özellikle Osmanlılık için çok büyük zararlar doğurabilecek nitelikte gelişen Ermeni katliamlarından dolayı Abdülhamit'i itham etmekten çekinmediler" (Kocabaş, 1995: 202).

4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te ilk Jön Türkler Kongresi yapılmış Ermenilerde bu kongreye katılmışlardır. Kongre sonunda mevcut rejimin değiştirilmesi noktasında işbirliği yapılması, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde öngörülen ıslahatların dış baskılar yoluyla derhal yerine getirilmesi, gibi şartlar öne süren bir bildiri yayınlanmıştır (İlter, 1995: 36). Kongre'de, Jön Türkler'in önemli isimlerinden Ahmet Rıza Bey ve Prens Sabahattin, ıslahatların yerine getirilmesi için Avrupa Devletlerinin müdahalesinin sağlanması konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Ahmet Rıza Bey ve taraftarları yabancı müdahalesine yol açacak faaliyetlere karşı çıkmıştır. Prens Sabahattin ise, Ermenilerin görüşlerini desteklemiştir. Ancak, Ahmet Rıza Bey de 1 Aralık 1902 tarihinde yayınladığı bir yazıda; Ermeni ve Bulgar komitacılarının faaliyetlerine karşı olduğunu ve yapılacak en doğru şeyin "Abdülhamit'in ölümü ile daha iyi saltanata kavuşmayı bekleyerek, milleti hak ve görevleri üzerinde aydınlatmak" olarak ifade etmiştir (Bayur, 1963: 266).

Görüldüğü gibi Sultan Abdülhamit'in içerde ve dışarıda devleti ayakta tutmak adına takip ettiği siyaset, muhalif olan tüm güçleri birleştirmiştir. Sultan Abdülhamit, Osmanlı ülkesinin parçalanması ve paylaşılması projesinin önünde ki en büyük engel olarak görülmüştür. Menfaatlerin kesiştiği noktada birleşen güçler, sonunda Sultan Abdülhamit'in hayatına kast eden bir suikast gerçekleştirmişlerdir.

8.3-Suikast Hazırlıkları

Ocak 1904 tarihinde Sofya'da toplanan Taşnaksutyun Komitesi'nin Kongresi'nde gayet önemli kararlar alınmış ve bu doğrultuda İstanbul ve İzmir'de geniş çapta terör hareketlerine girişilmesi planlanmıştır. Bu kongreye İstanbul temsilcisi olarak katılmış olan Kristafor Mikaelyan'ın teklifiyle benimsenen karara göre, Padişah'a suikast düzenlenecek, sonra da Babiâli, Galata Köprüsü, tünel, Osmanlı

Bankası, yabancı büyükelçilikler ile diğer bazı özel ve resmi müesseseler havaya uçurulacak, böylece müthiş bir kargaşalık ve ihtilal çıkarılarak İstanbul kan ve ateş içinde bırakılacaktı, bu suretle de Avrupa devletlerinin müdahalesi sağlanacaktı (Engin, 1995: 416).

Suikast girişimi ülke çapında planlanan bir ihtilalin parçasıydı. Şüphesiz bir ülkeyi karışıklığa sürüklemek için, devletin en önemli yetkilisini öldürmek son derece etkili olacaktı. Bununla birlikte ülkenin dünyaya açılan kurumlarına yapılacak sabotajlar Batılı güçlerin tepkisini doğuracaktı. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti dış baskılarla parçalanacak ve yıkılması kolaylaşacaktı.

Suikast komitesi, almış oldukları karar doğrultusunda suikast hazırlıklarına başlamıştır. Komitenin ilk lideri Kristafor Mikaelyan olmuştur. Bu görevi yüklenen Kristafor Mikaelyan önce Yunanistan'a gitmiştir. Burada bomba yapımına yarayacak maddeleri satın almıştır. Taşnak Komitesi mensuplarının Atina ve Pire'de elektrik kapsülü, fişek, çalar saat, dinamit vb. patlayıcı madde düzeneklerini temin ettiği ve bunları deniz yoluyla İzmir'e sokmak istedikleri ve bu konuda Jön Türkler ve Bulgar komitacıları ile birlikte çalıştıkları, Rumeli Vilayeti Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa ve Atina Maslahatgüzarlığı tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiştir. Sultan Abdülhamit, Jön Türklerle bu iki ayrılıkçı örgütün birlikte çalışmasını çok sakıncalı bulmuştur. Bu nedenle ülke içerisinde Jön Türklere yardım ve yataklık edecek kişilerin takip edilmesi ve yakalanmasını emretmiştir (Tahsin Paşa, 1990: 259-263).

Kristafor Mikaelyan Yunanistan'daki faaliyetlerini tamamladıktan sonra Samuel Fayn adına düzenlenmiş sahte bir pasaportla yanına kızı olarak gösterdiği Rubina Fayn'ı da alarak İzmir'e gelmiştir. Mikaelyan ve Rubina buradaki Taşnak teşkilatını gözden geçirmiş ve sabotaj düzenlenecek resmi kurumlar belirlendikten sonra her ikisi de

İstanbul'a geçmişlerdir (Anadol, 1982: 230–231).

İstanbul'da suikast hazırlıkları ve planlarını yapmak üzere Kristafor Mikaelyan başkanlığında çekirdek bir kadro çalışmalara başlamıştır. Suikastın asıl organizasyonunu şekillendiren bu kadro; Vram Şabuh Kendiryan, Edward Jorris ve karısı Anna Nellens Silviyo Ricci, Lipa Rips, Torkom, Maria Zayts, Aşot, Hamparsum Ağacayan, Kris Fenerciyan gibi deneyimli teröristlerden oluşuyordu. Bu kişiler suikastı en ince ayrıntısına kadar organize edip planlamışlardır (Hocaoğlu, 1976: 396; Anadol, 1982: 231). Bu kişilerden Hamparsum Ağacayan ve Kris Fenerciyan'ın ismine suikastın hazırlıklarında ve soruşturma safhasında bir daha rastlanmamıştır.

Suikastın ne şekilde gerçekleştirileceği komite üyeleri arasında tartışma konusu olmuştur. Kristafor Mikaelyan suikastın selamlık töreninde Sultan Abdülhamit'in üzerine el bombası atılması suretiyle yapılmasını teklif etmiştir. El bombası ile ilk denemeler Beykoz'da Polonez Köyü'ndeki Abraham Paşa Korusu'nda, on iki el bombası atılarak yapılmış ve umulanın üzerinde sonuç alınmıştır. Bunun üzerine Kristafor Mikaelyan Rus elçiliğinden aldığı belgeyle selamlık resmine katılarak olay yeri incelemesi yapmıştır. Bu incelemelerde Padişah'ın geçtiği yollara kum döküldüğünü görmüş ve yola serilen kumların el bombalarının patlamasını engelleyeceğini düşünerek kumda patlayabilen bir bomba yaptırılmasına karar vermiştir. Bu tarz bir bomba yapılması için bu işte usta olan bir Ermeni'ye sipariş verilmiştir. Ancak 50 lira karşılığında tutulan bu Ermeni parayı aldıktan sonra ortadan kaybolmuştur (Anadol, 1982: 231).

Kumda patlayabilen bir bomba yaptırılmayınca, el bombası ile suikast planından vazgeçilmiştir. Bu defa Edward Jorris'in teklifiyle tabanca ile suikast yapılması planlanmıştır. Bu plana göre; Ramazan ayının on beşindeki selamlık

töreninde Padişah yoldayken, çiftler tabancalı iki suikastçı çapraz ateşle Sultanı kurşun yağmuruna tutacaklar ve böylece Sultan Abdülhamit öldürülecekti. Ancak bu plan da komite üyelerince beğenilmeyerek, Yıldız ve Dolmabahçe güzergâhında bir ev kiralanması ve suikastçıların bu evden ateş açmaları kararlaştırıldı. Planlanan günde Padişah Çırağan Sarayı'na Yıldız Bahçesi'nden gidince bu plan da işe yaramamıştır(Dabağyan, 2003: 369–370).

Tabanca ile yapılması düşünülen suikast planı da sonuçsuz kalınca komiteciler yeni bir plan üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Lipa Rips'in teklif ettiği yeni plana göre; suikast özel bir arabaya yerleştirilecek tesir gücü çok yüksek saatli bir bombanın patlatılması şeklinde gerçekleştirilecekti. Bomba yüklü araba Sultan Abdülhamit'in Cuma namazlarını kıldığı Yıldız Camii'ne getirilecek ve yabancı misafirlerin arabalarının arasında, Sultan'ın arabasına yakın bir noktaya bırakılacaktı. Cami çıkışı Sultan arabasına binip avluya ulaştığı anda bomba patlayacak ve maiyetindekilerle birlikte padişah yok edilecekti (Fezleke, 63)

Bu plan doğrultusunda hemen çalışmalara başlanmıştır. Komite mensuplarından Kristafor Mikaelyan, Rubina Fayn, Lipa Rips ve Sofi Rips Sultan Abdülhamit'in Yıldız Camisi'ne geliş gidiş saatlerini tespit etmek için selamlık törenlerine gitmişlerdir. Suikastçılar selamlık törenini iki defa yabancılara ayrılan set üzerinden, on iki defa da Talimhane Meydanı'ndan halkın arasına karışmak suretiyle izlemişlerdir(Fezleke 63).

Neticede Sultan Abdülhamit binek taşından arabaya bindikten bir dakika 42 saniye sonra caminin dış kapısına ulaştığı hesaplanmıştır. Dolayısıyla saatli bir bomba, Sultan Abdülhamit binek taşından arabaya bindiği anda harekete geçirilirse, bir dakika 42 saniye sonra saatin ibresi infilak noktasına gelecek aynı anda da Sultan'ın arabası patlamanın hizasına gelerek yanındakilerle birlikte yok edilmiş olacaktı (Tahsin Paşa,

1990: 156).

Hazırlanan bu plana muhalefet eden Kristafor Mikaelyan, el bombası atılmak suretiyle yapılacak bir suikast girişiminin denemeleri için Sofya'ya gitmiştir. Bu sırada Cenova'da toplanan Taşnaksutyun örgütünün kongresine İstanbul delegesi olarak katılan Vram Şabuh Kendiryan da Sofya'ya gelmiştir. Kendiryan, Kristafor Mikaelyan'ın daveti üzerine Sofya yakınlarındaki Vitoş Kinaze(Anadol, 1982: 232) köyüne(Bali Efendi köyü) gitmiştir. Bu köyde dağlarla çevrili bir dereye el bombası atma denemeleri yaparken, Kendiryan'ın elinde bomba patlaması sonucu o sırada yanında olan Kristafor Mikaelyan ile birlikte ölmüşlerdir (Fezleke, 63; Tahsin Paşa, 1990: 273).

8-3-1 Suikastta kullanılan Arabanın Temini ve İstanbul'a Getirilmesi

Kristafor Mikaelyan'ın ölümüyle boşalan Suikast komitesinin liderliğine Lipa Rips geçmiştir. Liparips'in suikast konusunda belirlediği yöntem Sultan Abdülhamit'i Selamlık töreninde bomba yüklü bir araba patlatarak yok etmektir. Yukarıda bahsettiğimiz planı gerçekleştirmek için 1905 yılı Nisan ayının ikinci haftasında Lipa Rips ve Maria Zayts Viyana'da bir araba fabrikasına müracaat etmişler ellerinde resmi bulunan Viktorya Sistemi tarzındaki arabayı beğendiklerini ifade etmişlerdir. Ancak arabacının oturacağı bölümün dar olduğunu burasının kırk beş santimetre uzunluğunda ve kırk santimetre genişliğinde bir sandık sığacak şekilde yapılmasını istemişlerdir. Fabrikadaki yetkililer bu tarz bir değişikliğin bu sistemdeki arabalara uygun olmayacağını belirtmişse de sonuçta araba istenildiği şekilde yapılmıştır. Ayrıca arabaya yerleştirilecek bombanın taşınması sırasında ve bekleme anında patlamasından endişe edilerek daha dayanıklı olması için lastik tekerlek kullanılmıştır (BOA, Y.A Hus. No: 491\14 Varak 2).

Çalışmamız sırasında arabanın yapım sistemi hakkında çeşitli isimler verildiğini gördük. Yukarıda alıntı yaptığımız Avelonyalı Mehmed Paşa padişaha sunduğu arizada arabanın modelinin Viktorya sisteminde olduğu belirtilmektedir. Prof. Dr. Vahdettin Engin ise makalesinde arabanın sistemini yanlış çeviri sonucu olsa gerek Avusturya Sistemi olarak verilmektedir (Engin, 1995: 421). Ancak padişaha sunulan soruşturma raporunda ve elde bulunan resminde arabanın Milor Sistemi'nde yapıldığı görülmektedir (Fezleke, 63).

Lastik tekerlekli araba Silviyo Ricci tarafından sipariş edilmiştir. Arabanın yapımı 26 Nisan 1905 tarihinde tamamlanmış ve belgeleri Silviyo Ricci adına düzenlenerek Viyana'dan Jozef J. Layinkovf adlı komisyoncu eliyle Triyeste Limanı'ndan, Loyd Şirketi'nin Dalmacia gemisiyle İstanbul'a gönderilmiştir (Uras, 1976: 527).

Araba İstanbul gümrüğünden çıkarılırken bazı sorunlar yaşanmıştır. Silviyo Ricci kendi adına gelen arabayı, imzası gümrükte tanınmadığı için çıkaramamıştır. Bunun üzerine La Franko adlı tüccarın mallarını gümrükten çıkarmakla görevli gümrük simsarları Mateo ve arkadaşı İstanbul Rumlarından (Dabağyan, 2001: 133) olan Mihal'den yardım istemiştir. Mateo, Mihal ve Silviyo Ricci birlikte Loyd şirketine giderek evraklardaki Silviyo Ricci ismini çizmişler ve yerine La Franko ismini yazmışlardır. Evraklar üzerinde yaptıkları bu sahtecilikle de arabayı gümrükten çıkarmaya muvaffak olmuşlardır (Fezleke, 22; Tahsin Paşa, 1990: 282). Lastik tekerlekli araba gümrükten çıkarıldıktan sonra Yervant Frankulyan'a teslim edilmiş daha sonra da Zare Haçikyan isimli komiteci tarafından Beyoğlu civarında bir ahırda muhafaza edilmiştir (Anadol, 1982: 233).

Suikast komitesi, planlandığı doğrultuda harekete devam ederek, İstanbul yollarını ve araba kullanmasını öğrenmesi amacıyla Mıgırdıç Garipyan'ı görevlendirmiştir. Mıgırdıç Garipyan'a bu konuda yardımcı olması amacıyla Lipa Rips tarafından Arabacı Vafyadis'in yanında çalışan Mehmet Ağa isimli bir sürücü ve arabası kiralanmıştır. Mıgırdıç, on beş gün süreyle Mehmet Ağa isimli arabacı ile birlikte çalışmıştır. On beş günün sonunda Mehmet Ağa'nın parası ödenerek işine son verilmiştir (Fezleke, 30–32).

İstanbul'un yollarını ve araba sürmesini öğrenen Mıgırdıç lastik tekerlekli arabaya koşulacak uygun hayvanlar bulması için görevlendirilmiştir. Mıgırdıç, arabacı İspiro aracılığıyla Tiyatrocu Komik Hasan Efendi'den 46 Osmanlı Lirası karşılığında iki at satın almıştır. Daha sonra bu hayvanlar ve araba Şişli semti Tatavla Caddesi'nde bulunan Hazaros Efendi'nin ahır ve arabalığı kiralanarak buraya nakledilmiştir. Bu ahırda başlangıçta Arabacı Mıgırdıç Garipyan ve Seyis Hasköylü Yervant Frankulyan çalışırken sonra bu kişilere Jorj adlı bir arabacı daha katılmıştır. Lastik tekerlekli araba başlangıçta Mıgırdıç ve Frankulyan tarafından kullanılmıştır. Bu süre içerisinde komite mensuplarından Lipa Rips, Madam Sofi Rips, Edward Jorris ve eşi Anna Nellens bu araba ile İstanbul'un Şişli, Beyoğlu, Galata, Kâğıthane gibi çeşitli semtlere gitmişlerdir. Ayrıca bu arabayla selamlık törenlerine dahi katılarak incelemelerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra Lastik tekerlekli arabanın Arabacı Jorj tarafından kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Mıgırdıç Garipyan, Arabacı Jorj'a İstanbul yollarını öğretmiştir. Araba Cumartesi günleri hariç haftanın her günü kullanılırken, suikasttan bir gün önce dışarı çıkarılmamıştır (Fezleke, 8-9).

8-3-2 Bombanın İstanbul'a Getirilmesi

Edward Jorris ve eşinin ikamet ettikleri evde, komite elemanları sık sık bir araya

gelerek sabahlara kadar süren toplantılar yapmıştır. Jorris'in evinde gerçekleşen bu toplantılara Lipa Rips, Sofi Rips, Rubina Fayn, Torkom Aşod, Madam Aşkova ve Silviyo Ricci gibi üst düzey militanlar katılmıştır. Bu toplantıların birinde Jorris'in verdiği bilgiler doğrultusunda, 230 derece sıcaklıkta patlayan aslı pikrit asit olan melinit adlı bir patlayıcının kullanılması ve patlamanın tesirini artırmak için potasyum clorat eklenerek demir bir sandığa yerleştirilmesi yöntem olarak benimsenmiştir (Fezleke, 64).

Alınan bu kararlar birlikte patlayıcının temin edilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Melinit adlı patlayıcı Fransa'dan satın alınmıştır. Patlayıcılar burada paketlenerek Pire'ye gönderilmiştir. Pire'den Varna'ya gönderilmiş, oradan da Bulgar vapurlarıyla ve bu vapurların mürettebatı vasıtasıyla, birer kiloluk kırmızı kâğıtlara sarılı şekilde, İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'da Melinit paketlerini Silviyo Ricci teslim almıştır. İstanbul'a getirilen toplam 140 kilo melinit ilk önce Samuel Fayn'ın evinde bir sandığın içerisinde saklanmıştır. Bunun 80 kilosu suikastta kullanılmıştır. Geriye kalan kısmı ise Silviyo Ricci tarafından İstanbul'un değişik semtlerinde farklı kişiler kullanılarak saklanmıştır (Fezleke, 15).

8-3-3 Bomba Düzeneginin Hazırlanması

Jorris'in evinde yapılan toplantılarda bombanın demir bir sandığa yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Sandık ilk olarak Silviyo Ricci tarafından yaptırılmıştır. Ancak bu ilk yapılan sandık verilen ölçülere uygun olmamıştır. Bunu üzerine sandık yine İstanbul'da ölçülere uygun hale getirilmeye çalışılmıştır.

Sandık ilk olarak Demirci Corci tarafından yapılmıştır. Sandığın yapımında Demirci Corci'ye Demirci Milto'nun oğlu Nikoli yardım etmiştir. Nikoli demir sacdan yapılmış sandığın parçalarını birleştirmek için üç gün boyunca delik açmış ve vidaları

takarak sandığı birleştirmiştir. Silviyo Ricci dükkana gelerek sandığı görmüştür. Sandık tekrar parçalanarak bir bez muşambaya sarılmış ve daha sonrada arabacı Ahmet oğlu Kerim tarafından Şişli'deki ahıra götürülmüştür (Fezleke, 26).

Sandık denendikten sonra ölçülerinin uygun olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine Silviyo Ricci tekrar Demirci Milto ile temas kurmuştur. Sandığın yarım santimetre kadar geniş olduğunu söyleyerek küçültülmesini istemiştir. Demirci Milto sandığı teslim alarak, İstanbul Rumlarından (Dabağyan, 2001: 133) Demirci Manol'un dükkânına götürmüştür. Manol'un dükkânında Demirci Milto ve Manol birlikte çalışarak sandığın dört tarafını yarımşar santimetre küçültmüşler ve yeniden vidalarla birleştirmişlerdir. Sonuçta uzunluğu 55 santimetre, genişliği 42 santimetre ve derinliği 35 santimetre olan tabanı yuvarlak bir sandık yapılmıştır. Silviyo Ricci dükkâna gelerek sandığın son şeklini görmüş ve daha sonra sandık tekrar parçalara ayrılarak muşambaya sarılmış olarak sandık Arabacı Köstenceli Mehmet tarafından Şişli'deki ahıra nakledilmiştir. Örgüt elemanları tarafından farklı arabacılar kullanılması dikkat çekmemek için izlenilmiş bir yoldur. Silviyo Ricci'ye sandık yapımında ve taşınmasında Aşod ve Torkom adlı örgüt üyeleri yardım etmiştir (Fezleke, 27).

Suikastta kullanılan bombalı düzeneğin elektrik aksamı da İstanbul'da yapılmıştır. Burada da Silviyo Ricci'nin etkin rol oynadığı görülmektedir. Silviyo Ricci bomba düzeneği için gerekli pilleri, Beyoğlu Tünel Pasajı'nda fotoğraf ve elektrikli aletler ticareti yapan Acemyan Efendi'ye sipariş etmiştir. Acemyan Efendi'de bu pilleri Kokojen adlı dükkânda Ohannes oğlu Bedros'a yaptırmıştır. Silviyo Ricci bu siparişi iki kez vermiş ve piller 12 volt kuvvetinde yapılmıştır. İkinci siparişte verilen piller bir vida ile birleştirilmiştir. Takılan bu vida tel bağlamak amacıyla pillere monte edilmiştir. Bu pillerle beraber 2 metre ince tel alınmış olması bunu göstermektedir.

Satın alınan bu malzemelerle saatli bir bomba hazırlanmıştır. Saat artı ve eksi elektrik kutbunu birbirine birleştiren bir elektrik teline bağlanmıştır. Bu tel bir borudan geçirilmiş ve saatin madeni akrebi iki dakika dolduğunda bu tele temas ettiğinde, arabanın içindeki sandıkta bulunan bir kapsüle elektrik akımını iletcek ve patlama gerçekleşecek şekilde bombanın teknik hazırlığı tamamlanmıştır (Fezleke, 28).

Bomba hazırlıklarında son iş arabanın, yaptırılan sandığı ve içine yerleştirilecek bomba miktarını taşıyıp taşıyamayacağını denemesi olmuştur. Bunun için bomba ağırlığınca taş sandığa doldurulmuş ve bir deneme sürüşü yapılmıştır. Sonuçta arabanın bu yükü rahatlıkla taşıyacağı anlaşılmıştır (Fezleke, 15).

8-4 Suikast Hakkında Gelen İhbarlar

II. Abdulhamid'e suikast düzenleneceği, olay gerçekleşmeden önce İstanbul'daki Osmanlı idaresine çeşitli yollarla bildirilmiştir. Mısır'da bulunan Baş hafiye Ahmet Celadeddin Paşa Başkitabet dairesine gönderdiği 30 Mayıs 1905 tarihli yazıda Padişah'a suikastın kararlaştırıldığını bildirecek şöyle bir ihbarda bulunmuştur:

Kulları her ne kadar ilginizden uzaklaşmış ve bir takım insanların haysiyetime tecavüzleri yüzünden kırılmış ve mağdur isem de pek küçük yaştan beri sizin nimetinizle yetiştirilmiş olduğumdan Jön Türk ve Ermeni komitelerinin birleşmesi sonucu olarak Cenova'dan son verilen karar doğrultusunda Padişah'ın kendisine suikast için hazırlık yapıldığını bildirmeyi kendime bir nimet borcu bildiğimi ve kullarınızdan Dikran Kelekyan Efendi'nin bu haberi doğruladığını arz ederim ferman... (Tahsin Paşa, 1990: 258).

Yine Alman sosyalistlerinden Henry Adolf, Osmanlı idaresine yazmış olduğu mektupta, Ermeni komitelerinin suikast niyetlerini bildirmiş ve şunları

söylemiştir:

Her ne kadar Osmanlı imparatoru Sultan Hamid Han Hazretleri sosyalist fikirlerine karşı olumsuz hareket etmekte ise de Alman menfaatlerinin Padişah'ın şahsıyla alakalı bulunması ve Alman Sosyalistlerinin prensipleri dolayısıyla genel Alman menfaatlerine hizmet ediyor olmaları nedeniyle Jön Türk ve Ermeni ve Bulgar komitelerinin Padişah'ın şahsına karşı hazırladıkları suikastın çok geçmeden uygulamaya çalışacaklarını, bildirmeyi kendime bir vazife bildiğimi arz ederim (Tahsin Paşa, 1990: 258).

Rus ve İngiliz elçiliklerine mensup olan Hacı Piyer Efendi de Zihni Paşa vasıtasıyla suikast konusunda bazı bilgiler vermiştir. Hacı Piyer Efendi yazılı bir ifadede bulunmayı güvenli bulmamış ve ara sıra duyduğu şeyleri iyi niyetle ve sadakatle sözlü olarak iletip padişahın ilgisini çekmeye çalışmıştır. Bomba hadisesinden iki ay önce Nafia Nazırı Zihni Paşa'ya müracaat ederek, Jön Türk komitesinin pek yakında eyleme geçerek İstanbul'da bir olay çıkarmak istediklerini, elçiliklerden sızan haberlere dayanarak gizli bir şekilde haber vermiştir (Tahsin Paşa, 1990: 258).

Bu konuda, Pro Armenia Gazetesi de altı ay önce suikastın gerçekleştirmeye karar verildiğini yazmıştır. 15 Şubat ve 1 Mart 1904 tarihli nüshalarında Osmanlı idaresinden memnun olmadıklarını, sürekli baskı gördüklerini ve Sultan Abdülhamit'in zulmü altında yaşamak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu baskı ve zulümden kurtulmak için her türlü eyleme başvuracaklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda çok yakın bir zamanda İstanbul'da ve bazı önemli şehirlerde eyleme geçerek öncelikle Sultan Abdülhamit'i yok etmeyi daha sonra da düzenleyecekleri ihtilal hareketleri ve

karışıklıklar ile Avrupa devletlerinin Osmanlı Ülkesine karşı fiili müdahalelerini sağlayacaklarını yazmıştır. Adı geçen gazete Paris'te çıkarılmakta olup Ermeni komitelerinin fikirlerinin propagandasını yaptığı ve bahsedilen iki makalenin meşhur Ermeni yazar “Pierre Quillar” tarafından yazılmış olmasıyla önemli görülmüş o zaman elçilik tarafından Dışişleri Bakanlığı'na eliyle Başkitabet'e verilerek Sultan Abdülhamit'e arz edilmiştir (Tahsin Paşa, 1990: 274–275).

Bunların dışında Zaptiye Nazırı Şefik Paşa'ya 17 Haziran 1905 tarihinde Paris'ten gönderilmiş olan mektupta da suikast olayı üstü kapalı olarak şu şekilde ifade edilmiştir.

Paşa Hazretleri,

Osmanlı Hükümeti'nin devam eden zulmünden üzgün olan Ermeni İhtilal Komitesi yakında kendi amacını gerçekleştirmekte başarılı olacaktır.

Zaptiye Nezaretinizin bize karşı almış olduğu bütün önlemleri günü gününe haber almaktayız. Bir takım kötü düşünceler ve iftiralarla hiçbir şeyden haberi olmayan yüzlerce Ermeni'yi boş yere tutuklamak ve işkencelere maruz bırakmaktan size fayda yoktur. Komitemiz eylemlerini gizli şekilde oluşturacağı bir eylem kuruluna bırakmıştır. Bunların İstanbul'a girmesine engel olmak mümkün olmayacağını şimdiden size bildirmekle hürmetlerimizi takdim ederiz, efendim hazretleri (Tahsin Paşa, 1990: 275).

Suikast olayının hazırlığı defalarca Osmanlı idaresine bildirilmiştir. Padişahın da şahsına karşı girişilecek bir suikasttan haberdar olduğu bilinmektedir. Bizatihi Ermeni İhtilal Komitesi ve Ermeni fikirlerinin propagandasının yapıldığı yayın

organları Sultan II. Abdülhamit'i ortadan kaldıracak bir eylem hazırlığında olduğunu gazetelerde açık bir şekilde yayınlamışlardır. Bunu saklamaktan çekinmediklerini, Osmanlı emniyet kuvvetlerini ve aldıkları tedbirleri küçümsediklerini Zaptiye nazırına gönderdikleri mektuptan görebiliyoruz. Ermeniler'in bu kadar serbest ve güvenli hareketlerinin sebebi, içerde ve dışarıda sağladıkları destekten kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim ifade ettikleri gibi eylemlerini, hiçbir engelle karşılaşmadan, geniş bir serbestlik içerisinde hazırlamışlardır.

8-5 Suikastın Yapılması

Suikastın gerçekleştirileceği günün gecesinde 80 kilo melinit ahıra getirilerek arabanın özel bölmesine yerleştirilmiştir. Ayrıca patlamanın tesirini artırabilmek için melinit dolu sandığın içerisine mitray adı verilen demir ve çelik parçaları yerleştirilmiştir. Böylece sandığın toplam ağırlığı 100 kiloyu bulmuştur. Arabanın bu ağırlığı taşıyıp taşıyamayacağını ölçmek için sandığın içerisine aynı ağırlıkta taş doldurulup deneme sürüşü yapılmıştır. Olumlu bir netice elde edilince de patlayıcı dolu sandık arabaya yerleştirilmiştir (Fezleke, 15).

Bomba yüklü arabanın sürücü koltuğunda Jorj yer almıştır. Yolcu bölmesinde ise Rubina Fayn ve Lipa Rips oturmuştur. Bu şekilde Cuma namazı vakti Padişah olay yerine gelmeden önce doru renkli iki atın çektiği bomba yüklü araba, Talimhane meydanında saat kulesinin karşısındaki kapıdan girmiş ve planlandığı gibi Sultan Abdülhamit'in çıkış yönüne uygun bir şekilde caminin yanına bırakılmıştır (Fezleke, 11).

Cuma namazı bittikten sonra hazır ol borusu çalınmış ve tüm arabalar sıraya dizilmiştir (Osmanoğlu, 1984: 59). Sultan II. Abdülhamit camiden çıkmış ve arabasına binip saraya gitmek üzere binek taşının bulunduğu merdivenlere doğru ilerlemiştir. O

anda karşısına çıkan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile sohbet etmek için bir süre duraklamıştır. Selamlık töreninin kurallarına göre çevrede bendegân, askerler ve yaverler sıralanmış haldedir. Set üzerinde ve Talimhane Meydanı'nda bulunan yerli ve yabancı halk sessiz bir şekilde töreni izlemektedir (Tahsin Paşa, 1990: 251). Tam bu sırada, Lipa Rips ve Rubina Fayn tarafından harekete geçirilmiş olan “Machine Enfernal” şiddetli bir sesle korkunç bir şekilde patlamıştır. Her taraf toz duman içinde kalmış, caminin avlusu karışmıştır (Osmanoğlu, 1984: 59). Caminin avlusu savaş meydanına dönmüştür. Yerde, arabacıların ve şarapnellerle hayatını kaybeden askerlerin cansız bedenleri, ölü atlar ve tahta parçaları her yere dağılmıştır (Kocabaş, 1995: 199).

Sultan Abdülhamit, Cemaleddin Efendi ile yapmış olduğu olağan dışı sohbeti nedeniyle, patlamadan, yara almadan kurtulmuştur. Sultan patlamanın yarattığı sarsıntıdan ve çevrede yol açtığı tahribattan önemli ve tehlikeli bir olay gerçekleştiğini anlamıştır (Tahsin Paşa, 1990: 202). Bulunduğu merdivende gür bir sesle, iki elini yana açarak “Korkmayınız, korkmayınız” diye iki defa bağırarak ve “Herkes yerinde dursun” diyerek merdivenlerden inmeye başlamıştır (Osmanoğlu, 1984: 59). Sultan hiç korku ve telaş göstermemiş, ondaki bu soğukkanlılığı ve cesareti gören askerler de yerlerini almıştır (Kocabaş, 1995: 199).

Sultan Abdülhamit arabasına binmeden önce çevresindeki subaylara bir takım emirler vermiştir. Bunun sonrasında arabasına binmiş, yanında Şehzade Burhaneddin Efendi olduğu halde saraya doğru gayet sakin bir şekilde arabayı sürmüştür. Padişah meydanı terk ederken yerli ve yabancı halk tarafından “Padişahım çok yaşa” tezahüratları yapılmıştır (Osmanoğlu, 1984: 59; Kocabaş, 1995: 200).

Bu şekilde saraya ulaşan Sultan Abdülhamit her zaman olduğu gibi Çit

Köşkü'nün önünde durarak arabadan inmiş ve her Cuma olduğu gibi de elçileri kabul etmiştir. Elçiler, sadrazam, vekiller, ulema, diğer yetkililer Mabeyn'e gelerek tebriklerini ve geçmiş olsun dileklerini sunmuşlardır (Tahsin Paşa, 1990: 158–159). Elçilerle Sultan Abdülhamit'in görüşmesine dair ilginç bir anekdot, Osmanlı Donanması'nı ıslahla görevli İngiliz Amirali Woods tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

Avusturya Büyükelçisi, Sultan Abdülhamit'e hitaben
 “Korkmadınız mı Şevketpenah?... diye sordu, Sultan Abdülhamit ise
 derhal şu cevabı verdi “Biz, Müslümanlar, kazaya ve kadere itikat
 ederiz” (Kocabaş, 1995: 200).

Sultan Abdülhamit geçmiş olsun tebriklerini kabul ettikten sonra harem dairesine geçmiştir. Harem halkı tek tek elini öpmüş ve geçmiş olsun dileklerini iletmiştir. Padişah “Hamdolsun bunu da atlattık. Allah'ın lütfuyla kurtulduk” demiş ve o gün selamlık törenine katılıp olaya şahit olan kızı Ayşe Sultan'a gördüklerini anlattırılmıştır.

Ayşe Sultan gördüklerini anlattıktan sonra “Efendimiz! Sizi görünce aklım başıma geldi. Metanetinize hayran oldum,” demiş, sultan Abdülhamit ise cevaben “Ben mütevekkilim. Kalbimde yalnız Allah korkusu vardır. Başka bir şeyden korku duymam. Bir olay olmadan önce, onu önlemek için telaş ederim. Ama tehlikenin içinde bulunduğumu hissedersen gerektiğinde ateşin içine atılmaktan bile çekinmem. Allah bizi korudu. Asker evlatlarımdan, halktan ölen olup olmadığını araştırıyorum.” demiştir. Daha sonra elini paltosunun cebine sokarak, patlama sırasında cebine giren demir ve taş parçalarını çevresindekilere göstermiş ve “Bunları hatıra olarak müzemde saklayacağım” demiştir (Osmanoğlu, 1984: 60).

Patlamanın dehşeti olaya tanık olanların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Lakin

hakkında kuşkuculuğu ve korkaklığına dair fazlaca iddia bulunan Sultan Abdülhamit'in olaya yaklaşımı bu iddiaları yalanlar niteliktedir. Sultan kendisinden önce askerlerini ve halkını düşündüğünü ifade ederek, devlet adamlığına ve mensup olduğu medeniyete yakışır bir cesaret ve kararlık sergileyerek, olay anını sükûnetle atlatabilmiştir.

9-SUİKASTIN FAİLLERİ VE SORUŞTURMA SAFHASI

Olay hakkında ilk rapor Beşiktaş Zabıtası Kumandanlığı ile Daire-i Belediye Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştı. Bu rapora göre; olayda üçü asker dördü gazeteci olmak üzere 26 kişi hayatını kaybetmiş, 58 kişi ağır veya hafif şekilde yaralanmıştır. Ayrıca 20 kadar havyan telef olmuş ve birçok arabada enkaz haline gelmiştir. Yaralılar Yıldız, Etfal ve Gümüşsuyu Hastanelerine gönderilmiştir (Tahsin Paşa, 1990: 278).

İlk raporun Saltanat makamına ulaşmasından sonra soruşturma komisyonu işe başlamıştır. Olayda ölenlerin kimliklerinin tespiti ve yaralıların ifadelerinin alınması, diğer yandan patlamanın çıkış yeri enkaz haline gelen arabaların kimlere ait olduğunun tespiti, ölen ve yaralananların, ölüm ve yaralanma sebeplerinin tıp uzmanları tarafından teşhis edilmesi başta olmak üzere olayın niteliği en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir.

Bu doğrultuda Yıldız, Etfal ve Gümüşsuyu Hastanelerinden gönderilen raporlarda; ölenlerin bazılarının yaralarında demir parçalarına rastlandığı ve hayati organlarında derinliği eninden çok olan yaralar görüldüğü, karın bölgesi, göğüs ve beyinlerinin dağıldığı belirtilmiştir. Bazılarının hiçbir yerinde ölüme sebep olacak yara görülmemesine rağmen ağızlarından, burunlarından kan gelmesi suretiyle öldükleri, güçlü bir patlama sonucu meydana gelen hava basıncı ve şiddetli sarsıntı nedeniyle kalp durması ve şuur kaybına uğradıkları ifade edilmiştir (Fezleke, 3; Tahsin Paşa, 1990: 279).

Olay yerinde oluşan çukurdaki kalıntıların teknik incelemesini Tophane Teknik heyeti başkanı Hurşit Paşa ile Bahriye ve Tophane teknik memurlarından Albay Abdi ile Yarbay İbrahim Edhem Bey ve diğer uzmanlardan oluşan bir heyet yapmıştır. Bu heyet incelemeleri sonucunda şu bulgulara ulaşmıştır:

1. Patlama sonucu oluşan çukurun derinliği 70 santimetredir. Eğer çukurdaki toprak alınmış olsa daha derin olurdu.

2. Çukurun çevre yüzeyinin dik olması patlamanın zeminin üstünde gerçekleştiğine delildir. Eğer yere gömülmüş olsaydı anılan yüzey meyilli olurdu.

3. Çukurun ortasında toprağa gömülmüş demirler olması patlamanın zeminin üstünde, hatta bir araba içinde gerçekleştiğini gösterir.

4. Eğilmiş araba dingilinin şekli sağlam bir arabadaki diğer bir dingilin şekliyle karşılaştırıldığında eğilme niteliğinin dingil üzerine yapılan güçlü bir darbe sonucu oluştuğunu ve zemine gömülmüş bir düzenele gerçekleşmediğini göstermektedir.

5. Yıkımın şiddeti ve uzak yerlerden toplanan levha şeklindeki parçaların biçimi bombanın gömülmediğini, madeni bir zarf içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

6. Patlamayı gerçekleştirenler selamlık töreninin seyrini ve zamanlamasını iyi hesaplayarak bombayı her an ateşleyecek şekilde imal etmişlerdir (Fezleke, 4).

Aynı heyet incelemelerini derinleştirerek ikinci bir rapor daha düzenlemiştir. Bu raporda ise aşağıda belirtilen bulgulara ulaşılmıştır:

1. Kalıntılara bakılırsa, patlayıcı maddenin tahribatı her tarafta eşittir.

2. Olayda patlayan bombalar, basit küre ve sanduka şeklindedir. Patlama sonucu oluşan çukur da bu şekildedir.

3. Patlayıcı maddenin cinsine uygun olarak seçilen, elektrikli ve fitilli kapsül, düzenekteki telin temasıyla zaman ayarlı bir şekilde kurgulanmış ve patlatılmış olması muhtemeldir.

4. Bombanın patlama sonucu çevrede oluşturduğu tahribata bakılacak olursa, bomba yüklü araba, caminin çıkışını görecektir şekilde yerleştirilmiştir. Patlama sonucu oluşan çukurun yönü bunu kanıtlamaktadır.

5.Suikastçılar bombayı kaçmalarına yetecek kadar bir süreyi gözeterek harekete geçirmiş olabilir ya da son ana kadar bekleyip kendileri de ölmüş olabilirler.

6.Çukurda bulunan dingil, patlama sonucu açığa çıkan gaz basıncı ile eğilmiştir. Ancak bombanın dingilin üzerine yerleştirilmiş olması mümkün değildir. Bu sebeple dingil çukurun dışında bulunup daha sonra içine atılmış olmalıdır (Fezleke, 4).

Düzenlenen bu raporlar, bomba düzeneğinin niteliği ve hedeflenen kişinin de Sultan Abdülhamit olduğunu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Olay yeri incelemesini tamamlayan Soruşturma Komisyonu geniş kapsamlı bir araştırma yaparak, birçok kişiyi sorgulamış, tanıklarla konuşmuştur. Bu kişilerin gösterdiği yerlerde aramalar yapılmış ve çok sayıda belge ve kanıt ulaşılmıştır. Çalışmalarını tamamlayan komisyon olayla ilgili geniş kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Başkanlığını Necip Melhame Paşa'nın yürüttüğü Özel Komisyon tarafından yapılan araştırmalar sonucu tutulan kayıtların toplamı bin sayfayı geçen bir dosya meydana getirmiştir (Tahsin Paşa, 1990: 155).

Ancak bu dosya daha sonra, “Temmuz’un Sekizinci Günü (Miladi takvime göre 21 Temmuz) Selamlık Mevki-i Âlisinde düzenlenen bombalı saldırının, Halife Hazretleri'nin emriyle oluşturulan özel komisyon tarafından yapılan incelemelerinin fezlekesidir” başlığı altında bir özet olarak hazırlanmıştır. Bu özet dosya sınırlı sayıda çoğaltılarak Sultan Abdülhamit'e ve önemli devlet adamlarına sunulmuştur (Çulcu, 2005: 160).

Özel komisyonun hazırladığı bu fezleke de olaya karışanların kimlik bilgileri, özgeçmişleri ve suikastta üstlendikleri görevler açıklanmıştır. Düzenlenen bu fezlekeye göre; suikast olayına karışan 40 kişinin ismi şunlardır:

1-Kristafor Mikaelyan, 2-Lipa Rips, 3- Rubina Fayn, 4-Maria Zayts, 5-Vram Şabuh Kendiryan, 6-Silviyo Ricci, 7-Edward Jorris, 8-Anna Nellens, 9-Karabet Ohannes, 10-Ardaş Haçik Kapudanyan, 11-Mıgırdıç Garipyan, 12-Kirkor Varşam, 13-Yervant Frankulyan, 14-Maria Arşamof (Arşanef), 15-Andon Koç, 16-Yervant Alacacyayan, 17-Takvor Agopyan, 18-Manuk Ümidyan, 19-Nişan Ohannesyan, 20-Serkis Nehabedian(Araket), 21-Hacı Nişan Minasyan, 22-Ohannes Garipyan, 23-Oseb Topalyan, 24-Bogos Keçyan, 25-Haçik Peloyan, 26-Manuk Keçyan, 27-Fro Bogodyan, 28-Egiya Kahveciyan, 29-Adele Berciher, 30-Artaki Artakyan, 31-Hayk Melikyan, 32-Yervant Honenyan, 33- Kunduracı Arşak, 34-Ovakim, 35-Karakin, 36-Manume, 37-Mihal, 38-Mateo, 39-Milto, 40-Manol.

Yukarda ismi geçen komite mensuplarından bir kısmı olay sonrasında ülke dışına kaçmayı başarmış, diğerleri ise güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde sırasıyla suikastın failleri ve komitedeki görevleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Kristafor Mikaelyan, suikastı hazırlayanların ilk lideridir. Kod adı olarak Samuel Fayne ismini kullanmıştır. Aslen Bakü Ermenilerindendir. Birkaç defa Rusya'dan sürülmüş bir öğretmendir. Rusya'dan çıkarıldıktan sonra Taşnaksutyun örgütünü kuranlar arasında yer almıştır. Daha sonra Cenevre'ye giderek Taşnaksutyun örgütünün merkezini buraya taşımış ve burada Truşak Gazetesi'ni çıkarmıştır. Suikastı planlamak amacıyla kızı diye bilinen Rubina Fayne, Lipa Rips ve Madam Rips ile selamlık törenlerine katılmış ve gerekli hesaplamaları yapmıştır. Ancak örgütün üyeleriyle suikastın ne şekilde yapılacağı konusunda ayrılık yaşamış ve kendi görüşü doğrultusunda Bulgaristan'da bomba denemeleri yaparken Vram Şabuh Kendiryan'la birlikte ölmüştür (Fezleke, 31).

Lipa Rips; asıl adı Konstantin Kabulyan'dır. Komite içerisinde Lipa Rips ve Safo kod isimlerini kullanmıştır. Aslen Bakülü olup Belirlenen eşkâline göre uzun boylu, geniş omuzlu, ela gözlü, buğday tenli, kalın bıyıklı ve çenesi yuvarlak bir şahıstır. Suikastın bomba yüklü bir araba ile yapılmasını teklif etmiş ve arabayı Viyana'da bizzat yaptırmıştır. İstanbul'daki komite toplantılarına başkanlık etmiş ve suikast hazırlıklarında önemli görevler üstlenmiştir. Selamlık töreninde Rubina ile bombayı birlikte patlatmıştır (Fezleke, 31; Anadol, 1982: 235).

Rubina Fayn; komite içerisinde kullandığı diğer isimler Wolf kızı ve Nadejda Datalyan'dır. Asıl adı ise bilinmemektedir (Anadol, 1982: 235). Belirlenen eşkâline göre esmer, siyah gözlü, iri burunlu, kısa boylu, 22 yaşında bir kadındır. Aslen Kafkasyalı olup Ermenice, Rusça ve birazda Almanca bilmektedir. Kendisini Samuel Fayn'ın kızı olarak gösterip bir süre onunla daha sonrada Lipa Rips'le ikamet etmiştir. Suikast hazırlıklarında görev almış ve bombayı Lipa Rips ile birlikte patlatmıştır (Fezleke, 31).

Maria Zayts; Komite içerisinde Sofi Rips ismini kullanmıştır. Lipa Rips'le beraber yaşamalarına rağmen evli değillerdir. Maria Zayts, beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü, yuvarlak çeneli, kısa boylu 29 yaşında bir kadındır. Rusça, Almanca ve birazda Fransızca bilen iyi eğitimli bir komitacıdır. Zayts, annesi Alman olan bir babanın kızı olarak Kafkasya'da doğmuştur. İlk önce Kafkas ihtilalcileri arasında bulunmuş daha sonra Cenevre'deki Taşnak örgütüne girmiştir (Fezleke, 31). Suikast Komitesinin faaliyetlerine etkin olarak katılmış, lastik tekerlekli arabanın Viyana'da siparişini veren ve Rubina'yı Suikast için özel olarak seçip getiren kişidir (Anadol, 1982: 235).

Vram Şabuh Kendiryan; suikastı planlayanlardandır. İstanbul Arnavutköylü'dür. Komitede Vağarşak kod adını kullanmıştır. Edward Jorris'in

komiteye dâhil olmasında etkin rol oynamıştır. Taşnaksutyun kongrelerine katılmış ve Mikaelyan ile suikast olayından önce Bulgaristan'da ölmüştür.

Silviyo Ricci, Filibe Ermenilerdendir. Uzun boylu, esmer, bıyıklı, gözünün biri diğerinden büyük bir kişidir. İlk önce Bulgaristan'da, son beş yılda İstanbul'da Taşnak örgütüne hizmet etmiştir. Türkçe, Rumca ve Ermenice bilmektedir (Fezleke, 31). Silviyo Ricci, suikast komitesinin en aktif elemanıdır. Örgüt içinde birçok kod adı kullanmıştır. Silviyo Ricci, Köse Aristidi, Karl, Rathner, Alfons, Voughan, Koço, Krist bilinen takma isimleridir. Ancak asıl adı Vahan Terziyan'dır (Anadol, 1982: 235). Soruşturma komisyonuna ifade veren birçok kişi eylem hazırlıklarının tüm aşamalarında onun ismini vermişlerdir. Silviyo Ricci, lastik tekerlekli araba için gerekli yazışmaları yapmak ve İstanbul'a sokmak, eylemde kullanılacak patlayıcı maddeleri temin etmek ve saklamak, bombanın elektrikli düzeneğini ve demir sandığı hazırlamak gibi pek çok işi bizzat yapan kişidir (Fezleke, 64).

Karebet Ohannesyan, komitede kullandığı kod adları, Karl Yuvanoviç ve Aşod olup, mesleği yazıcılıktır. Ancak mesleğine devam etmeyerek Ermeni ihtilal hareketine katılmıştır. Belirlenen eşkâline göre, orta boylu, kumral, yuvarlak çehreli bir kişidir. Karabet Ohannesyan ile birlikte hareket eden, isimleri eylemde beraber anılan kişi **Ardaş Haçik Kapudanyan**'dır. Komite içerisinde, Torkom ve Terasa Yuvanoviç takma isimlerini kullanmıştır. Saçları kumral, mavi gözlü, büyük ağızlı ve uzun çeneli olup 34 yaşındadır. Rus pasaportu kullanmaktadır (Fezleke, 32).

Kimliklerini verdiğimiz bu iki kişi Silviyo Ricci ile birlikte önemli görevler üstlenmişlerdir. Lastik tekerlekli araba için gerekli hayvanları satın almışlar, bombanın konulacağı sandığın temin edilmesinde ve Şişli'deki ahıra nakledilmesinde bulunmuşlardır. Melinitlerle birlikte patlayıcı madde üretiminde kullanılan kimyasal

maddeleri, taşımak ve saklamak için uygun kişileri bularak, onların çalıştıkları yerlerde bu maddeleri saklamışlardır. Ayrıca örgüte yeni insan kazandırmak, Ermeni ihtilal fikirlerini yaymak amacıyla Truşak adlı gazetenin İstanbul'da dağıtımını organize etmişlerdir (Fezleke, 64).

Jorj Petri Varşamof, asıl adı Kirkor Varşam olan bu şahsın mesleği arabacılıktır (Anadol, 1982: 236). Selanik'ten İstanbul'a gelip komiteye katılmıştır. Bombanın arabaya yerleştirilmesinde görev almış ve olay günü arabayı Selamlık törenine götürmüştür (Fezleke, 64).

Yervant Frankulyan; mesleği seyisliktir. Hasköylü bir Ermeni olup küçük yaştan beri demircilik mesleği ile uğraşırken daha sonra komiteye dâhil olmuştur. Lastik tekerlekli arabanın ve atların ahıra getirilmesinde görev almış ve olay gününe kadar bu ahırda hizmet etmiştir (Fezleke, 10).

Mari Anşanef; Madam Aşkova olarak ta bilinen bu kadının asıl ismi belli değildir. Tiflislidir.(Anadol, 1982: 236). Kırk beş yaşında, mavi gözlü, çirkin bir kadın olup Rusçadan başka dil bilmemektedir. İstanbul'da Beyoğlu semtinde ikamet etmiş, komite toplantılarına katılmıştır. Olaydan 6 ay önce Odessa'ya giderek burada bulunan komitacılarla İstanbul'daki suikastçılar arasındaki haberleşmeyi sağlamıştır (Fezleke, 32).

Mıgırdıç Garipyan; Sivaslı bir Ermenidir. Suikast hazırlıklarında görev almış, Lastik tekerlekli arabayı kullanmış, uygun atları satın almış, melinit ve bombaların nakledilmesinde arabaya yerleştirilmesinde görev almış ve Arabacı Jorj'a Yıldız Camii'ne giden yolları öğretmiştir (Fezleke, 64).

Anna Nellens, Edward Jorris'in karısıdır. Suikast hazırlıklarında Komitacılara yardımcı olmuş, suikast planları onun evinde düzenlenen toplantılarda yapılmıştır (Anadol, 1982: 236).

9-1 İstanbul'dan Kaçan Suikastçılar

Buraya kadar ismini ve suikasttaki rollerini anlattığımız teröristlerden suikasttan önce ölen Mikaelyan ve Kendiryan dışındakilerin bir kısmı olaydan önce, bir kısmı da olay günü İstanbul'dan kaçmayı başarmışlardır.

Suikastın lideri konumundaki Lipa Rips kod adlı Konstantin Kabulyan ve Maria Zayts, Rus Konsoloslugu'ndan aldıkları pasaportla olay gününün akşamı saat yarımda Convantione treniyle İstanbul'dan Fransa'ya kaçmayı başarmışlardır. O tarihte İstanbul'dan hareket eden kara ve deniz yolcularına ait kayıtlar soruşturma komisyonu tarafından incelenmiştir. Bu kayıtlar içerisinde de Rips ve ailesi ile Samuel Fayne ve kızı isimleri tespit edilmiştir. Samuel Fayne'in kızı olarak bilinen kişi Rubina Fayne kod adlı kadın teröristtir. Samuel Fayne'in bomba denemeleri sırasında öldüğü bilindiğinden, Samuel Fayne'in pasaportuyla kaçan kişinin kim olduğu hakkında araştırma yapılmıştır. Sonuçta bu kişinin bombalı arabayı kullanan asıl adı Kirkor Varşam olan Arabacı Jorj Petri Varşamof olduğu tespit edilmiştir. Suikast olayının etkili elemanı Silviyo Ricci İtalyan Konsoloslugu'ndan aldığı pasaportla ve deniz yolunu kullanarak olaydan bir gün önce Pire'ye kaçmayı başarmıştır (Fezleke, 48). Seyis Yervant Frankulyan Varna'ya, Arabacı Mıgırdıç Garipyan ise Amerika'ya kaçmıştır (Fezleke, 64).

Bunlar dışında komiteye hizmet eden, Karabet Ohannesyan, Haçik Kapudanyan, Anna Nellens, Gedik Paşa semtinde kunduracılık yapan Erzurumlu Arşak, Veteriner Okulu öğrencilerinden Karakin ve Ovakim olaydan önce ülke dışına kaçmışlar, ancak

nereye gittikleri belirlenememiştir. Komitede ikinci dereceden görev alan Eczacılık Okulu öğrencilerinden ve milliyeti belirlenemeyen Manume'nin ise olaydan önce öldüğü belirlenmiştir (Fezleke, 45).

9-2 Tutuklu Sanıklar

Suikast olayından sonra derinleşen soruşturma faaliyetleri sonucunda 16 sanık tutuklanmıştır. Tutuklu sanıklar içerisinde, Edward Jorris dışındakiler suikastta ikinci derecede görev almış kişilerdir. Soruşturma komisyonu tarafından tek tek sorgulanıp ifadeleri alınmış ve suikasttaki görevleri belirlenmiştir.

Şüphesiz suikastta ismi geçenler arasında kimliği ve suikasta katkıları itibarıyla en önemli şahıs Edward Jorris'tir. Jorris olaydan sonra yakalanarak hemen sorguya alınmıştır. Edward Jorris, o sırada İstanbul'da Cezayir Sokağı'nda Muradoviç Apartmanında kalıyordu ve Singer Şirketi Beyoğlu İdarehanesi'nde çalışıyordu. Edward Jorris'in sorgusunda, kendi ısrarları ve o zamanki kapitülasyonlarda da bu hakka sahip oldukları için Belçika Elçisi ve Baş tercümanı da yer almıştır (Tahsin Paşa, 1990: 294; Fezleke, 12).

Edward Jorris 1866 yılında Belçika'da Anwers şehrinde doğmuştur. 13 yaşına kadar Ekol Movapyan adlı okulda eğitim görmüş, buradan sonra eğitimine devam etmemiştir. Bu okuldan çıkar çıkmaz (Ift) Iffet Campany adlı deniz taşımacılığı şirketinde ve Anwers'te beş sene çalışmıştır. Sonra "Jia Obeli" şirketine girmiş, bu şirketin işleri iyi gitmediğinden oradan ayrılarak "Libreri Zellandez" kütüphanesinde yazıcı olarak bir sene çalışmıştır. Daha sonra sırasıyla 'Levita' tuğla ve çimento fabrikasında, "Fasyo" deniz taşımacılığı şirketinde altı yıl çalışmıştır. Son olarak 'Doyçe Levantine' vapur şirketi temsilcisi Mösyö Tunele'nin teklifiyle, bu şirketin yazıcılığını yapmak üzere olaydan dört sene önce İstanbul'a gelmiştir. Bir yıl kadar

burada çalıştıktan sonra Singer Şirketi'ne kabul edilmiş ve 12 lira aylıkla üç yıldır burada çalışmaktadır. Belçika konsolosluğu aracılığıyla üç sene önce Anwers'li Anna Nellens ile evlenmiştir (Fezleke, 12; Tahsin Paşa, 1990: 294).

Açık kimliği ve özgeçmişi tespit edilen Edward Jorris'in sorgusu iki aşamada değerlendirilebilir. Jorris sorgusunun ilk aşamasında olayın failleriyle olan ilişkisini ve olayda üstlendiği rolü gizlemiş ve yüzeysel ifadeler kullanmıştır. Verdiği ifade bilineni tekrardan öteye geçmemiştir. Bu durum soruşturmayı yürüten görevlilerin dikkatinden kaçmamıştır. Çünkü Jorris dışında sorguya alınan kişiler özellikle lastik tekerlekli araba konusunda verdikleri ifadelerde sürekli Jorris, Anna Nellens Lipa Rips ve Silviyo Ricci'nin ismini anmışlardır. Ayrıca yapılan aramalarda elde edilen kanıtlar Jorris ve adı geçen kişilerin aktif olarak olayın içinde bulduklarını göstermiştir.

Bu aşamada soruşturma komisyonu Jorris'e ismi geçen kişilerin anarşist oldukları ve eşi Anna Nellens'in de bunların önemli bir üyesi olduğu, evinde ve evinin yakınlarında bunlara hizmet ettiğini söylemişlerdir. Kendisinin de her ne kadar gizlemeye çalışsa da bu kişilerle birlikte çalıştığı ve suçunun tüm delillerle ortada olduğunu ifade etmişlerdir. Jorris baskılara daha fazla dayanamayarak suçunu inkâr edemeyeceğini anlamıştır. Sonuçta kendi elyazısıyla bir itirafname kaleme almıştır (Fezleke, 13-14).

9-2-1 Edward Jorris'in Yazılı İtirafı

Bu itirafname Jorris'in olaydaki rolünü ve diğer teröristlerle ilişkisini aydınlatması bakımından çok önemlidir. Jorris'in suikast komitesine katılması, Singer Şirketi'nde kendisiyle birlikte çalışan Vram Şabuh Kendiryan ile tanışmasıyla başlamıştır. Kendiryan'ın ihtilalci kişiliği nedeniyle aralarında bir yakınlık doğmuştur. Kendiryan'ın etkisiyle Ermeni fikirlerini ve hareketlerini incelemiştir. Bu konuda

Kendiryan tarafından kendisine anlatılanları sorgulamaksızın kabul etmiştir. Ayrıca Ermeni ihtilal hareketlerinin Avrupa'daki en büyük savunucusu Pro Armani'a Gazetesi'nin de Ermeni hareketine yakınlaşmasında büyük rolü olmuştur. Özellikle bu gazetede "Sultan Ruj (Kızıl Sultan)" adıyla anılarak Ermenilere zulmettiği yazılan Sultan Abdülhamit'e kin duymaya başlamıştır (Fezleke, 14).

Bu sırada Ermeni ihtilal komitesi İstanbul'da büyük bir olay çıkarmak hazırlığındadır. Amaçları Osmanlı Bankası'nı havaya uçurmaktır. Bunu gerçekleştirmek için banka yakınlarında bir fotoğraf makinesi dükkânı kiralanmış ve hazırlıklara başlanmıştır. Yine bu günlerde Sofya'da önemli bir toplantı gerçekleşmiştir. Bulgar ihtilal komitecileriyle Ermeni Taşnaksutyun örgütünün yaptığı toplantıda Osmanlı Bankası'na düzenlenecek eylemden vazgeçilmiştir. Toplantıya Pro Armenia Gazetesi başyazarı Pierre Quillar da katılmıştır. Pierre Quillar Ermeni terör hareketlerinin basın yoluyla yayılmasında ve taraftar bulmasında önemli görev yapmıştır. Bu toplantıda alınan kararı da suikasttan 1 yıl önce daha önce belirttiğimiz gibi Pro Armani'a Gazetesi'nde yayınlamıştır. Toplantıda alınan karar, Yıldız Camii'nde Cuma selamlığı sırasında Sultan Abdülhamit'e suikast düzenlenmektir (Fezleke, 4).

Bir süre sonra Kendiryan, Lipa Rips ile karısını ve aynı zamanda Samuel Fayne isminde diğer bir kişi ile kızını kendisiyle tanıştırmıştır. Bunların her ikisinin de Kafkasya Ermenisi olduğunu söylemiştir. Jorris ve eşi Anna Nellens kaldıkları evde komitenin diğer elemanlarıyla bir araya gelerek toplantılar düzenlenmiş ve sabahlara kadar yapılacak eylem tartışılmıştır. Jorris'in evinde gerçekleşen toplantılara Rips ve karısı Maria Zayts, Vram Şabuh Kendiryan, Samuel Fayne, Rubina Fayne, Karl Yuvanoviç, Terasa Yuvanoviç, Madam Aşkova ve Silviyo Ricci gibi komitenin üst düzey elamanları katılmıştır. Toplantılarda eylemin nasıl ve ne şekilde yapılacağı

kararlaştırılmıştır. Jorris'in verdiği bilgiler doğrultusunda 230 derece sıcaklıkta patlayan 'Melinit' adlı bir patlayıcının temin edilmesi, patlamanın tesirini artırmak için Potasyum Clorat eklenerek demir bir sandığa yerleştirilmesi yöntem olarak benimsenmiştir (Fezleke, 64).

Jorris, suikasta kadar geçen tüm hazırlık aşamalarında örgüte yardım ve yataklık etmiştir. Samuel Fayne ile Sofya'da bomba denemeleri sırasında len Vram şabuh Kendiryan, Jorris'in pasaportunu kullanarak yurt dışına çıkmıştır. Samuel Fayne'in ölümü üzerine örgüt lideri Lipa Rips'le ilişkisini sürdürmüş ve selamlık törenlerine katılarak gerekli hesaplamaları yapmışlardır. İstanbul'a getirilen meliniti bir süre evinde saklamış ve nakline yardımcı olmuştur. Jorris eşini kıymetli eşyalarıyla birlikte olaydan 10 gün önce İstanbul'dan kaçırmıştır. Eylemden nceki geceyi de Lipa Rips, Maria Zayts ve Rubina Fayne ile birlikte geçirmiştir. (Fezleke, 64).

Jorris'in yazılı ifadelerinden elde edilen bilgiler bunlardan ibarettir. Ancak hakkında yapılan araştırmalar derinleştikçe yeni bulgulara ulaşılmıştır. Jorris'in evinde yapılan aramalarda bir kısım belgelerle anarşist fikirlerin ve Ermeni ihtilal hareketlerinin işlendiği Pro Armenia, Tan Nauve ve L'Europeen gibi gazeteler ele geçirilmiştir. Jorris'in bu gazetelere abone olduğu gibi birkaç defa da makale yazıp gönderdiği belirlenmiştir (Fezleke, 30-31).

Bunların dışında Jorris'in evinde bir Amerikan Rovelveri ile "Filibe Anton Koç" ve "Cenevre Adele Berciher" adreslerinin yazılı olduğu kâğıtlar bulunmuştur. Filibe'de bulunan Anton Koç'un asıl adı Amuca Andon'dur. Amuca Andon Filibeli bir Ermeni'dir. Ermeni Teröristlerin Filibe'deki idarecisi olduğu belirlenmiştir (Fezleke, 24). İstanbul ile Filibe'deki örgüt elemanlarının haberleşmesi onun ismine açılan posta

adresi üzerinden sağlanıyordu. Anna Nellens’inde İstanbul’dan kaçtıktan sonra Amuca Andon ile temas kurduğu saptanmıştır.

Adele Berciher ise İsviçre asıllıdır. Cenevre’de eylem planlarına katılmıştır. Cenevre’deki Taşnak örgütü, örgüt elemanlarıyla Adele Berciher ismine açılan posta adresi üzerinden haberleşmeyi sağlamıştır (Fezleke, 30).

Örgütün İstanbul’daki haberleşme adresi ise Edward Jorris üzerine kayıtlı Almanya Postanesi’ndeki posta kutusudur. Bu posta kutusu incelendiğinde sosyalist fikirlerin işlendiği Pro Armenia Gazetesi’nin dört nüshası bulunmuştur. Ayrıca Rubina Fayne’a verilmek üzere bir de mektup ele geçirilmiştir. Almanya Postanesi’nde Anna Nellens adına da bir posta kutusu tespit edilmiştir (Fezleke, 18). Bu kutuda da suikasttan sonra Maria Zayts tarafından Jorris’e gönderildiği anlaşılan bir mektup ele geçirilmiştir. Mektupta Jorris’ten İstanbul’da kalan silahlar ve Rusya pasaportları istenmektedir. Jorris olaydan sonraki gün pasaportları Anton Koç adresine gönderdiğini, silahları ise Mösyö Becek’in yazıhanesine sakladığını itiraf etmiştir. Maria Zayts mektupta Jorris’e kaçmak istediği takdirde her türlü maddi imkânın Taşnak örgütü tarafından karşılanacağını da belirtmektedir (Fezleke, 46).

Ele geçirilen mektuplardan olaydan sonra da örgüt üyelerinin haberleşmeyi kesmedikleri anlaşılmaktadır. Kendileri için önemli gördükleri Jorris’e kaçması durumunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını söylemeleri, Jorris’in konuşması halinde örgütün sırlarını açığa çıkarması ihtimalinden çekindiklerini göstermektedir.

Jorris’in ifadesinde adı geçen Mösyö Becek, Singer Şirketi’nde çalışmaktadır. Jorris kendisine verilen silah ve kurşunları bu şahsın masasındaki dolaba saklamıştır. Jorris’in tutuklanmasından şüphelenen Mösyö Becek, dolabındaki kutuyu açmış ve içindeki silahları ve kurşunları Alman Elçiliği’ne teslim etmiştir. Bu silahların Lipa

Rips, Rubina Fayne ve arabacı Jorj Petri Varşamof'a ait olduğu belirlenmiştir. Bu silahların olay sonrasında zabıta ile girişilecek herhangi bir çatışmada kullanılacağı ancak böyle bir çatışma olmayınca Jorris tarafından saklandığı anlaşılmıştır (Fezleke, 32).

9-2-2 Suikastın Parasal Kaynakları

Jorris ifadesinde komitenin parasal kaynakları hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Buna göre; suikast komitesinin elemanları İstanbul'da buldukları süre içerisinde araba bedeli olan 5 bin Frank dâhil olmak üzere; seyahat ve çeşitli masraflar için 300 bin Franklık bir harcama yapmışlardır. Komitacılara maddi kaynak Amerika, Kafkasya ve Bulgaristan'dan gönderilmiştir (Fezleke, 15).

Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'nın girişimleri sonucunda ve bazı ülkelerin elçileri aracılığıyla suikastçıların para trafiği araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Avrupa'da bulunan bankalardan gönderilen kayıtlar ve İstanbul'daki Kredi Liyone (Credite Lyonnaise) Bankası'ndan ödenen paraların tutarını içeren defter ele geçirilmiştir. Bu defterde bulunan kayıtlar tercüme ettirilmiştir ve tercüme sonucunda ortaya çıkan kayıtlar şu şekildedir:

Viyana (Anglo-Avusturya Bank) tarafından Galata'ya gönderilen 3000 Franklık Çek. Bu çekin bedeli Viyana'dan 5 Mayıs 1905 tarihinde Silviyo Ricci tarafından gönderilmiştir.

Sofya Bank Nasyonal Bulgar tarafından Galata'ya gönderilen 3000 Franklık çek. Bu çek 27 Mayıs 1905 tarihinde Sofya'da Lecke Sokağı 19 numaralı tuhafiyeci mağazası sahibi Takvor Agopyan tarafından gönderilmiştir.

Atina İyonyen Bank Limited tarafından Paris'e gönderilen 2000 Franklık çek. Bu çek Atina'da 12 Eylül 1904 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Filibe David Çeras ve Ortakları, tarafından Galata'ya gönderilen 5000 Franklık çek. Bu çek Filibe'de 17 Mayıs 1905 tarihinde Filibe tüccarlarından Arvanid Alacacan tarafından gönderilmiştir.

Filibe David Çeras ve Ortakları, tarafından Galata'ya gönderilen 5000 Franklık çek. Bu çek Filibe'de 20 Haziran 1905 tarihinde Filibe tüccarlarından Arvanid Alacacan tarafından gönderilmiştir.

Filibe David Çeras ve Ortakları, tarafından Galata'ya gönderilen 5000 Franklık çek. Bu çek Filibe'de 3 Temmuz 1905 tarihinde Filibe tüccarlarından Arvanid Alacacan tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 2000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 12 Nisan 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir (Fezleke, 16).

Atina İyonyen Bank Limited tarafından Paris'e gönderilen 2500 Franklık çek Bu çek. Atina'dan 10 Eylül 1904 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Atina İyonyen Bank Limited tarafından Paris'e gönderilen 2500 Franklık çek Bu çek. Atina'dan 10 Eylül 1904 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir

Atina İyonyen Bank Limited tarafından Paris'e gönderilen 4000 Franklık çek Bu çek Atina'dan 13 Teşrinievvel 1904 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir

Atina İyonyen Bank Limited tarafından Paris'e gönderilen 3000 Franklık çek Bu çek Atina'dan 13 Ekim 1904 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir

Filibe David Çeras ve Ortakları, tarafından Galata'ya gönderilen 1000 Franklık çek. Bu çek Filibe'de 13 Temmuz 1905 tarihinde Filibe tüccarlarından Arvanid Alacacan tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 6000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 31 Ocak 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 1000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 31 Ocak 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 6000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 10 Şubat 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 6000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 10 Şubat 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 6000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 11 Temmuz 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir.

Cenevre Kredi Liyone Bankası tarafından Galata'ya gönderilen 4000 Franklık çek. Bu çek Cenevre'de 11 Temmuz 1905 tarihinde kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından gönderilmiştir (Fezleke, 16).

Kayıtlarda paraların gönderildiği yerler belirtilmiş ancak hangi banka ile işlem yapıldığı verilmemiştir. Paris üzerine gönderilen paralar Kontuvar Nasyonal Deskont Bankası aracılığıyla ödenmiştir. İstanbul Galata üzerine gönderilen paraların ise Credite Lyonnaise Bankası aracılığıyla ödendiği tespit edilmiştir. Havale edilen bu paralar, komite mensupları tarafından adı geçen bankalardan çekilmiştir.

Atina’da bulunan İyonyen Bankası Yönetim Kurulu üyesi Mösyö Pol Eskoze ile Osmanlı Dışişleri Bakanlığı yetkilileri arasında gerçekleşen yazışmalar sonucunda elde edilen kayıtları destekleyici bilgiler alınmıştır. Kayıtlar içerisinde “ Şahs-ı Meçhul” ibaresiyle işlem yapan kişilerin kim olduğu belirtilmemekte idi. Ancak araştırma derinleştikçe işlemi gerçekleştirenlerin çoğunlukla Lipa Rips ve Silviyo Ricci olduğu anlaşılmıştır.

Filibes’den Silviyo Ricci adına para gönderen Yervant Alacacyan ile Bulgar Nasyonal Bank aracılığıyla yine Silviyo Ricci adına para gönderen Takvor Agopyan hakkında Bulgaristan Komiserliği aracı kılınarak soruşturma yapılmıştır. Bu kişilerden Takvor Agopyan’ın asıl isminin Takoş Agopyan olduğu belirlenmiştir. Sofya’da “Kırmızı Mağaza” adlı bir manifatura mağazası sahibi olduğu ve Ermeni teröristlerle devamlı ilişkide bulunduğu anlaşılmıştır. Takvor Agopyan ve Yervant Alacacyan suikast komitesinin para ihtiyacını karşılayan önemli örgüt üyeleridir (Fezleke, 17).

Bu kayıtların dışında Lipa Rips tarafından İzmir’de oturan Dikran Nalbandyan adına Kredi Lyone Bankası’ndan 744 lira para gönderildiği tespit edilmiştir. İzmir’de yapılan araştırmalarda Lipa Rips, Maria Zayts ve Rubina Fayne’in buraya gelerek bir komite kurdukları belirlenmiştir. İzmir’deki Dikran Nalbandyan ve Adriyanis isimli örgüt elemanları, İstanbul’daki suikastçılarla iletişimi ve para trafiğini sağlayan kişilerdir (Fezleke, 17).

Bu konuda İstanbul'da Avusturya Postanesi'nde yapılan soruşturma ve incelemelerde de Silviyo Ricci adına her hafta Bulgaristan'dan 10–15 Fransız Lirası geldiği belirlenmiştir.

Suikast hazırlıklarında eylemcilerin parasal kaynak bulmakta zorlanmadıkları görülmektedir. Suikastın finansmanı Osmanlı ülkesi dışından sağlanmıştır. Paraların İstanbul'a havale edildiği yerler Ermeni terör hareketlerinin yoğunlukla desteklediği merkezlerdir. Banka sektörünün yabancıların elinde olması, yapılan işlemleri ve tutulan kayıtları gözden kaçırmıştır. Eylemcilerin tümünün gayr-i müslim olması Batılı bankalarla rahatlıkla ilişki kurmalarını ve para trafiğini sorunsuz yürütmelerini sağlamıştır

9-2-3 Diğer Sanıkların İfadeleri

Jorris'in yazıhanesinde yapılan araştırmalarda "Manuk" isminde birine 10 lira verildiği hakkında bir kayıt bulunmuştur. Bunun üzerine yapılan araştırmada bu kişinin Beyoğlu'nda Johns Apartmanı'nda kapıcılık yapmakta olan Sivaslı Manuk olduğu tespit edilmiştir.

Manuk Ümidyan, Sivas'ın Karahisar kazasına bağlı Peruyen köyündendir. Ermeni ihtilal hareketine ilgisi, aşçı Agiya Kahveciyan ve Trabzonlu Kirkor'la tanışması ve Truşak adlı gazeteyi okumakla başlamıştır. İstanbul'da ihtilal çıkarmak için yardımda bulunmuşlardır. Bunlardan Kirkor suikast olayından bir yıl önce Varna'da ölmüştür. Manuk bundan sonra Kirkor'un tanıştırdığı Torkom, Aşod, Silviyo Ricci ve Vram Şabuh Kendiryan ile temas kurmuştur. Bu kişilerin direktifleri doğrultusunda; Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi Ovakim, Veteriner Okulu öğrencisi Karakin, Tıp Okulu eczacılık sınıfı öğrencisi Manume, Arabacı Mıgırdıç ve kardeşi Ohannes ile yeğeni Oseb, Kunduracı Arşak, Kahveci Nişan, Bible House Kulübü'nde seyyar kitap

satıcısı Egiya Kahveciyan, yine bu kulüp çalışanlarından Manuk, Bogos, Haçık ve Yervant Honenyan ile Manuk isimli diğer bir kişinin Taşnak Örgütü'ne girmelerinde ve suikastta görev almalarında aracı rolü üstlenmiştir. Örgütün lider kadrosuyla, yukarıda ismini saydığımız kişiler, Sivaslı Manuk'un kapıcılık yaptığı Johns Apartmanı'ndaki odasında toplanarak suikastın ne şekilde yapılacağını planlamış ve görev dağılımını belirlemişlerdir. Torkom'un, Avusturya Postanesi'nde A.O. Jorj sahte adresi üzerinden İstanbul'a getirttiği Truşak Gazetesini İstanbul'daki örgüt üyelerine dağıtarak Ermeni ihtilal fikirlerinin yayılmasını sağlamıştır. Örgüt üyelerinden para toplayarak örgüte maddi kaynak oluşturmuştur.

Sivaslı Manuk örgütün üst kademesiyle alt kademesi arasında bir köprüdür. Örgüt içi iletişimi ve dayanışmayı sağlamaktadır. Örneğin Jorris tarafından kendisine verilen bir miktar parayı Silviyo Ricci'ye ulaştırmış, Torkom'a ev kiralamakta da yardım etmiştir. Ancak Sivaslı Manuk'un görev aldığı en önemli iş patlayıcı maddeler konusudur. Suikasttan önce, Oseb, Torkom, Mıgırdıç ve Silviyo Ricci gibi örgüt elemanları tarafından kendisine verilen barutu, patlayıcı yapımında kullanılan kimyasal maddeleri ve bombaları saklamıştır. Patlayıcı maddelerden bir kısmını, Silviyo Ricci ve Torkom teslim ettikten bir hafta sonra geri almışlardır. Muhtemelen alınan kısım suikastta kullanılan miktardır. Olay gününden 4-5 gün önce de kendisine verilen emir üzerine sakladığı bombaları ve barutu çalıştığı apartmanın yakınlarında bir kuyuya atarak imha etmiştir. Manuk alınan ifadesinde, Torkom'un Filibe'de Anton Koç, Rusçuk'ta Hayik Melekyan, Varna'da Ermeni Kütüphanesi Sahibi Artaki Artakyan ile mektuplaştığı bilgisini de vermiştir. Bunlardan Hayk Melikyan ve Artaki Artakyan, örgütün haberleşme işlerini yürütmüşlerdir (Fezleke, 37-38). Manuk'un verdiği isimler doğrultusunda soruşturma genişletilerek ismi geçen şahıslar sorguya alınmıştır.

Oseb Topalyan, Arabacı Mıgırdıç'ın yeğenidir. Soruşturma komisyonunca ifadesi alınan Oseb başlangıçta suçunu inkâr etmişse de Kapıcı Manuk ile yüzleştirilmesi sonucu olaydaki rolünü açıklamıştır.

Oseb, Manuk'un odasında gerçekleşen toplantılara katılmıştır. Silviyo Ricci tarafından kendisine verilen bombalı paketleri Mıgırdıç'a ulaştırmıştır. Daha sonra Mıgırdıç'ın emriyle paketleri Kapıcı Manuk'a teslim etmiştir. Manuk'un bu paketleri bir kuyuya sakladığını da doğrulamıştır.

Oseb Topalyan, suikast örgütünün ayak işlerinde kullanılmıştır. Kendisine verilen yazışmaları örgüt üyelerine götürmüştür. Bunun dışında dayısı Mıgırdıç'ın verdiği Ermeni matbaa harflerini de Manuk'a teslim eden kişidir. Muhtemelen bu matbaa harfleri Ermeni milletine yönelik gizlice hazırlanan bildirilerin yazımında ve çoğaltılmasında kullanılmıştır (Fezleke, 38).

Yervant Honenyan; İstanbul'da işlemecilik mesleğiyle uğraşmaktadır. Sorgusunda suçunu inkâr etmiştir. Ancak Manuk'un evinde yapılan toplantılara katıldığı, örgüt üyelerinin birçoğunu tanıdığı, Truşak Gazetesi'ni okuduğu ve Manuk'a para verdiği tespit edilmiştir(Fezleke, 39).

Ohannes Garipyan, Arabacı Mıgırdıç'ın kardeşidir. Manuk'un odasında gerçekleşen toplantılara katılmış ve Truşak Gazetesi'ni Manuk vasıtasıyla takip etmiştir. Örgütün ayak işlerinde görev almıştır. İfadesinde suçunu kabul etmemiştir. Yeğeni Oseb'in getirdiği matbaa harflerini gördüğünü ancak bombalardan haberi olmadığını ifade etmiştir (Fezleke, 38).

Kahveci Nişan Ohannesyan, Kapıcı Manuk'un vasıtasıyla örgüte girmiştir. Manuk'un odasında gerçekleşen toplantılara katılmıştır. Truşak Gazetesi'ni Manuk vasıtasıyla takip edenlerdendir.

Suikast olayından iki gün önce saklamakta olduğu, bomba yapımında kullanılacak iki paket kimyasal maddeyi, Manuk'un emriyle bir teneke içerisinde sulandırarak kahvehanesi önündeki lağım ızgarasına dökmüştür.

Kahveci Nişan, örgüt üyelerinden Torkom, Aşod, Oseb ve Ferro'yu tanıdığını bildirmiştir. Kahveci Nişan'ın Torkom'la ilişkisi 7 yıl öncesine dayanmaktadır. Kahveci Nişan Otel Kroker'de çalıştığı sıralarda Torkom kendisine bir küfe içerisinde 12 bomba ve 1 paket barut teslim etmiştir. Nişan bunları Otel Kroker'in bodrumuna taşıyarak merdiven altına saklamıştır. İki ay sonra Torkom gelip barut tozunu geri almıştır. Suikast olayından üç ay önce Torkom bombaları da almak istemiştir. Ancak o sırada Nişan orada çalışmamaktadır. Bu nedenle Torkom ve Nişan Otel Kroker çalışanlarından Ferro ile iletişim sağlamışlar ve Ferro'nun aracılık yapmasını planlamışlardır. Ancak merdiven altına birçok şişe atılmış olması nedeniyle, otelin sahibi Madam Kroker'in şüpheleneceğini düşünerek bu işten vazgeçilmiştir. Nişan ifadesinde, Torkom'un bu bombalarla İstanbul'un iki yüz yerinde birden patlama gerçekleştirileceğini söylediğini de ifade etmiştir. Kahveci Nişan'ın dükkânında yapılan aramalarda; dükkânın bir buçuk metre kazıldığı, Bible House tarafındaki duvarda bir delik açıldığı ve sonradan çinko ile kapatıldığı tespit edilmiştir (Fezleke, 39-40).

Egiya Kahveciyan, aslen Muş'ludur. İfadesinde suçunu kabul etmemekle birlikte, olaydan bir hafta önce Manuk'un kendisine yazmacılık mesleğinde kullanıldığını sandığı 100 gram ağırlığında bir paket verdiğini ve bunu evindeki dolabına sakladığını söylemiştir. Daha sonra Manuk'un uyarısıyla bu paketi çöp tenekesine atarak yok etmiştir. Bunun dışında Torkom'un verdiği bir paket patlayıcı maddeyi gizlediği ve örgüt üyelerinden Torkom, Aşod ve Ohannes ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Fezleke, 40).

Fro Bogodyan; Otel Kroker’de hizmetli olarak çalışmaktadır. Suikasttan önce gerçekleşen Ermeni terör hareketlerine silah temininden 10 yıl kürek mahkûmiyeti almıştır. Ancak Padişah tarafından affedilmiştir. Affından bir yıl sonra Kapıcı Manuk ve Kahveci Nişan vasıtasıyla Taşnaksutyun örgütüne girmiştir.

Fro, örgüt üyelerinden Serkl Doryan Kulübü’nde çalışan hizmetçi Manuk ile Torkom’u tanıdığını, Kahveci Nişan’dan çalıştığı otelin bodrumunda bomba sakladıklarını öğrendiğini ifade etmiştir. Ayrıca daha önceki Ermeni terör hareketlerinde görev almış Simon adında bir teröristin Torkom’dan aldığı iki adet bombayı Serkl Doryan Kulübü’nün kömürlüğüne sakladığını bildirmiştir.

Fro’nun ifadesinde elde edilen bilgiler çerçevesinde dikkatler Serkl Doryan Kulübü üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda soruşturma komisyonu, örgüt üyesi olduğu bildirilen Serkl Doryan Kulübü’nde hizmetli olarak çalışan Bitlisli Manuk’u sorgulamıştır. Bitlisli Manuk, komisyona verdiği ifadede Simon adlı teröristin getirdiği iki adet bombayı Bedros Keçyan oğlu Bogos ve Markar Keçyan oğlu Manuk’la birlikte Serkl Doryan Kulübü’nün kömürlüğüne sakladıklarını itiraf etmiştir. Bitlisli Manuk, adı geçen diğer Manuk ve Bogos; Sivaslı kapıcı Manuk vasıtasıyla örgüte girmişlerdir. Kapıcı Manuk’a aylık para ödemişlerdir. Ayrıca Kapıcı Manuk’u örgütün başı olarak tanıdıklarını ifadelerinde belirtmişlerdir (Fezleke, 40).

Bombaların saklandığı bir diğer adres Avusturya Hastanesi’dir. Bu konunun aydınlanması noktasında da örgüt ile ilişkisi tespit edilen militanların sorgulanması yeterli olmuştur. Sorguya ilk alınan kişi **Paskal kızı Maria**’dır.

Silviyo Ricci’yi, Teyzesi Anet’in kiracısı olması nedeniyle tanıdığını ifade eden Maria, Silviyo Ricci ile aralarında gönül ilişkisi olduğunu söylemiştir. Silviyo Ricci bu

evde kalırken yanına Manuk, Jorris ve kendisine sorguda gösterilen resimlerden teşhis ettiği Torkom ile Kendiryan'ın gelip gittiğini belirtmiştir.

Maria'nın ifadesine göre Silviyo Ricci oturdukları eve, ayva büyüklüğünde, içleri boş, üzerleri memeli, demirden üretilmiş, on beş adet bomba ile iki sandık içerisinde bir kiloluk paketler halinde tozlar getirmiştir. Birkaç defa Maria bu tozların bulunduğu paketleri Avusturya Hastanesi kapıcısına teslim etmiştir. Başlangıçta bunları tahtakurusu tozu sandığını söyleyen Maria, şu halde bunların patlayıcı yapımında kullanılan kimyasallar olabileceğini ve bunların, bahsettiği Avusturya Hastanesi'nde olduğunu eklemiştir (Fezleke, 41).

Soruşturma komisyonu Maria'nın ifadesine dayanarak Avusturya Hastanesi'nde arama yapmıştır. Yapılan aramalarda iki sepet bulunmuş ve sepetin içerisinde sarılı üç paket, kutu şeklinde iki paket, çeşitli renklerde fitiller bulunmuştur. Bunun dışında hastanedeki aramalarda ikisi kırmızı, üçü siyah ve beş beyaz fitil, sekiz paket Clorat de Potas, bir miktar barut, otuz iki paket bir kiloluk Melinit, 23 kutu kapsül, iki kurşun kalıbı, bezden yapılmış fişeklik, fitil düzeneğinde kullanılan kimyasal kâğıt, nitro gliserinli 25 gram dinamit pamuğu bulunmuştur. Ele geçirilen malzemeler konusunda Avusturya Hastanesi kapıcısı Arakel(Serkis Nihabetyan) ve kızı Maria Nihabetyan sorgulanmıştır.

Kapıcı Arakel ve kızı Maria'nın verdiği ifadeye göre; bombalar ve diğer patlayıcı düzenekleri hastaneye Torkom, Silviyo Ricci, Hacı Nişan ve Paskal kızı Maria tarafından getirilmiştir. Kapıcı Arakel patlayıcılar dışında Hacı Nişan'a ait birçok önemli evrakı da saklamıştır. Bu evraklar Hınçak Örgütü ile ilgili kayıtlar ve bir kısım fotoğraf ve terörist kimliklerini içermektedir (Fezleke, 42).

Arakel'in ifadesinde adı geçen **Hacı Nişan Minasyan** aslen Sivaslıdır. Sivas'ta Hınçak örgütünün temsilciliğini yapmıştır. İstanbul'a geldiğinde suikast hazırlığındaki örgüt elemanları ile tanışmış ve örgüte girmiştir. Verdiği ifadede Silviyo Ricci'nin kendisine verdiği barut ve silahların Kapıcı Arakel'e tesliminde görev aldığı anlaşılmıştır. Bombaları İstanbul Galata'da bulunan tüneli havaya uçurmak amacıyla kullanacaklarını ancak, tünele açılacak lağamın sağlıklı sonuç vermeyeceğini düşünerek bu eylemden vazgeçtiklerini ifade etmiştir.

Hacı Nişan ifadesi sırasında tuvalete gitmek için izin istemiş ve bir süre sonra tuvalette ölü bulunmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda tuvalette bulunan teneke ibriğin ucunu kullanarak karnına, koluna ve boğazına vurduğu darbelerle intihar ettiği kaydedilmiştir. Adli tıp raporu da bu doğrultuda verilmiştir (Fezleke, 43-45).

Ancak bu intihar olayı bazı karanlık noktalar içermektedir. İbriğin beş dakika içerisinde ölümcül bir alete çevrilmesi ve bununla hem karnını hem kolunu hem de boğazını kesebilmesi akla uygun düşmemektedir. Ayrıca kendisine tuvalete giderken eşlik eden memurların, böyle bir intihar girişiminde, intihar eden kişinin acı seslerini duymaması ve olaya müdahale etmemiş olmaları da şüphe uyandırmaktadır.

Bomba konusunda yapılan araştırma ve soruşturmalar eylemin yalnızca Sultan II. Abdülhamit'i öldürmekle sonuçlanmayacağını açık seçik ortaya koymuştur. Asıl plan devletin başını yok ettikten sonra oluşacak boşlukta, başkent İstanbul'un çeşitli bölgelerinde ve İzmir'de düzenlenecek bombalı saldırılarla büyük bir kargaşaya yol açmaktı. Bu plan doğrultusunda görev dağılımı yapılmış, bomba düzenekleri güvenlikten sorumlu memurların bakmayacağı düşünülen yerlere gizlenmişti. Ancak, Sultan Abdülhamit'e yapılan suikastta başarılı olamayınca, suikast komitesi dağılmış ve planının geri kalan kısmı tamamlanamamıştır.

Suikastı gerçekleştiren Lipa Rips ve İstanbul'dan kaçmayı başaran diğer bazı komitacılar, idaresizlik, İstanbul'da çalışanları yüzüstü bırakarak kaçmak, yalnız kendi hayat ve güvenliklerini düşünmek suçlarıyla, Taşnaksutyun komitesinden çıkarılmışlardır. İstanbul'daki soruşturma sırasında, İzmir'de bulunan Dikran Nalbandyan adına Lipa Rips tarafından 700 lira gönderildiğine dair ele geçen belge üzerine, Dikran Nalbandyan İzmir'de tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiştir. İzmir'de yapılan araştırmalar sonucunda dinamit, bomba, fitil vb patlayıcı maddeler ele geçirilmiş ve böylece örgütün İzmir'deki sabotaj planları da sonuçsuz kalmıştır (Uras, 1987: 528).

9-3 Olayda İhmali Görülen Memurlar

Olay hakkında yapılan soruşturma ve incelemelerden ortaya çıkan bir diğer sonuçta polis, zabıta ve belediye görevlilerinin dikkatsizlikleridir. Çünkü suikast olayına karışan kişiler İstanbul'un değişik semtlerinde evler kiralamışlar, Viyana'dan özel bir araba getirmişler, büyük miktarda bomba ve silahı ülkeye sokmuşlar ve bunlar gibi daha birçok eylemi yaparken güvenlikten sorumlu hiçbir devlet memuru tarafından fark edilmemişlerdir. Üstelik daha önce de belirttiğimiz üzere böyle bir eylemin yapılacağı birçok defa ilgili makamlara bildirilmiştir. Bu bilgilere rağmen suikastçılar istedikleri gibi hareket edip, Selamlık törenlerine dahi katılmışlar ve planlarını hayata geçirmek noktasında rahatlıkla çalışmışlardır.

Suikast olayında Sultan II. Abdülhamit'e bir rapor sunan Avlonyalı Mehmet Paşa suikasta karışanların İstanbul'da faaliyetlerini çok rahat yürüttüklerinden şikâyet ederek; polis, zabıta ve belediye memurlarının olaydaki ihmallerine dair şunları ifade etmektedir:

...Görevli olan polislerin çoğunun özgeçmişleri bilinmiyor. Daha doğrusu bazılarının siyasi görüşleri bilinmekte iken, bunlar hiçbir inceleme ve sınava alınmadan memuriyete kabul edilmişlerdir. Bunlara “ Tahsisat-ı Hafiyeye” adıyla maliyeden ve padişahın özel hazinesinden büyük paralar verilmekte iken, bu kişiler saltanatın merkezinde meydana gelen son Ermeni olayını önlemekte başarılı olamamışlardır. Yine belediye dairelerine ihtiyacından fazla memur almaktaki amaç güvenlikten sorumlu zabıta neferlerine yardım etmekten ibarettir. Ancak belediye memurlarının da böyle bir cinayet olayında birçok eksiklikleri ve hataları görülmüştür” (Y.A. Hus. 1323 6.4 491/14 Varak, 4).

Suikast olayında güvenlik görevlilerinin ihmali açıktır. Ancak yukarıda alıntı yaptığımız raporda bazı görevlilerin siyasi görüşleri nedeniyle güven vermediğinden bahsediliyor. Sarayda bazı görevlilerin bu olayda, Sultan II. Abdülhamit’e muhalefet eden Jön Türklerin parmağı olduğundan şüphelendikleri görülmektedir.

Görevlerini kötüye kullandıkları soruşturmalar sonucu sabit görülen çeşitli kademelerde görev yapan on beş polis memuru haklarında kanunen gerekli işlemlerin yapılması ve cezalandırılmaları amacıyla Şura-yı Devlet’e sevk edilmişlerdir. Bu kişilerin görevleri ve isimleri aşağıdaki şekildedir (BOA, Y.MTV. 280/17, Varak 2).

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Fehim Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Osman Nuri Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Arslan Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Yusuf Cemal Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden İbrahim Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Mehmet Efendi

Beyoğlu Polis Komiserlerinden Hasan Efendi

Beyoğlu Polis Baş Komiseri Mustafa Efendi

Beyoğlu Bankaaltı Komiser Vekili Hacı Cemal Efendi

Beyoğlu İkinci Sınıf Komiserlerinden Haşim Efendi

Beyoğlu İkinci Sınıf Komiserlerinden Saadeddin Efendi

Beyoğlu İkinci Sınıf Komiserlerinden Rusçuklu Ahmet Efendi

Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiserlerinden Vityalı Efendi

Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiserlerinden Mehmet Arif Efendi

Beyoğlu Üçüncü Sınıf Komiserlerinden Saadeddin Efendi

Beyoğlu Tersane İkinci Komiseri Mustafa Efendi

Beyoğlu Tersane Memuru Ahmet Niyazi Efendi

Beyoğlu Polis Neferi Hüseyin Hüsnu Efendi

İsimleri ve görevleri anılan tüm memurlar görüldüğü gibi Beyoğlu'nda görev yapmaktadır. Beyoğlu İstanbul'da Müslüman olmayan halkın yoğunlukla yaşadığı bir semttir. Suikasta katılanların kaldıkları evler ve hazırlıkların tamamlandığı yer de yine burasıdır. Bu kadar dikkatle izlenen bir semtte anılan işlerin yapılması, ancak polis memurlarının ve zabitanın görevlerini kötüye kullanmaları sonucunda veya görevlerini ihmal etmeleriyle mümkün olmuştur. Araştırmamız sonucunda mahkemeye sevk edilen memurların hangi cezalara çarptırıldığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır.

10-FAİLLERİN YARGILANMASI VE BELÇİKA İLE YAŞANAN KRİZ

10-1 Yargılama

Firari teröristler dışında İstanbul'da soruşturma sürecinde yakalanan ve ifadesi alınan teröristler, Necip Melhame Paşa'nın Savcılığını yaptığı bir mahkemede yargılanmışlardır. Sultan Abdülhamit bu yargılamanın tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşmesine özen göstermiştir. Mahkeme 10 Ağustos 1905 tarihinde başlamış ve dünyanın birçok yerinden gelen yabancı gazeteci tarafından takip edilmiştir.

İşin ilginç yanı ezildiklerini, katledildiklerini iddia ederek Sultan II. Abdülhamit'i öldürmek ve İstanbul'da ihtilal çıkarmak isteyen teröristleri, kendi milletinden üyelerin de bulunduğu adil bir mahkeme yargılamıştır. Mahkeme heyeti arasında Bab-ı Âli Hukuk Müşavirlerinden ve Hukuk Mektebi müderrislerinden Ermeni hukukçu Ohannes Camciyan Efendi ile Rum Mihal İstefanides ve Musevi Naum Mazelyah Efendiler de yer almıştır.

Mahkeme, olay tüm çıplaklığıyla ortaya çıkana kadar devam etmiştir. Olaya karışanlar hükümdar'a suikast düzenlemek suçundan idama mahkûm edilmişlerdir. Ancak Sultan Abdülhamit birçok defa olduğu gibi, canına kasteden teröristleri de affetmiştir. Sultan Abdülhamit'in bu hareketi tüm dünyada takdir duyguları uyandırmıştır.

Sultan Abdülhamit mahkeme sonucunda suçlu bulunup idama mahkûm edilen Edward Jorris'i de affetmiştir. Affetmekle de kalmamış kendisine 500 altın vererek Sirkeci İstasyonu'ndan trene bindirerek Avrupa'ya göndermiştir (Tahsin Paşa, 1990: 116). Jorris Sultan II. Abdülhamit'in bu davranışına hayran kalmış, o da Sultan'a teşekkür ederek bundan sonra kendisine hizmet edeceğini vaat ederek gitmiş ve gerçekten de hizmette bulunmuştur (Osmanoğlu, 1984: 62).

Sultan II. Abdülhamit'in, birçok kişinin ölümüne sebebiyet veren bir olayın faillerini idama mahkûm olmalarına karşın affetmesi değerlendirmeye muhtaçtır. Olayın faillerinin ilişkide olduğu devletler göz önüne alındığında idama mahkûm edilen kişilerin cezalarının infazı hiç de kolay değildi. İdam cezalarını yerine getirmek; hali hazırda Ermeniler üzerinden oynanan uluslararası oyunda İngiltere, Rusya, Fransa ve Amerika'nın daha fazla tepkisini çekmek demektir. Sultan Abdülhamit, bu tarz bir politik riski göze alamamıştır. Sultan devleti yaşatmak amacıyla uluslararası arenada denge siyaseti izliyordu. Düşmanlarını bu mesele üzerinden birlikteliğe sevk etmek onun isteyeceği en son şeydi. Tüm bunları göz önünde bulundurarak ta teröristleri affetmeyi tercih etmiştir.

10-2 Belçika İle Kriz

Mahkeme sürecinde suikast olayının en önemli isimlerinden Edward Jorris'in yargılanması aşamasında karar safhasının yaklaşması üzerine Belçika hükümeti Edward Jorris'in iadesini talep etmiş ve bu sebeple Osmanlı Devleti ile Belçika arasında diplomatik bir kriz çıkmış ve taraflar arasında sert yazışmalar cereyan etmiştir.

Belçika Büyükelçisi 17 Aralık 1905 tarihli bir yazı ile Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na başvurmuştur. Büyükelçi suikastın Jorris'in tanıklığı sayesinde tamamıyla aydınlatıldığını, Jorris ceza aldığı takdirde 3 Ağustos 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması'nın 8.maddesine dayanarak kendisinin cezasını Belçika'da çekmesi gerektiğini bildirmiştir (BOA, İ.Hus. no: 48, Lef: 1).

Bu mektuptan bir gün sonra Edward Jorris mahkeme tarafından idama mahkûm edilmiştir. Bu karar üzerine Belçika Büyükelçisi 19 Aralık 1905'te Dışişleri Bakanlığı'na tekrar başvurarak, Balta Limanı Antlaşması'nın ilgili hükümlerini dayanak göstererek tekrar Jorris'in Belçika'ya iadesini istemiştir (BOA, İ.Hus. no: 48, Lef: 2).

Bu mektuplar üzerine Dışişleri Bakanlığı 23 Aralık 1905 tarihli bir yazı ile; bahsedilen maddenin, yabancılarla ilgili suç ve cinayet davalarında mensup olduğu devletin konsoloshane memurunun bulunabilme hakkını içerdiği, 65 yıldır bu maddenin bu şekliyle kullanıldığı, bu sebeple de Belçika devletine bir ayrıcalık getirilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca tüm dünyanın tepkisini çeken bir olayda Belçika hükümetinin tavrı uygun bir dille kınanmıştır (BOA, İ.Hus. No: 48, Lef : 3).

Belçika'nın anlaşmaz tutumu bundan sonra da devam etmiştir. Belçika Büyükelçisi 26 Aralık 1905 tarihinde Dışişlerine yeni bir yazı göndermiş ve Osmanlı hükümetinin cevabi yazısının Brüksel'e gönderildiği ve oradan gelecek cevaba göre hareket izleneceğini; ancak daha önceki tezlerinin ve isteklerinin değişmediğini bildirmiştir (BOA, İ.Hus. no: 48, Lef: 4).

Büyükelçinin de belirttiği gibi Belçika hükümeti, 9 Ocak 1906 tarihli yazısında görüşlerinin değişmediğini, ellerinde bulunan Fransızca antlaşma metnine göre kendi vatandaşlarına ait davalara müdahil olabileceklerini ve iade isteklerinin haklı olduğunu savunmuşlar, bu maddenin 65 yıldır kullanılmamasını ise bu tarz bir olayla karşılaşılmamasına bağlamışlardır. Ayrıca konunun Edward Jorris'i layık olduğu cezadan kurtarmaktan ziyade, Belçika Devleti'nin kazanılmış haklarını savunmak olduğu belirtilmiştir (BOA, İ.Hus. no: 48, Lef : 5).

Osmanlı Devleti, Belçika Hükümetinin bu görüşüne karşılık 1 Şubat 1906'da Belçika Elçiliği'ne gönderdiği yazıda, Belçika'nın elinde bulunan aslı dahi olmayan tercüme bir antlaşma metnine dayalı olarak öne sürdüğü gerekçelerin hukuken geçersiz olduğu, asıl olanın Türkçe metin olduğu, bu metinde de Belçika Devleti'ne Osmanlı yargısına müdahale hakkının tanınmadığı belirtilmiştir. Böyle bir talebin başka hiçbir devlet tarafından bunca yıldır ortaya atılmadığını çünkü Osmanlı mahkemesinin

yargılama yetkisindeki asıl hükmün hiçbir zaman değişmediği bu nedenle de Belçika Hükümetinin diğer milletlere uygulanan hükümler dışında bir ayrıcalık istemesinin anlamsız olduğu ifade edilmiştir (BOA, İ.Hus. No: 48, Lef: 6). Osmanlı Hükümeti, bu görüşlerini destekler nitelikte, Osmanlı ülkesinde suç işleyip cezalarını Osmanlı hapishanelerinde çekmiş olan Fransız, Rus, İngiliz, İtalyan ve Avusturya uyruklu yabancıların bir listesini de Belçika Hükümeti'ne sunmuştur (BOA, İ.Hus. No: 48, Lef: 6).

Karşılıklı yapılan bu yazışmalar neticesinde Osmanlı Devleti Edward Jorris'in Belçika'ya iadesini kabul etmemiştir. Ancak Belçika gibi Avrupa'da ve dünyada ağırlığı olmayan bir devlet dahi tamamıyla haksız olduğu bir konuda Osmanlı yargı sistemine müdahale edebilmiştir. Buna sebep Osmanlı Devleti'nin tek taraflı verdiği imtiyazlardır. Devlet güçten düştükçe bu imtiyazlar her alanda bunalıma yol açmıştır. Devlet başkanına yapılan bir suikastta, üstelik söz konusu kişi suçunu itiraf etmişken dahi Osmanlı yargısı rahatlıkla baskı altına alınmıştır. Her ne kadar Jorris iade edilmemişse de Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartları göstermek açısından bu kriz dikkat çekicidir.

11-SUIKASTA TEPKİLER

11-1 Olumlu Tepkiler

Sultan Abdülhamit'e düzenlenen suikasta ülke içinden ve dışından farklı tepkiler verilmiştir. Osmanlı toplumu, Padişah'a yapılan suikastı, olaydan bir gün sonra Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nde yayınlanan resmi tebliğ ile öğrenmiştir. Bu tebliğ şu şekildedir:

Dünkü Cuma' günü selâmlık resm-i âlîsinden avdet-i hümâyûn-ı şevket- makrûn-ı hazret-i hilâfet-penâhi buyrulacağı esnâda câmi'-i şerîf havâlîsiyle caddenin ortasında süvâri asâkir-i şahânenin bulunduğu mevki'in arka cihetinde züvvâr arabalarının durduğu mahalde ve câmi'-i şerîfe yüz metroden ziyâde ba'îd yerde bir işti'al vukû' bulmuş ve Cenâb-ı Hafız-ı hakîki velîni'met-i bî-minnetimiz şevket-me'âb efendimiz hazretlerini savn-ı samedânisiyle muhafaza buyurmuştur. Zat-ı akdes hazret-i hilâfet-penâhi bu vak'ada kemâl derecede metânet u mekânnet ibrâz ile asla telâş buyurmayarak her zaman olduğu gibi gerdûne-i süvar izz-ü iclâl oldukları vâbestâde-i mevki-i ihtirâm bulunan asâkir-i şahânelerini ve Avusturya İmparatoru hazretleri cânibinden me'mûren merâsim dâ'ire-i fâhiresinde bulunan Avusturya sefir-i kebîri hazretleriyle selâmlık resm-i âlisini temâşa için hazır bulunan yerli ve ecnebi zevâtı selâm ve iltifât-ı hümâyûn-ı mülûkâneleriyle taltîf buyurdıkları ve cümlesi taraflarından alkışlandıkları hâlde saray-ı şevket-ihtivâ-yı hümâyûnlarına avdet buyurmuşlardır. İşbu işti'al-i cinâ'înin fâ'ili bulunan denî taharri olunmakta olup bu bâbda icâb iden tedâbir ittihâz olunmuş ve dû'â-yı

tezayüd-i ömr ü afiyet-i cihan-kıymet cenâb-ı padişâhî her taraftan tekrar kılınmıştır (Tercüman-ı Hakikat, no: 8719).

Gazetede yer alan bu haber, suikastı derinlemesine vermemekle birlikte Osmanlı toplumuna ve dünya kamuoyuna olayı bu şekilde duyurmuştur. Dönemin birçok hükümdarı ve devlet adamı saraya geçmiş olsun telgrafları göndermişlerdir. Bunlar arasında; Belçika Meclis-i Mebusâni (İ.Hus.1323.Ca.25/98), Fransa Hükümet Başkanı (İ.Hus.1323.Ca.21/87), İspanya Dışişleri Bakanı (İ.Hus.1323.Ca.23/90), İngiltere Kralı ve İngiltere hükümeti (İ.Hus.1323.C.8/20), İsveç Kralı (İ.Hus.1323.C.13/49) gönderdikleri telgraflarla olayı lanetlemişler ve padişahı kurtuluşundan dolayı tebrik etmişlerdir. İsveç Kralı tarafından gönderilen tebrik telgrafi şu şekildedir:

Vak‘a-i cinâ’iye-i mel‘ûnânedden llehü’l-hamd velîni‘met-i bi-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin savn-ı samedâni ile mâhfuz buyurulmalarından dolayı Kral hazretlerinin pek ziyâde memnun olduklarını hâvi İsveç Norveç Hariciye Nezâretinden irsâl kılınan tezkere sûretinin takdîmini mutazammın resîde-i dest-i tâ‘zim olan 11 Cemaziyelahir sene 323 tarihli tezkire husûsiye-i sâdâret-penâhîleri melfûflarıyla beraber manzûr-ı âli olarak bu vesîle ile hakk-ı hümâyûn-ı mülûkânede beyân olunan hissiyât-ı samîmiye-i dostâne nezd-i hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîde pek ziyâde mûcib-i mahzûziyet olduğundan keyfiyetin ve beyânı teşekkür buyurulduğundan müşârûn-ileyh Kral hazretlerine iblâğı husûsunda irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref müte‘allık buyurulmuş olmağla ol bâbda emr u fermân hazreti veliyyü’l-emrindir.

Fî 13 Cemaziyelâhir sene 323 Fî 1 Ağustos sene 321.

Ser-kâtib-i hazret-i Şehriyârî bende Tahsin

Avrupa'da yayınlanan gazetelerden bir kısmı olayı abartılı bir şekilde verirken, Londra ve Moskova gibi merkezlerde yayınlanan gazeteler olayı basit bir girişim olarak göstermişlerdir. Avrupalı gazetelerin birçoğu başta Alman (İ.Hus.1323.Ca.23/91) ve Yunanistan (İ.Hus.1323.Ca.23/93) gazeteleri olmak üzere Padişaha düzenlenen suikastı eleştiren yazılar yazmışlardır. Yunan gazetelerinin tepkisi, atıfta bulunduğumuz belgede şu şekilde yer almıştır:

Velîni' met-i bî-minnetimiz şevket-me'âb efendimiz hazretlerinin savn ü inâyet-i Bârî ile mahfuz buyuruldukları kasd-ı mel'ûnânenin Yunan gazeteleri tarafından lisan-ı la'n ü nefretle yâd ve Rum teb'a-i şâhâne hakkında ibzâl buyurulagelen eltâf ve inâyât-ı seniyye-i cenâb-ı mülkdârinin bu vesîle ile berâverde-i zebân-tahmîd olunduğünü ve bu vak'adan dolayı her taraftan ibrâz-ı asâr-ı muhâlefet olmakta idüğünü şâmil Atina Sefâret-i seniyyesinden ve tebrîkân ubûdiyet-i gâyatı mutazammın Tiflis ve Bordeaux şebenderliklerinden gelen telgrafnâmeler tercemelerinin takdîmine dâir resîde-i dest-i ta'zîm olan fî 21 Cumâde'l-ulâ sene 1323 tarihli tezkire-i husûsiye-i sadâret-penâhîleri manzûr-ı âli olarak bundan dolayı mahzûziyet-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhinin tebşiri şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişâhi icâb-ı alîsinden olamağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Cumâde'l-ulâ sene 323/ 13 Temmuz 321

Ser-kâtib-i hazret-i

Şehriyârî

bende Tahsin

Suikasta karşı dünya Müslümanlarının da büyük tepkisi olmuştur. Chicago (İ.Hus.1323.C.23/69), Melbourne (İ.Hus.1323.N.6/10), Tebriz (İ.Hus.1323.B.5/14), Livorno (İ.Hus.1323.B.19/56), Bern, Paris, Brüksel (İ.Hus.1323.C.10/33), Marsilya (İ.Hus.1323.C.17/52), Rangon (İ.Hus.1323.N.16/29), Kılas (İ.Hus.1323.C.24/71) vb. merkezlerde yaşayan Müslüman topluluklar ve bunların yanında yabancı uyruklu insanlar saraya telgraflar çekmişlerdir. Padişaha geçmiş olsun dileklerini iletmişler ve suikasttan sağ kurtulmasından duydukları memnuniyeti belirtmişlerdir. Başkent İstanbul'da bulunan elçiler ve yabancı memurlar da geçmiş olsun dileklerini saraya ulaştırmışlardır (İ.Hus.1323.Ca.23/92).

11-2 Olumsuz tepkiler

Şüphesiz Sultan'a girişilen suikastın başarılı olmayışı bu suikasttan menfaat uman birçok devleti ve örgütü bu niyetlerini gizlemeye sevk etmiştir. Ancak bazı Avrupa gazeteleri Ermeniler lehine yayın yapmaktan çekinmemişlerdir. Bunlar arasında Belçika'nın Independanse Belij (İ.Hus.1323.Ca.23/92) ile İtalya'nın Patrio (YA.Hus.1323.Ca.23 no.490/39) ve Massegiero (YA.Hus.1323.Ca.23 no.490/49) gazeteleri suikastçıları destekleyen yazılar yayınlamışlardır.

Dünyanın birçok ülkesinden ve devlet başkanlarından geçmiş olsun telgrafları alan Sultan II. Abdülhamit, aynı yakınlığı kendisine muhalefet eden Jön Türklerden de bulamamıştır. Abdülhamit suikastı özelinde, muhalif Jön Türklerin tepkisini en çarpıcı şekilde şair Tevfik Fikret'in yazdığı “ Bir Lahza-i Teahhur(Bir Anlık Gecikme)” adlı şiirde görüyoruz. Şiir şu şekildedir:

BİR LAHZA-İ TEAHHUR

Bir darbe... Bir duman... Ve bütün bir gürûh-ı sûr,

bir mağşer-i vazî-i temâşâ, haşîn, akûr
 tırnaklariyle bir yed-i kahrın, didik didik,
 yükseldi gavr-i cevve bacak, kelle, kan, kemik...

Ey darbe-i mübeccele, ey dûd-i müntakim,
 kimsin? Nesin?.. Bu salvete sâ'ik, sebep ne? Kim?..
 Arkanda bin nigâh-ı teccessüs ve sen nihân,
 bir dest-i gaybı andırıyor sun, rehâ-fişân.

Mâlik sesin o servet-i rağdîn-i gayza ki
 her yerde hiss-i hakk u halâsın muharriki.
 Sadmenle pâ-yi kâhiri titrer tegallübün,
 en gırra tâc-ı haşmeti sarsar takarrübün.

Silkib ukûd-i ribka-i ağsârı, en çetin
 bir uykudan uyandırır akvâmı dehşetin.
 Ey şanlı avcı, dâminı bîhûde kurmadın!
 Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!

Dursaydı bir dakıykacağız devr-i bî-sükûn,
 yâhud o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
 kanlarla bir cinâyete pek benziyen bu iş
 bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.

Lâkin tesâdüf... Ah o kavîler münâdimi,
 âcizlerin, zavallıların hasm-ı da‘imî.
 Birden yetişdi mahve bu tedbîr-i hârikı;
 söndürdü bir nefesde bu ümmîd-i bârikı.

Nakşetdi bir tehekküm için baht-ı bî-şüûr
 târîh-i zulme bir yeni dîbâce-i gurûr.
 Kurtuldu; hakkıdır, alacak şimdi intikâm;
 lâkin unutmasın şunu târîh-i siflekâm:

Bir kavmi çiğnemekle bu gün eğlenen...(denî)

bir lahza-i te‘ahhura medyun bu keyfini! (Uzun, 1985: 34-36)

Tevfik Fikret, Sultan Abdülhamit’in bombalı suikasttan, şeyhülislamla birkaç dakikalık normal dışı görüşmesi sonucu kurtulmasını, “bir anlık gecikme” olarak nitelmiş ve buna üzüntüsünü dile getirmiştir. Yine suikastçıları şanlı avcı olarak nitelerken, Sultan Abdülhamit’i “av” olarak göstermiştir. Tevfik Fikret aslında suikastın kimler tarafından düzenlendiğini bilmeden bu şiiri kaleme almıştır. Ancak II. Meşrutiyet’ten sonra yayınladığı “Rûbab-ı Şikeste” adlı kitabında bu şiire de yer vererek, suikastın kimler tarafından ve ne amaçla yapıldığını önemli bulmadığını, yalnızca Sultan II. Abdülhamit’in öldürülemeyişine hayıflandığını göstermiştir (Kaplan, 2005: 137).

Bu konuda Ahmet Refik’de aynı duyguları paylaşarak şu şiiri kaleme almıştır:

“ Avrupa’dan mahsus bize gelenler

Şöhretleri ise Hınçak Baronlar

Millet için bunlar fedaidirler

Haygazyan neslinin hep kahramanı.” (Dabağyan, 2003: 378).

Jön Türklerin, kendi devletlerinin başkanına, yapılan terörist bir eylemi bu şekilde alkışlamaları ibret verici bir tutumdur. Anlaşılan iktidar hırsı gözlerini bağlamıştır. Devletin içinde bulunduğu şartlardan ve dünya siyasetinden habersizdiler.

Sultan II. Abdülhamit Jön Türklerin bu yaklaşımından haberdardı. Buna çok üzülmüş ve sinirlenmişti. Hatıralarında Tevfik Fikret’e tepki olarak şunları yazmıştır: “Hiçbir namuslu Ermeni, Padişah’ına kast eden eli bombalı ırktaşına ‘Şanlı Avcı’ diyecek kadar hayâsız olmamıştır.”

Yine Jön Türklerle Ermenilerin kendisine karşı ortak hareket etmelerine hatıralarında şöyle değinmektedir:

Ben Ermeniler’in istiklal sevdasına kapılmalarına şaşmıyorum.

Hele Büyük Devletler tarafından durmadan tahrik edildiklerini bildikten sonra... Fakat Avrupa’ya kaçıp orada benim aleyhime gazete çıkaran bazı Jön Türklerin Ermeni Komitacıları’yla işbirliği yapmalarına, hatta onlardan para almalarına hala şaşıyorum.

Hem Osmanlı ülkesini parçalanmaktan kurtarmak istediklerini söylüyorlar, hem de parçalayacaklarla işbirliği, ahit birliği yapıyorlar! Eğer aralarına ayrılık sokmasaydım; işi nereye kadar götüreceklerdi acaba?... Anadolu’nun göbeğinde bir Ermeni devleti kurmak, vatanseverliklerinin bir delili mi olacaktı? (Bozdağ, 1975: 59).

İncelediğimiz belgelerde ve suikast üzerine yazılmış kitaplarda Jön Türklerin suikasta fiili olarak katıldıklarına dair bir kayıda rastlamadık. Sonuç olarak Jön Türkler içerisinde Ahmet Rıza Bey gibi Ermenilerin dış müdahaleyi sağlamaya yönelik terör

faaliyetlerine tepki koyanlar olduğu gibi, Prens Sabahattin gibi Ermeni iddialarını destekleyen ve Sultan II. Abdülhamit'in idaresinden nasıl olursa olsun kurtulmak isteyenler yer almıştır. Bu nedenle, Jön Türklerin, Sultan Abdülhamit'e yapılan suikastı fiili olarak olmasa da, fikri planda destekledikleri ve başarıya ulaşmasını istedikleri görülmektedir.

12- BULGULAR

8 Temmuz 1905 tarihinde Sultan II. Abdülhamit'e yapılan suikast tek başına Ermeni milletine mal edilebilecek bir eylem değildir. Olayın hazırlık safhası, kullanılan materyaller ve para kaynakları, olayda rol alan teröristlerin kimlikleri de göz önüne alındığında, suikastın uluslar arası bir oluşum tarafından gerçekleştirildiği kesinlik kazanmaktadır.

Suikastta görev alan teröristlerin özellikle çekirdek kadrosu Osmanlı Ermenisi değildirler. Daha çok Kafkasya Ermenisi olan teröristler, ülkeye dışardan sadece bu iş için girmiştir. Suikastta kullanılacak materyaller yurt dışından getirilmiş ve bu konuda önemli bir sorunla karşılaşmamışlardır. Batı ülkelerinden, istedikleri şekilde askeri mühimmat satın alıp deniz yoluyla Osmanlı gümrüklerinden içeri sokmuşlardır.

Suikaste ülke içinden Ermeniler dışında Rumlar da destek vermişlerdir. Bu iki grubun dışında Müslüman halktan Abdülhamit'e muhalif olsa da suikasta fiilen katılan olmamıştır. Ancak suikast olayını önlemekte aciz kalan güvenlik kuvvetlerinin görevlerini ihmal ettikleri görülmektedir.

Olay neticede farklı oluşumlar tarafından ülkede bir kaos ortamı yaratmak amacıyla organize edilmiş ancak sonuç istedikleri gibi olmamıştır.

13-SONUÇ VE ÖNERİLER

Sultan II. Abdülhamit, hakkındaki olumsuz birçok iddiaya karşın, Osmanlı ülkesi üzerinde oynanan politik oyunların farkında bir devlet başkanıdır. Sultan, Rusya, İngiltere, Fransa, Amerika gibi Osmanlı coğrafyasından pay kapma uğraşındaki devletlerin resmi ve gayri resmi müdahalelerine karşı, denge siyaseti izlemiştir. Bu devletlerin birbirleriyle olan çıkar çatışmalarından yararlanarak devleti ayakta tutabilme uğraşı vermiştir. Ancak bu politikanın uzun süre devam ettirilmesi de mümkün olmamıştır. Nitekim Batılı güçler, Osmanlı toprakları üzerinde menfaat birliği sağlamakta gecikmemişlerdir. Çünkü tüm çıkar çatışmalarına rağmen Osmanlı Medeniyeti Batı için her zaman “Öteki” ni temsil etmiştir.

19 yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti artık parçalanma sürecindedir. Siyasi, ekonomik, askeri tüm alanlarda devlet Batı'nın kısıkağı altındadır. Ülke içerisindeki azınlıklar Batı'nın yerli karakolları gibi hizmet vermişlerdir. Batılı koruyucularından aldıkları destekle isyan eden Sırlar, Rumlar bağımsızlıklarını elde ederken, Bulgaristan'da özerk bir prensliğe dönüşmüştür. Geriye Osmanlı ülkesinin içişlerine karışmakta kullanılabilecek en etkili azınlık Ermeniler kalmıştır.

Ermeniler yabancı okullar ve misyonerler eliyle Osmanlı yönetimine karşı kışkırtılmışlardır. Dışardan sağladıkları desteklerle de isyan hareketlerini düzenlemişlerdir. Ermeniler'in yaptığı her isyan Batının Osmanlı Devleti'ne müdahalesini de beraberinde getirmiştir. Sultan Abdülhamit'in saltanat yılları Ermeni meselesinin en yoğun yaşandığı yıllar olmuştur. Osmanlı Devleti imzaladığı her anlaşmada, yapılan tüm ıslahat hareketlerinde Ermeni meselesini aşılması gereken bir sorun olarak kucağında bulmuştur.

Sultan Abdülhamit tüm baskılara rağmen Ermeniler'in Anadolu'da devlet

kurmalarına engel olmuştur. Elbette Abdülhamit'in bu tavrı kimseyi memnun etmemiştir. Bu nedenle artık Sultan Abdülhamit'in şahsı ortadan kaldırılması gereken bir problem haline gelmiştir. Büyük devletler, Ermeniler gibi bir maşa varken ellerini ateşe sokmamışlar, Ermeniler de suikast olayının gönüllü tetikçisi olmuşlardır.

Suikast aslında hazırlanan büyük planın bir parçası idi. Asıl amaç ise; Sultan II. Abdülhamit'in şahsında Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmaktı. Neticede Sultan II. Abdülhamit düzenlenen suikasttan sağ kurtulmuştur. Osmanlı ülkesinde oluşabilecek büyük bir kargaşa da böylece atlatılmıştır. Bir bakıma devletin ömrü 15 yıl daha uzamıştır.

Suikast olayı 21 Temmuz 1905 tarihi için başarısız bir teşebbüs olarak kaydedilmiştir. Fakat günümüz dünya siyasetini anlamlandırmakta çok açık bir başarısı vardır. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca terör uluslararası arenada kullanılan etkin bir silah olma özelliğini sürdürmüştür. Günümüzde de bu niteliği devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük bir miras devralmıştır. Bu mirasın içerisinde "Ermeni Meselesi" gibi namlusu sürekli Türkiye'yi gösteren bir silahta vardır. Ermeni milleti o gün nasıl kullanıldıysa geçtiğimiz yüzyıl boyunca da aynı şekilde kullanılmıştır. Örgütlerin adı değişmiş, ancak yöntemleri, destekleyenleri ve öldürülen masumlar değişmemiştir. Birçok Türk diplomatı Ermeni suikastçılar tarafından öldürülmüştür. Ermeni Meselesi'ni ortaya çıkarıp kışkırtan Fransa, İngiltere, Rusya, Amerika, Almanya gibi batılı devletler her yıl Ermeni Meselesi'ni değişik platformlarda gündeme taşıyarak siyasi alanda Türkiye Cumhuriyeti'ni köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar. Siyasetin yanında müzik, sinema ve basın yoluyla Ermenilerin 'mağduriyetleri' işlenerek zalim, kan dökücü bir Türk profili dünyaya dayatılıyor.

Diğer yandan ülkemizde Ermeni meselesi üzerine yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır. Vicdanı hür Ermeni vatandaşlarımızın hazırladığı objektif eserler de mevcuttur. Bunun yanında Osmanlı arşivlerinde yer alan konuyla ilgili binlerce belge, tüm bilim adamlarının araştırmalarına açık haldedir. Ermeni olaylarının yaşandığı yıllarda bölgede bulunan yabancı diplomatların, elçilerin raporları, yaptıkları yazışmalar da olayın aslını tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Ancak Ermeni meselesine dünyanın bakışı, tüm bu bilimsel verilere rağmen değişmemektedir. Bunun başlıca sebebi, siyasi menfaatlerdir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti politik arenada sürekli Ermeni kartıyla şantaj ugramakta ve tavizler koparılmaya çalışılmaktadır.

Tüm bu yaşananlardan Osmanlı Ermeni toplumu da büyük zararlar görmüştür. Yüzyıllar boyu beraber yaşadıkları komşularını, toplumsal statülerini ve zenginliklerini kaybetmişlerdir. Ermeniler İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok yerinde ticaretle meşguldüler. Bu nedenle Osmanlı toplumu içerisinde zengin bir sınıf olarak, hatırı sayılır bir ağırlıkları vardı. Avrupa ile kurulan ekonomik ilişkilerde aracılık rolünü büyük ölçüde Ermeniler sağlıyordu. Avrupalı güçlerin Ermeniler üzerinden geliştirdiği politikalar, Ermenilerin Osmanlı ekonomisindeki yerini ve etkisini de sarsmıştır. Sonuçta yerli sermaye ve ticari bir güç dolaylı yollardan tasfiye edilmiştir. Böylece yabancı sermayenin Osmanlı ekonomisindeki etkisi ve işlerliği artmıştır. Bununla beraber Ermenilere vaat edilen hiçbir şey yerine getirilmediği gibi, doğup büyüdükleri toprakları da yitirmelerine sebep olmuşlardır. Günümüzde fiili sahada Ermeni terörü, Türkiye'yi tehdit etmiyor. Ancak Sultan II. Abdülhamit'e yapılan suikast girişiminde olduğu gibi, şiddet yoluyla karışıklık çıkarmak ve ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemek, yöntemi olarak sürekli deniyor. Ermenilerden boşalan alan ülkenin doğusunda bir

‘Kürt Sorunu’ yaratılarak doldurulmaya çalışılıyor. Günümüzde orada yaşanan olayların yüzyıl öncesinin Ermeni terör hareketlerinden hiç bir farkı yoktur. Sahneye konulan oyun yine aynıdır. Ulaşılmak istenen amaçta değişmemiştir.

Bugün hala Türkiye nüfusu içerisinde belirli bir Ermeni nüfusu yer almaktadır. Toplumsal hiçbir tabanı olmayan bazı siyasi komplolar yaşanmışsa da Ermeniler Türkiye’de güvenle yaşayabiliyor ve görüşlerini özgürce ifade edebiliyorlar. Türk toplumunun genelinin tarihsel hoşgörüsü halen devam etmektedir. Buna en güzel örnek Ermeni Patrikhanesi’nin İstanbul’da hayatiyetini sürdürmesi ve Akdamar Kilisesi’nin Türk Devleti eliyle restore edilmiş olmasıdır.

Ermeni sorunu bilim sahasında tüm yönleriyle çözümlenmiştir. Ancak siyasi platformda bu meselenin daha uzun süre gündemde tutulacağı görülmektedir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade-i Hususi Tasnifi:

İ.Hus.1323.Ca.25/98, İ.Hus.1323.Ca.21/87, İ.Hus.1323.Ca.23/90, İ.Hus.1323.C.8/20,
 İ.Hus.1323.C.13/49 İ.Hus.1323.Ca.23/91, İ.Hus.1323.Ca.23/93, İ.Hus.1323.Ca.23/92,
 İ.Hus.1323.C.23/69, İ.Hus.1323.N.6/10, İ.Hus.1323.B.19/56, İ.Hus.1323.C.10/33,
 İ.Hus.1323.C.17/52, İ.Hus.1323.N.16/29, İ.Hus.1323.Ca.23/92, İ.Hus.1323.C.24/71,
 İ.Hus. 1323.Z. 22/48, İ.Hus.1323.B.5/14

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Y.A.Hus Tasnifi:

YA. Hus.1323.Ca.23 no.490/39, YA. Hus.1323.Ca.23 no.490/49, YA Hus. 1323 6. 4 No
 491\14.

B. Kitaplar ve Makaleler

Abdülhamit'in Hatıra Defteri(Belgeler ve Resimlerle), Yayına Hazırlayan: İsmet
 BOZDAĞ, Kervan Yayınları, Ocak 1975.

ANADOL, Cemal, *Tarih Işığında Ermeni Dosyası*, Turan Neşriyat, İstanbul 1982.

AKANT, İlhan Selahattin, “Ermenilerin İstanbul Osmanlı Bankası Baskını (26
 Ağustos1896)” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ayrı
 Baskı, İstanbul 1985.

AKBIYIK, Yaşar, *Arşiv Belgeleri Işığında Zeytin Meselesinin Halli*, TTK, Ankara
 1990.

AKÇORA, Ergünöz, “Ermeni Sorunu ve Türklere Yapılan Katliamlarda Ermeni
 Komitelerinin Yeri”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı:38,
 Ankara 2001.

AKÇORA, Ergünöz, *Van'da Ermeni İsyancıları(1896–1916)*, İstanbul 1994

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1996.
- ASLAN, Yavuz, “Rus İstilasından Sovyet Ermenistanı’na Erivan (Revan) Vilayeti’nin Demografik Yapısı”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel sayısı*, Cilt: II, Sayı:38 Ankara 2001.
- ATAÖV, Türkkaya, “Ermeni Terörizminde Silah Sağlanması: Osmanlı Belgelerine Dayalı”, *Uluslararası Terörizm Sempozyumu (17-18 Nisan 1984)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984.
- AYDOĞAN, Erdal, “Sosyal Demokrat Hınçak Cemiyeti ve Nizamnamesi”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:12–13, Kış 2003-İlkbahar 2004.
- AYKUN, İbrahim, “Tokat’taki Ermeni Hınçak Cemiyeti ve Faaliyetleri(1893-1894)”, *Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt: I, ASAM- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 2003.
- BASGÜN, Necla, *Türk-Ermeni İlişkileri: Abdulhamid’in Cülusundan Zamanımıza Kadar*, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara 1973.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK, C.I, K.I, Ankara 1963.
- BEBİROĞLU, Murat, *Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Ermeni Nizamnameleri*, [y.y], İstanbul 2003.
- BEYDİLLİ, Kemal, “1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Doğu Anadolu’dan Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, *Belgeler*, Sayı:17, Ankara 1988
- BOZKURT, Gülnihal, *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ÇABUK, Vahit, *Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan 2. Abdülhamit Han*, Emre Yayınları, İstanbul 2001.

- ÇARK, Y.G., *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul 1953.
- ÇELİK, Recep, “Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapan Ermeniler”, Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, Cilt: IV, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007.
- ÇULCU, Murat, *Ermeni Terörü'nün 100. Yıldönümü Cehennem Makinesi*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.
- DABAĞYAN, Levon Panos, *Sultan Abdülhamit ve Ermeniler*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.
- DABAĞYAN, Levon Panos, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şer Hareketleri ve Abdülhamit Han*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık II. Baskı, İstanbul 2003.
- DEMİROĞLU, Faiz, *Van'da Ermeni Mezalimi(1891-1895)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt:I, TTK, Ankara 1953.
- ERCAN, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.
- ENGİN, Vahdettin, “Sultan II. Abdülhamit'e Düzenlenen Suikast ve Bu Sebep Belçika ile Yaşanan Diplomatik Kriz”, *Belleten*, Cilt:LIX, Sayı:225, Ankara 1995.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, [y.y], 1983.

- GÜL, Serkan, “Osmanlı Devlet Yönetiminde Kültürler Arası İletişim Örnekleri; II. Abdülhamit’in Ermeni Devlet Adamları ile İlişkileri”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Cilt: IV, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007.
- GÜLER, Ali-AKGÜL, Suat, *Sorun Olan Ermeniler*, Berikan Yayınları, Ankara 2003.
- GÜLSOY, Ufuk, *1828–1829 Osmanlı- Rus Savaşı’nda Rumeli’den Rusya’ya Göçürülen Reaya*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1993.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1985.
- HATİPOĞLU, M. Murat, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1988.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- HENZE, Paul B., “Ermeni Şiddetinin Kökeni”, *Uluslar arası Terörizm Sempozyumu (17-18 Nisan 1984)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984.
- HOCAOĞLU, Mehmet, *Abdulhamid Han ve Muhtıraları*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul 1989.
- HOCAOĞLU, Mehmet, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi*, Er-tu Matbaası, İstanbul 1976.
- Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları tarihi*, Hazırlayanlar: Necati AKTAŞ, Mustafa OĞUZ, Mustafa KÜÇÜK, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Ankara 1988.
- İLTER, Erdal, *Ermeni Meselesi’nin Perspektifi ve Zeytin İsyanları*, Sevinç Matbaası, Ankara 1988.
- İLTER, Erdal, *Türkiye’de Sosyalist Ermeniler ve Silahlanma Faaliyetleri*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1995.

- İLTER, Erdal, “Ermeni Kilisesi ve Terör”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı:38, Ankara 2001.
- İPEK, Nurdan, “Millet Sistemi İçinde Ermeniler”, *Hoşgörü toplumunda Ermeniler*, Cilt: III, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret: devir şahsiyet eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- KARAAĞAÇ, Günay, “Türk-Ermeni Dil İlişkileri”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı:38, Ankara 2001.
- KARACAKAYA, Recep, “İstanbul Ermeni Patriği Mateos İzmirliyan ve Siyasi Faaliyetleri”, *Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt: I, ASAM-Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 2003.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:VIII, Ankara 1983.
- KENANOĞLU, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit Ve Gerçek*, İstanbul 2004.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1991.
- KOLBAŞI, Ahmet, *Merzifon, Yozgat, Kayseri Ermeni Olayları(1892–1893)*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2005.
- KOCAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Selçuklulardan Beri Türk ermeni İlişkileri*, Truva Yayınları, Ankara 1970.
- KODAMAN, Bayram, *II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987.
- KODAMAN, Bayram, “Ermeni Meselesi (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı* Cilt: II, Sayı:38, Ankara 2001.

- KURAN, Ercüment, “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877–1897)”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1985.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği 1877–1880*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1986.
- KUTLUAY, Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye*, Akçağ Yayınları, Ankara 1973.
- KÜÇÜK, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1984.
- LEE Ki Young, *Ermeni Sorununun Doğuşu*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- MCCARTHY, Justin, “Ermeni İsyancıları ve Osmanlılar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı:16-17, Ankara Kış 2004-İlkbahar 2005.
- MAYEWSKY, Wilademir, *Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi*, Çev: Binbaşı Mehmet Sadık, Osmanlıcadan Çev: Eyüp Şahin, APK Dairesi Başkanlığı Yayınları No:146, Ankara 2001.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “XVII. yy.da Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Hakkında Bazı Bilgiler”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumuna İlişkileri Sempozyumu(8-12 Ekim 1984 Erzurum)*, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1985.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Ermenileri”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel sayısı*, Cilt: II, Sayı:38, Ankara 2001.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Selçuk Yayınları, Kent Basımevi, İstanbul 1984.
- ÖKE, Mim Kemal, *Saraydaki Casus*, İrfan Yayınları, İstanbul 1998.

- ÖZKAYA, Yücel, “Arşiv Belgelerine Göre XVIII. ve XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler’in Durumu”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8–12 Ekim 1984 Erzurum)*, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1985.
- ÖZGÜL, Cemil, “Osmanlı Devleti’nde Ermeniler” *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: I, Sayı:37, Ankara 2001.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, Cilt: I, İmge Kitabevi, Ankara Mart 1999.
- SARAY, Mehmet, “Ermeni Terörü (1887–2002)”, *Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt: II, ASAM- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 2003.
- SELVİ, Haluk, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Avrupa Macerası ve Ermeni Sorunu”, *Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa*, Editör: Haluk Selvi, Sakarya Üniversitesi Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayınları, No:2, Sakarya 2006.
- Sultan II. Abdülhamit Han’a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit GÜNDOĞDU, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2007.
- SÜRMEİLİ, Serpil, “I. Sasun İsyanı ve Gelişen Olaylar Çerçevesinde İngiliz Siyasi Tavrının Değerlendirilmesi”, *Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi Bildirileri*, Cilt: I, ASAM- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 2003.
- SÜSLÜ, Azmi, *Ermeniler ve 1915 tehcir Olayı*, Ankara 1990.
- SÜSLÜ, Azmi vd., *Türk Tarihinde Ermeniler*, Ankara 1995.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Ermeni Meselesi 1774–2005*, Bilgi Yayınları, Ankara 2005.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Ermeni Sorununun Doğuşu*, Ankara 1983.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid, Yayına Hazırlayan: Ali Ergenekon, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990.

Temmuz'un Sekizinci Cuma Günü Selamlık Mevki'-i Âl'sinde İcra kılınan Bombalı İшти 'âl-i Cinâ'î Hakkında Bâ-İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfet-penâhî Teşekkül eden Komisyon-ı Mahsus tarafından İcra Kılınan Tahkîkâtın Fezlekesi, (Basım yeri ve yılı yok).

Tercüman-ı Hakikat, 22 Temmuz 1905, numara:8719, Milli Kütüphane, No: 3719.

Tevfik Fikret, *Rûbab-ı Şikeste ve Diğer Eserleri*, Yayına Hazırlayan: Fahri UZUN, İnkılap Yayınları, (Basım yeri ve yılı yok).

TOZLU, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, Akçağ Yayınlar Ankara 1991.

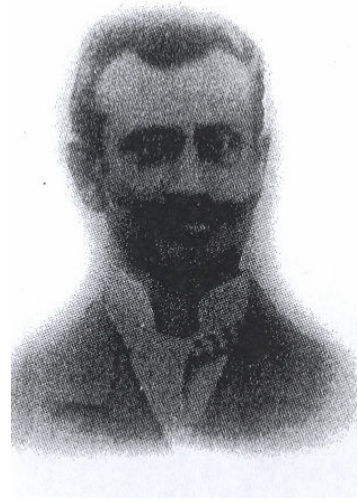
TÜRKMEN, Fikret, "Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, Cilt: II, Sayı:38, Ankara 2001.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987.

YAMAN, Abdullah, *Ermeni Meselesi ve Türkiye*, İstanbul 1973.

EKLER**Ek-1**

Kristafor Mikaelyan suikast
komitesinin lideri.

Wram Şabuh Kendiryan
Sofya'da ölen komitacı.

Belçikalı terörist Edward Jorris

Anna Nellens Jorris

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan:
Raşit Gündoğdu, s. 227)

Ek-2

Karl Yuvanoviç kod adlı
Karabet Ohannesyan

Terasa Yuvanoviç kod adlı
Ardaş Haçik Kapudanyan

Arabacı Sivaslı Mıgırdıç Garipyan

Seyis Yervant Frankulyan

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan:
Raşit Gündoğdu, s. 227)

Ek-3

Jons Apartmanı kapıcısı
Sivashlı Manuk Ümidyan

Kahveci Nişan Ohannesyan

Mıgırdıç'ın kardeşi Ohannes Garipyan

İşlemeci, Yervant Honenyan

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 227).

Ek-4

Arabacı Mıgırdıç'ın Kardeşi

Oseb Topalyan

Kitapçı Egiya Kahveciyan

Avusturya Hastanesi'nin kapıcısı

Arakel

Hacı Nişan Minasyan

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 227)

Ek-5

Demirci Manuk

Komisyoncu Mihal

Komisyoncu Mateo

Soruşturma Komisyonu Başkanı

Necip Melhame Paşa

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 229)

Ek-6

Kunduracı Arşak

Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi

Manume

Bitlisli Fro Bogodyan

Otel Kroker çalışmanı Manuk

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 228).

Ek-7

Bitlisli Bogos Keçyan

Bitlisli Haçik Peloyan

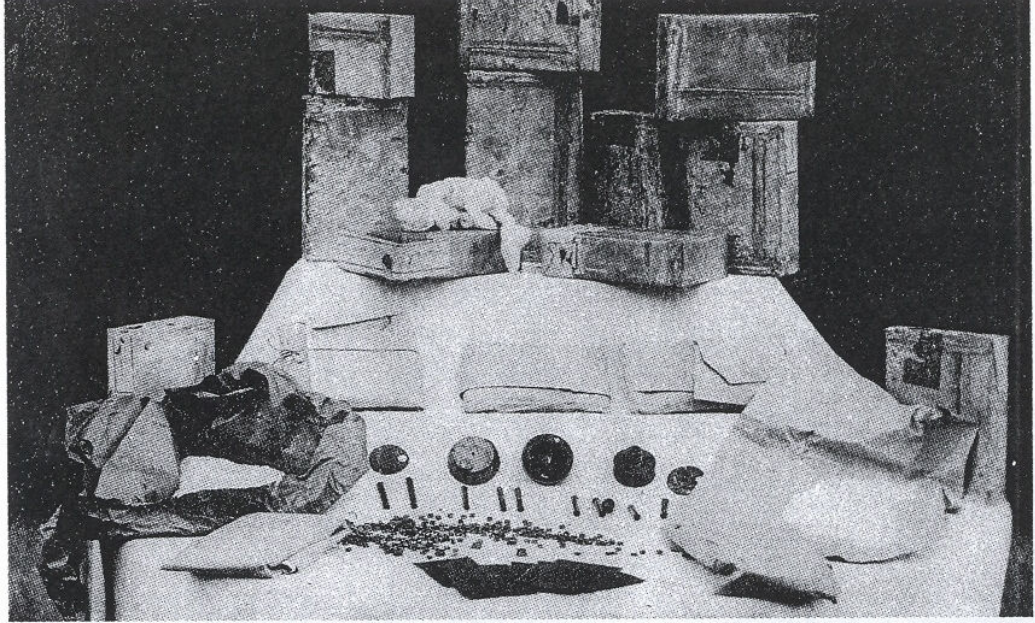
Bitlisli Manuk Keçyan

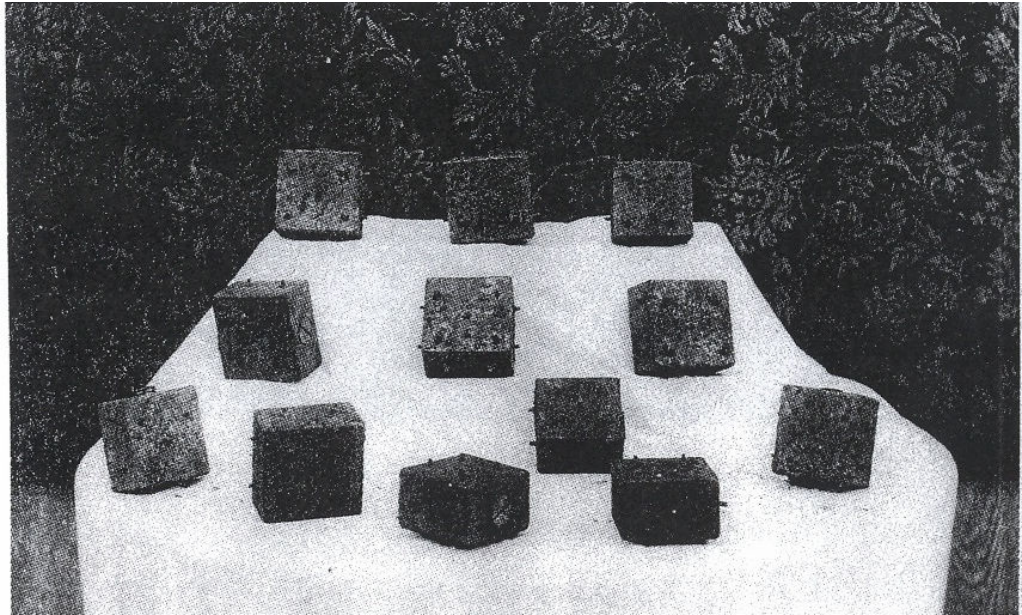
Demirci Milto

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 228).

Ek-8

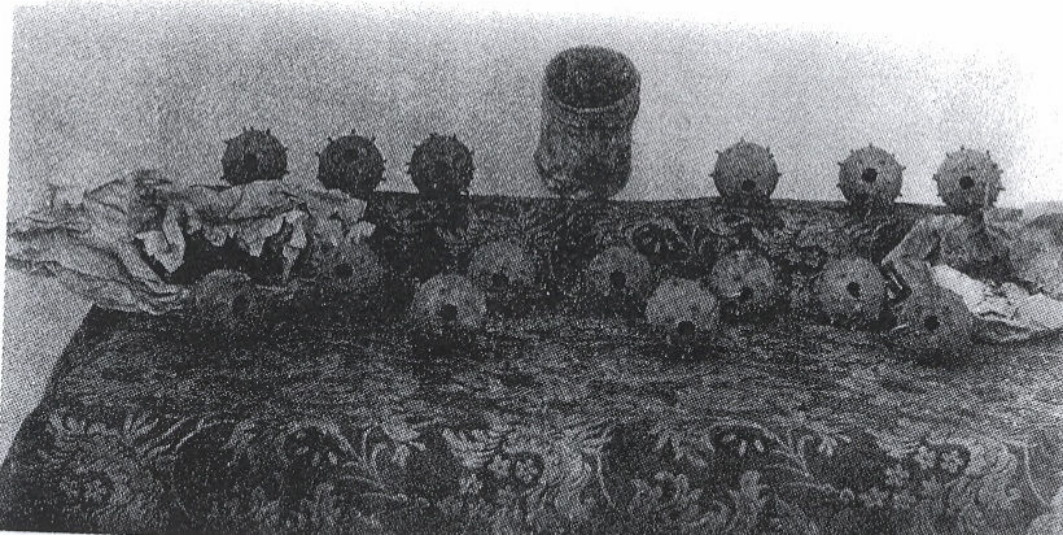

Avusturya Hastanesi'nde ele geçirilen barut, Clorat de potas, dinamitli pamuk barutu, dinamit kapsülü, barutlu kâğıt ve bombaların patlatılmasında kullanılan tapalar.

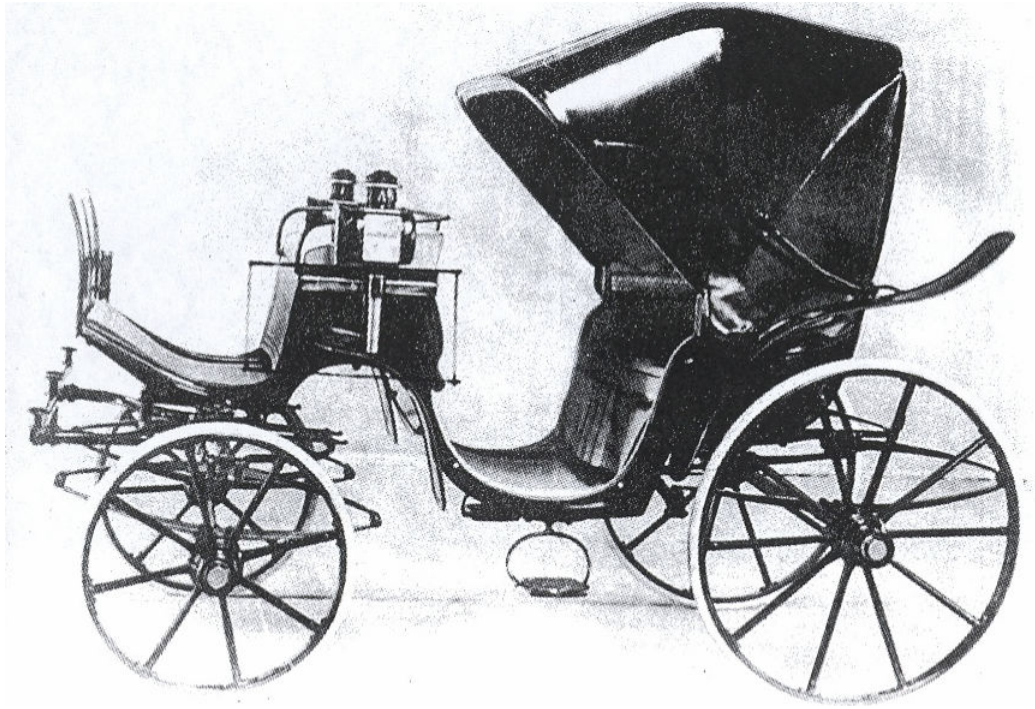

Otel Kroker'de ele geçirilen bombalar.

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 231-232).

Ek-9

Johns Apartmanı'nın kuyusundan çıkarılan melinitli çamur ve bombalar.

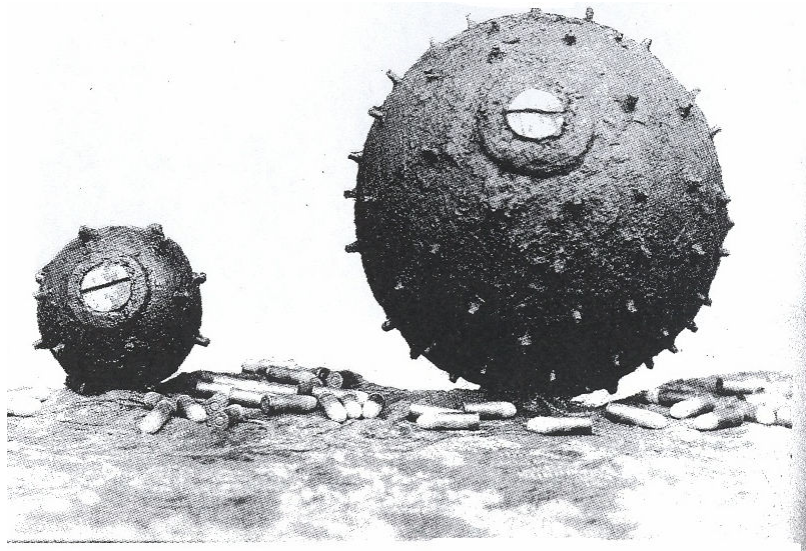
Selamlık töreninde patlatılan Milor tarzı bir araba.

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan:
Raşit Gündoğdu, s. 229-230).

Ek-10

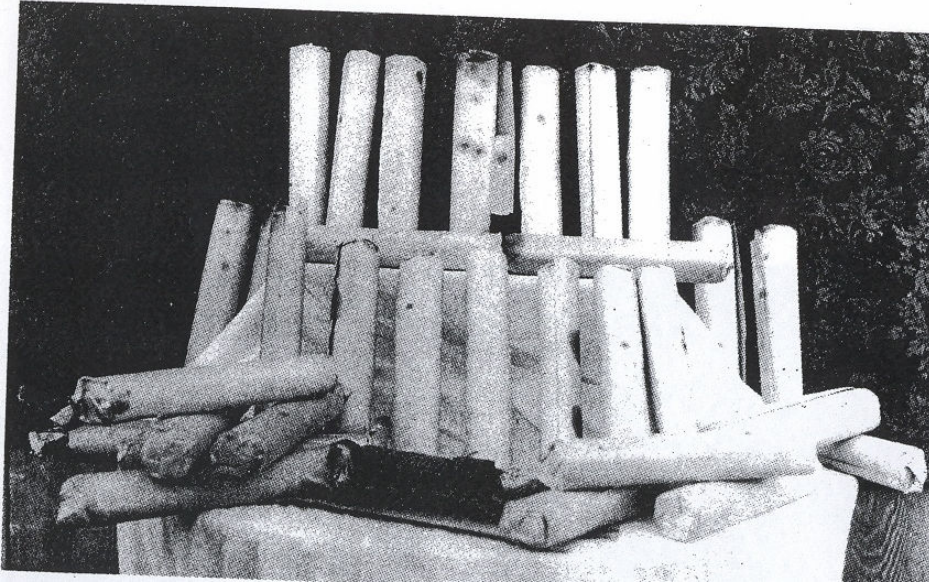
Suikast anının temsili resmi

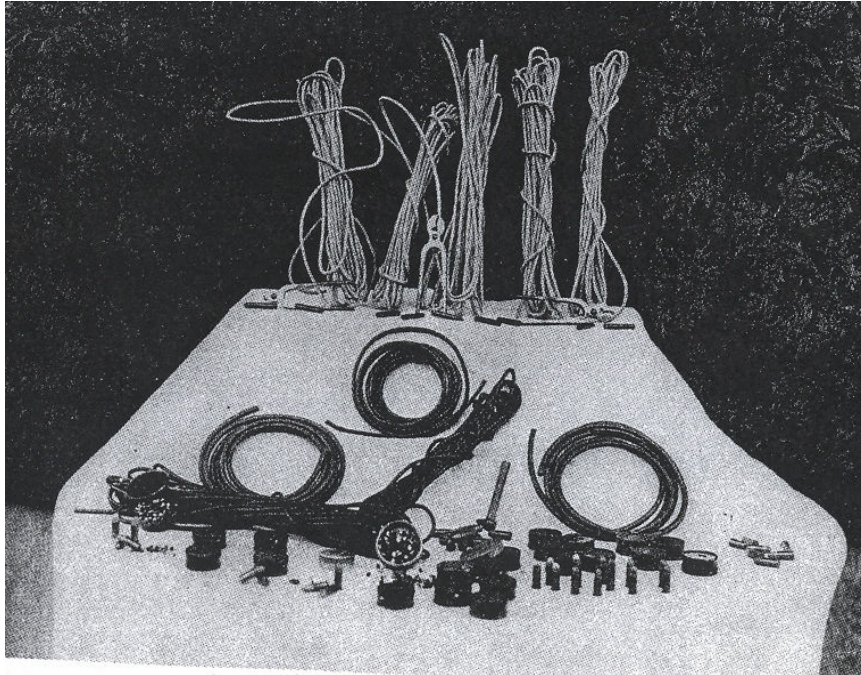
Serkl Doryan Kulübü'nde ele geçirilen bombalar.

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 232).

Ek-11

Avusturya Hastanesi'nde ele geçirilen birer kiloluk paketler halinde saklanmış melinit paketleri.

Avusturya Hastanesi'nde ele geçirilen, su fitilleri, bomba fitilleri, dinamit ve elektrik kapsülleri.

(Sultan II. Abdülhamit Han'a Yapılan Suikastın Tahkikât Raporu, Hazırlayan: Raşit Gündoğdu, s. 230-231).

Ek:12

Soruşturma Komisyonu tarafından hazırlanan Fezlekenin ilk sayfası.

Ek13

بدرزاد قلمی

باش کتابت داری

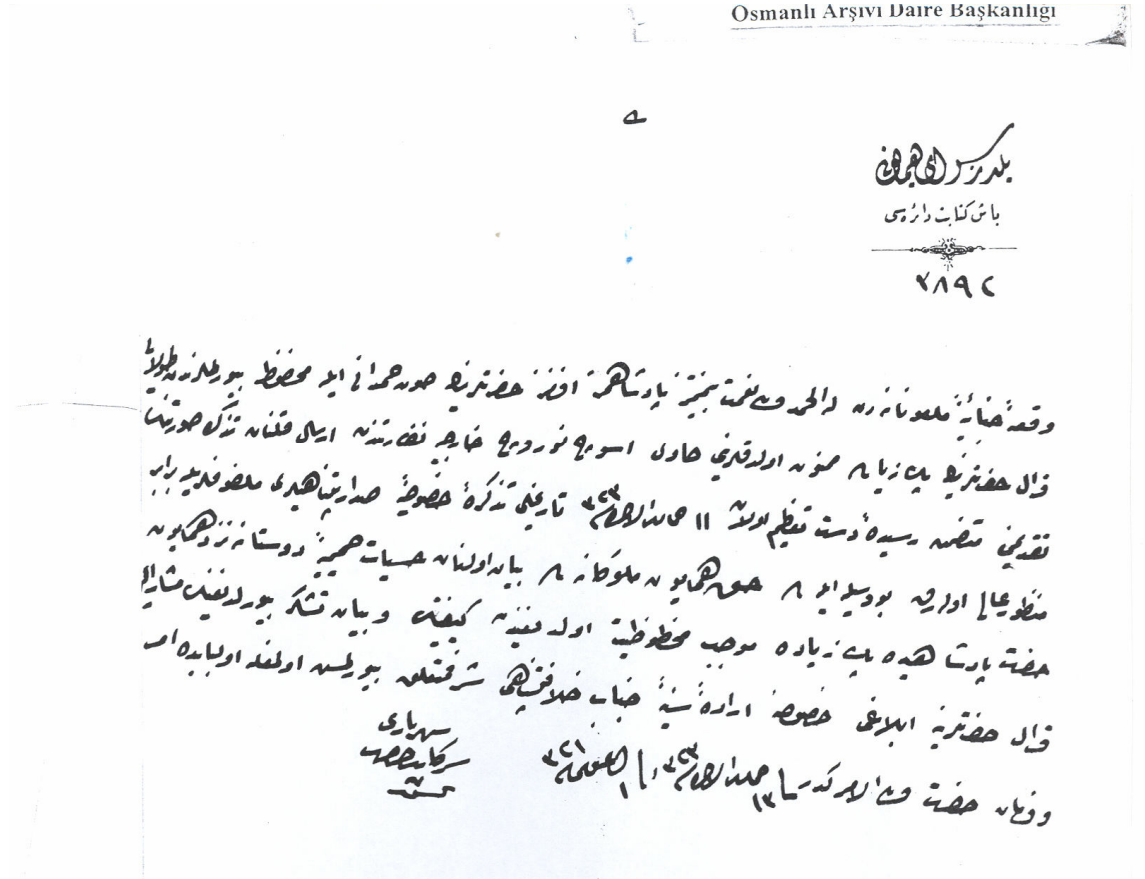
۲۶۷۱

حادثه معلوم معطایریده نفس اقدس حضرت پادشاهیهک صوره محمدی ایله مصوره قالمیله زنده طوبی
 قرال حضرتیهک ذات شوکتان جناب پادشاهی، در حال تفرطه بالذات عصه تبریقات ایندیکی انظاره
 حکومتک دخی حادثه متأسفده کندوبجه حال اولتا نقرت و تأثراتی و عینی تبریقاتی بیاه در حادته
 سفیریهک مأمور اولدیکی حاوی انظاره خایجه نقرتده آلهامه تقریرک لوزره سفارت سینه سینه
 کوندربیک ترجمه سنک تقدیم تلمذیفه دائر رسیده دست تقدیم اولتا ا. محمدی ^ص تا بحالی تذکره صوفیه
 صارتینا هیلهی منظورعت اولرنه طرف اعرف حضرت پادشاهیهک اولوقت قرال شایریم جواباً
 بیاه تشکرات صمیمه ایدلیکیکی بکوره حکومت شایریم جاننده بیاه اولنامه هیات صمیمه زنده شوکت
 حضرت پادشاهیهک یک زیاده حصه تأیید ایدرک موجب شکرانه اولدیفنده کیفیتک کرک لوزره
 سفارت سیدی و کرک بوراده کی انظاره صبری موفقیه رضیه شایریم تبلیغی حضوره الیه
 سینه جناب خلد قشیه شرفتمعه بیولسه اولفله اولبابده اعروفتم حضرت و الکرکده

ا. محمدی ^ص ۲۶۷۱ ^ص مورخهسرای
سرطاعت
ک

Sultan Abdülhamit'in suikast olayından kurtuluşundan, duyulan memnuniyete dair
 İngiltere Hükümeti tarafından gönderilen tebrik telgrafı (BOA, i.Hus. 1323.C.8/20).

Ek-14

İsveç Kralı tarafından Sultan Abdülhamit'e gönderilen, suikast olayından kurtuluşuna dair memnuniyetlerin bildirildiği tebrik telgrafı (BOA, İ. Hus.

1323.C.13/49).

Ek-15

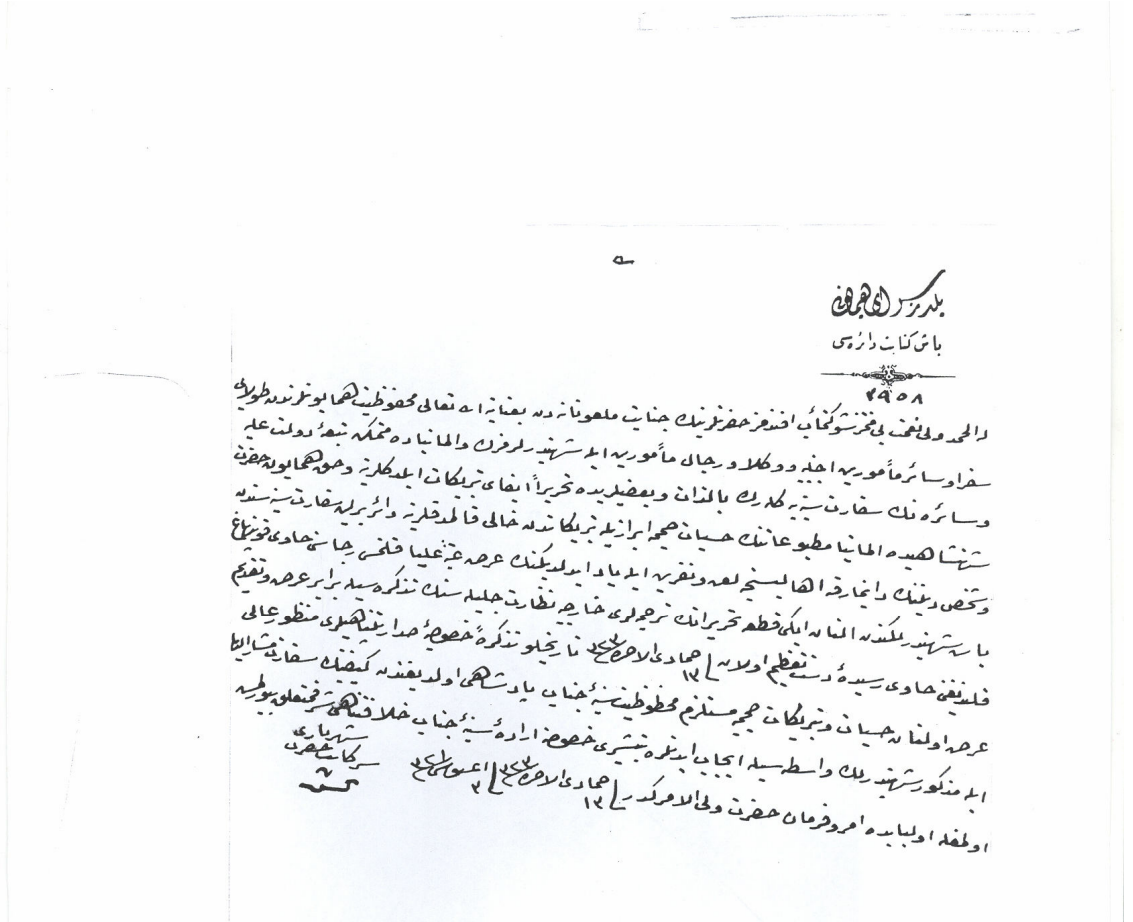
بلد سرتا بلدی
باش کتابت داری

۴۶۰۶

دولت بی شکره دان سوکستان اقدیر حضرتانک خیات معلولان در صور صدای اند
صور و خطوط قاطع اندر طواری با ایضا بحاسر معوماتی طرفه در عرصه تبریکان صمیمه
اید بیکه سلا رسیده دست بیقیم اولاد ایچار اولوچ، تاریخان تذکره فصوصه
صدار خا لهادر نظور عالی و کیفیت معروض مستلزم خطوطیه سید خباب خاقان اولوچ
شرف و در بورد اولاد زاده سید خباب خاقتا لهر نظور عالیه توفیقاً بنسبت با نذر
قاسم اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد
ایچار اولوچ، ۱۵/۱۰/۱۳۰۰
سرکار حضرت
مست

Belçika Meclis-i Mebusan'ı tarafından Sultan II. Abdülhamit'e gönderilen, suikasttan kurtuluşuna dair memnuniyetlerin bildirildiği telgraf (BOA,İ.Hus.1323.Ca.25/98).

Ek-16

Sefir ve diğer yabancı memurlar tarafından Sultan Abdülhamit'e gönderilen, suikast olayından kurtuluşuna dair memnuniyetlerinin bildirildiği tebrik telgrafı (BOA, İ.Hus. 1323.C.13/43).

Ek-17

بلورسرای محمدی
باش کتایب داروس

۲۲۵۱

ولی نعمتی قمر شوقان اوقتر حضرتیک عونه و عنایت ماری ابره مصلحتی جو لو تری قصد
معلومه ناک یومانه تکر تری لمرقده لاله لعه و تقریه یاد و رسم نعتی تا هانه عقده اندال
جوید کلاک اصف و عنایه سنیه جناب ملکدینک بود و سیم ابره بر آورده زیبا به نخبه اولی نعمتی
و یو وقت دره لوبوی لهر لمرقده ابراز انار مخالفت اولی نعمده ایدونی عمل انده نصابه سنیه
و نیز بنظره عبودیت غایبی قلمه تفسی و بود درو تنید لطنزنده صلو نغمه نام لمرقده لمرقده
تقدیر و کوه سیده دست نطق اولی ای حماد لوان ۱۲۷۳ تا کواو تذکره فضیله صداینا هره
مطهری عالی اولی رجه بوده لوبوی نطق سنیه جناب صدقنا هیک خیری سرفصد و جوید
ااره سنیه جناب یاد لهر ایی عالی سیده اهنده اولی ایدیه امر و فرمانه عقده ولی الامر لکه
ای حماد لوان ۱۲۷۳ | ۱۲۷۳ | ۱۲۷۳ | ۱۲۷۳
۱۲۷۳
۱۲۷۳

Yunan gazetelerinin ve diğerlerinin tebrikatı(BOA, İ.Hus. 1323.Ca.23/93).

بلدریز (کرمی)
باش کتبات داروسى

۶۱۷۰

ولى نعمت يانت غلظت ذمه ملاکسا به اتدیغر هفتنه نیک جاده خبائیه ملعونانده
 صوره صمدی ایتم له الحمد مفضل بیولارنده لولای کدیبله عامه نیک و ذممه مؤتمی
 اولنده بقله نعتا هانک حیات تارکدانه لر نیک خالکای هر هفت ملوکا به عرضی
 هفتده نیفاغو باسه شریکد. لکنده کلامه تخریز نیک ترجمه سی تقدیم اولدوقنده ذکر سده
 دست بقلیم اولد. عماردی الاصله ۱۱۱۱ ناریخلو تذکره فصره حدیثنا هدی قلمو عالی
 بیولیکه بو صونیه اقله حیات صادقانه و عبودیت سعاده نوز هر هفت هفت
 بار ساهیده موجب نیلغیت اولدوقنک هوپا نیتین و نیلغی ترصدو. بیولای ااره سینه
 حیات خلدنیه ایب جلیله بونسه اولنده اولایده امر و زمانه هفت ولى اولدکده -
 عماردی الاصله ۱۱۱۱ | ۱۱۱۱
 سدرای
 سرکایه
 ۱۱

Chicago'da yaşayan Müslüman halkın tebrik telgrafı (BOA, İ.Hus. 1323.C.23/69).

Ek-19

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

بدر کورانی

باشکات داری

۵۸۶۵

ولى نعمت ي قهر زنه خلاقى است اقصر صفتها يك كجى حادته جنايه و نه له الحمد عونه
 سجاى ايد موقوف بويله نه طرولوي كرك كندو جاننده و كرك ماجونده ممانه بقد عناية
 طرقتنه عهه بربطه بعبودى ايدى حاوى ماجوره باسه شريفه لاندنه صلا تخريره
 نيله فارجه نقره جلدنده دارا اوله تذكره نك تقدى عمل سبده و ست تقليم اوله
 ۱۰ مصاحبه نايكولو نكره فضيله صدرتينا هدى قلهو عالى بويله نه عهه اولناه
 بربطه نرد معالى و قد هفت خلاقينا هيدو موهب فطرتنا اولد نضاك بيلغ و بشري
 سرفه و بويله اوده نينه جنايه خلاقينا ايدى عالنده اولنده اوليله امرونيان
 هفت ولى الامركه - ۱ مصاحبه ۱۰ اسره بيلك ۱۰ سري
 سري
 سري

Melbourne'da yaşayan Müslüman halkın tebrik telgrafı (BOA, İ.Hus. 1323.N.6/10).

ع

بلور کربلایی
باش کتابت داروی

۴۶۶۸

صوبه صمدیه ایام و منتهی غیره افتد حضرتی عادتاً مدینه نامه دره از خدمه صوبه و حفظ جویدند نه طولانی
تیزده که بخت ها ازین صیانت صدقاً از زری و تربیات حاصله ازین صادی محلی به سرزندگی
مورد تلفات فساد و تقدیر سال ۱۳۰۴ تا یکی تکرار حضرتی صمدیه هدی نظیراً اول
صیانت معوضه صدقاً و منظم وظیفه نیز اولیه کیفیت تیری شرفه در بیرونه ازده
صیانت ضد قتل و افسای علمیه بدینند اولیا به اردو نامه حضرتی و اولیه
اه صمدیه ایام

سرداری
کامینه
م

Tebriz'de yaşayan Müslüman halkın tebrik telgrafı (BOA, İ.Hus. 1323.B.5/14).

Ek-21

4

بلد بزرگوار
باش کائنات داره

۲۷۰۷

دلی نعمت سینما ذات خلافتسمان یارن الهراقده حضرت نیک هارنه جنابه دره صوره صمدنا بله
محفوظ بویطه اولدند نه طولا ی تحمیدات و تبریکان عبوریتکانه لرینیک و نمارئی عمر و عتقا
د تو اف سلاه و اجلان جناب خلافتینا لاهی هفتده کی تحمیان خالصانه لرینیک غبه علیا ی
ملوکانه بر عرض اتر حاض هادی یارین فیری مزباینا و بکرسه فیری کاطم بله اقدی
حضرت نه آناه لطف و تاملرک تقدیمه دتر سیده دست تقطیم اولاده اجماری اولادین
تاریخین ایکی قطعه تذکره خصوصیه حدیثینا بصله منظور عالی اولدورده تبریکان معروضه منظم
مخطوطیه سیه جناب خلافتینا لاهی اولد بصلتک مساله ایر جمایه تیشی ترفصه و بویر بلاده
اراده سیه جناب خلافتینا لاهی ایجاب جلیله نه اولعبارت لیباده اروضه حضرت دلی اولدورده

ایجماری اولادین معروضه
سرای
سرکات
سرای

ÖZGEÇMİŞ

06.03.1978 tarihinde Tokat'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Tokat'ta tamamladıktan sonra 1996 yılında Ankara Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. 2000 yılında lisans eğitimini tamamlayarak 26 Haziran 2000'de mezun oldu. Aynı yıl sınıf öğretmeni olarak Kayseri'ye atandı.

Halen sınıf öğretmeni olarak Tokat Akın İlköğretim Okulu'nda çalışmaktadır